

Om Rigsdage og Provindsialforsamlinger samt Rigsraadet i Danmark, fra det 13de Aarhundrede indtil Statsforandringen 1660¹⁾.

Grundtræk til en historisk-statsretlig Fremstilling

af

J. C. Larsen.

Indledning.

Foreløbige Bemærkninger om Folkeforsamlingerne i de ældste Tider, og de Forandringer, som de før det 13de Aarhundrede undergik.

I de ældste Tider forhandlede og afgjordes vigtige offentlige Anliggender i Danmark deels paa almindelige Forsamlinger af Folket fra hele Riget, deels paa Forsamlinger af Indbyggerne i Provindser eller mindre Distrikter. De offentlige Anliggender, til hvis Afgiørelse man sammenkaldte almindelige Folketing, vare fornemmelig Kongevalg og Hærtog. Naar Thronen var bleven ledig, var det uden tvivl den i Almindelighed vedtagne Regel, at Folket skulde møde paa Isøretning i Sjælland, for at afgjøre, hvo der skulde være Konge²⁾. Men naar et Hærtog til fremmede

¹⁾ Nævneværende Afhandling er for første Delen en Oversættelse af mit i Aaret 1838 til Universitetets Reformationsfest skrevne Program: De comitiis et senatu regni Daniæ &c. Jeg havde vel ønsket, at lade denne Afhandling hvile nogle Aar, inden jeg paa ny udgav den; men flere Omstændigheder have dog bestemt mig til, allerede nu at lade den udgaae, omarbejdet i Modersmaalet, ikke uden endeel og ei ubetydelige Tillæg og Forbedringer; endskiøndt Tiden ikke har tilladt at samle Alt, hvad der kunde tiene til udførligere Oplysning om de behandlede Gienstande. Jeg har imidlertid bl. a. suppleret Afhandlingen, ved her at medtage det Vigtigste om de provindsielle Forsamlinger.

²⁾ See hvad jeg herom har bemærket i Molbechs nordiske Tidsskrift IV. S. 32 ff.

Lande agtedes iværksat, pleiede Kongen at sammenkalde Rigeets væbnede Magt til et eller andet beqvemt Sted ved Søskanten, hvor da de Ledingspligtige mødte med Skibe og Vaaben, saaledes som det ved Lovene eller gammel Vedtægt var bestemt. Kongen foreslog derpaa for det saaledes forsamlede Folk, om det tilsigtede Tog skulde foretages, og hvis Forslaget fandt Bifald, blev det strax iværksat¹⁾. Sandsynligviis holdtes der endog aarligen saadanne almindelige Vaabenting, for at det kunde undersøges, om de Ledingspligtiges Skibe og Vaaben vare i behørig Stand, ved hvilken Leilighed da Krigstog ofte bleve beslattede og strax iværksatte, ligesom ogsaa andre vigtige Anliggender kom under Forhandling²⁾.

Blandt de mindre Districters Folkeforsamlinger vare de, der holdtes af Indbyggerne i de enkelte af Rigeets Provinds(er) (Lande), de vigtigste, nemlig Landstingene. Disse Landsting, paa hvilke Kongerne meget hyppigen selv indfandt sig, vare nemlig ingenlunde blot bestemte til Retsfagers Paadoms melle; men saa godt som alle offentlige Anliggender kunde forhandles og afgjøres paa samme, og i Særdeleshed var dette Tilfældet med alle de Anliggender, som antoges ifkun at interessere den enkelte vedkommende Provinds³⁾. Saaledes var det Landstingene, hvor Love ordentligviis bleve givne og vedtagne, da hver Provinds havde sin særegne Retsforfatning; og ligeledes bleve Skatter, Afgifter og andre offentlige Byrder

¹⁾ See t. Ex. om Svend Tvestiægs Tog til England: Emmas Encomia i Script. rer. Dan. II. p. 476.

²⁾ See Velschow de institutis militaribus Danorum p. 43 seq.

³⁾ Jfr. Ælnothus cap. 23: Locus igitur celeberrimus medio fere Jutiæ orbe consistit, qui Wibergis lingua Danica nuncupatur, ubi ex totis Jutiæ partibus quam sæpius non minima multitudo, tam de causis communibus tractatura, quam et de legum veritate sive firmitate discutienda et stabilienda convenit, et quod ibi communi consilio aggregatae multitudinis stabilitum fuerit, non impune uspiam in Jutiæ partibus irritum fieri valebit. Scr. R. D. III. p. 361.

ofte vedtagne og bevilgede paa disse Forsamlinger¹⁾. Endog saa Krigstog bleve stundom der besluttede²⁾; og Kongevalget, som egentlig skulde foretages paa den almindelige Forsamling ved Isøre, blev ligeledes ofte iværksat paa Landstingene, paa hvilke ogsaa den egentlige Hylning af Kongen, efterat han var valgt, altid skulde iværksættes³⁾.

Folket mødte ikke paa de ovenmeldte Forsamlinger ved Repræsentanter; men enhver fribaar en Mand havde der Udgang og Stemme. Den der ønskede noget besluttet, hvad enten det var Kongen eller en anden Mand, aabnede ordentligvis Forhandlingerne ved en Tale, hvori Forslaget blev fremsat, og de, der havde noget at indvende mod samme, reiste sig da og talede derimod. En ordentlig Stemmegivning synes ikke at have fundet Sted; men Folket tilkiendegav sit Vifald eller Misfag med de fremsatte Forslag ved Raab og Skrig, og de vedtagne Beslutninger bleve stadfæstede ved Raabengny⁴⁾.

Med den Forandring, der i de første Aarhundreder efter Christendommens Indførelse foregik hos Folket selv, i det samme udsøndrede sig i fire særegne Stænder: Adel, Geistlighed, Borgersstand og Bondestand, indtraadte ogsaa væsentlige Forandringer, med Hensyn til dets tidligere Deeltagelse i de offentlige Anliggenders Bestyrelse. Istedetsfor de ældre frie Folkeforsamlinger kom nu efterhaanden Stænder-Forsamlinger, paa hvilke Folket for største Delen kun mødte ved Repræsentation, og som derhos næsten ganske kom til at staae under de tvende privilegerede Stænders Indflydelse. Dette indtraadte dog ikke saa tidligt med Hensyn til Landstingene, som i Henseende til

1) Jfr. Rnytlinga S. Cap. 28.

2) Saxo ed. Stephan. p. 225 et 379. ed. Müller. p. 604 et 977-78. cfr. Velschow. l. c. p. 44-45.

3) See Nordist Tidsskrift IV. S. 37 o. f.

4) Jfr. min Afhandl. om de danske Kongers Deeltagelse i Retspleien S. 4.

de almindelige Forsamlinger for hele Riget, hvilke først og fuldstændigst undergik den ovenmeldte Forvandling, saaledes at denne for deres Vedkommende allerede i det 13de Aarhundrede næsten var fuldført. Hvorledes Gangen af denne Udvikling i det Enkelte egentlig har været, er i øvrigt ikke ganske klart. Af et Sted hos Saxo sees, at saadanne almindelige Folketing, som de ovenmeldte, paa hvilke Hertog skulde besluttes, endnu holdtes under Valdemar I; men da Kongen havde maattet opgive et af ham foreslaaet Tog imod Venderne, fordi Almuens Ordførere satte sig derimod, gav dette Anledning til, at Kongen siden først tog de fornemste Hovdinge alene paa Raad om slige Foretagender; da det, naar disse vare bundne for hans Mening, ikke var vanskeligt ogsaa at bestemme Almuen¹⁾. Herefter kunde det synes rimeligt, at de senere Danehoffet eller Rigsdage, paa hvilke de privilegerede Stænder spillede Hovedrollen, havde udviklet sig af selve hine Folkeforsamlinger, ved de Fornemmes Afsondring fra Massen af Folket, hvorved Folketinget ligesom blev deelt i tvende Afdelinger²⁾. Der findes imidlertid Spor til, at Raadsforsamlinger af Kongen med den fornemste Geistlighed og Adel allerede tidligere, end det ovennævnte Tidspunkt, have været i Brug, ved Siden af de almindelige Folketing, endstiondt vel neppe som regelmæssige Sammenkomster³⁾; og jeg skulde være tilbøieligt til at antage, at det er af disse de privilegerede Stænders Forsamlinger, at Danehoffet dannede sig derved, at man, for at undgaae Folkets almindelige Sammenkaldelse, optog et plebeisk Element i samme, ved at tilkalde en Repræsentation af Almuen, hvorefter de almindelige Folketing efterhaanden ganske gik af Brug. Imidlertid findes

¹⁾ Saxo ed. Stephan. p. 280 & 283, ed. Müller. p. 736 et 741.

²⁾ Jfr. Besshøw l. c. p. 47.

³⁾ Saxo lib. XI. ed. Steph. p. 215, ed. Müll. p. 575. Diplom. Arnsmagn. I. p. 15. Suppl. Danm. Hist. VII. S. 5.

der endnu hos Saxo intet Spor til en saadan Sammenkaldelse af Almuens Repræsentanter; da han meget mere kun nævner Adelen's Sammenkaldelse ved vigtige Leiligheder, saasom til den bekjendte Forsamling i Ringsted i Aaret 1170, hvor Knud Baldemarsen skulde gives Kongenavn og Knud Lavard skilslægges¹⁾, og til en Forsamling, som Knud VI, blandt andet for at forbedre den borgerlige Ret, i Aaret 1184 holdt paa Samsø²⁾. Dog er denne Omstændighed heller ikke noget afgørende Bevis for, at den ovennævnte Fremgangsmaade endnu ikke dengang var kommen i Brug, da Saxos Angivelser i det omhandlede Punkt aabenbart ikke ere notagtige; hvilket skønnes saavel af deres eget Indhold, da han heller ikke nævner Geistligheden, der dog utvivlsomt har været sammenkaldt tilligemed den egentlige Adels, som af en Sammenligning med andre troværdige gamle Beretninger³⁾.

Førend jeg nu gaaer over til Fremstillingen af det Emne, som er den egentlige Gienstand for nærværende Afhandling, skal jeg bemærke, at jeg har fundet det rigtigst at dele denne Fremstilling i tre Afdelinger. I den første af disse skal handles om de almindelige og de provindstille Forsamlinger fra det 13de indtil Slutningen af det 14de Aarhundrede. Da det omtrent var ved dette Tidspunkt, at Rigsrådet fremtræder som en selvstændig Corporation, der fik den væsentligste Andeel i de offentlige Anliggendes Bestyrelse: skal den anden Afdeling give en Fremstilling af denne Corporations Oprindelse og Beskaffenhed. Og endeligen skal den tredje Afdeling igjen

1) Saxo l. XIV ed. Steph. p. 329, ed. Müller p. 846—847: "Omnis danica nobilitas sub edicto Ringstadium evocata est".

2) Saxo lib. XVI ed. Steph. p. 376, a. ed. Müller. p. 968: "Apud insulam Samsam . . . , juris civilis emendandi gratia, ingenti nobilitate contracta" &c.

3) Jfr. i Særdeleshed om den Ringstedske Forsamling *Annales Esromenses: Script. rer. Dan. I p 242, Supm VII. S. 324.*

optage Fremstillingen af hine Forsamlinger, og omhandle dem som de vare under Rigsraadets Herredomme indtil Statsforandringen 1660.

Første Afdeling.

Om Rigsdagene og de provindsielle Forsamlinger fra det 13de og indtil Slutningen af det 14de Aarhundrede.

Første Udsnit.

Om Rigsdagene.

§. 1. Om Rigsdagens Benævnelse, Forrifter om deres regelmæssige Sammentaldelse, m. m.

Den almindelige danske Benævnelse for en Rigsdag i denne Periode var "Hof" eller "Danehof"¹⁾; et Udtryk, der ogsaa tyder hen paa en Oprindelse fra Forsamlinger af de Fornemme hos Kongen. I Love og andre Documenter, som ere af-fattede paa Latin, kaldes Rigsdagen "concilium eller parlamentum generale Danorum"²⁾. Hvor ofte Rigsdage skulde holdes, samt Aarstiden og Stedet for samme, var i Begyndelsen af dette Tidsrum ikke bestemt ved nogen Lov, men overladt til Kongens egen Afgiørelse. Dog valgtes ordentligviis dertil et Sted,

¹⁾ Ordet "Hof" bruges t. Ex. i den danske Forordning af 1282, i de tre nyborgske Forordninger af 1284, og i den ældste danske Text af Thord Degns Artikler § 23 (Rosenvinges Udg. af Jydske Lov S. 424). "Danehof" forekommer t. Ex. i de latinske Forordninger af 1354 og 1360: "parlamentum generale Danorum, dictum Danehof." Ordet "Avelthing," som Nogle ogsaa have anseet som en gammel Benævnelse paa Rigsdagene, forekommer uidentivt blot i en nyere Oversættelse af Christoffer den andens Haandfæstning, hos Hvitfeldt S. 412, og har ellers ingen historisk Hiemmel. Jfr. Maanedsskr. for Literat. L. S. 288.

²⁾ See f. Ex. Rigsdagsakter af 1281 og 1285, hos Suhm X. S. 1022 til 1025, Forordningerne af 1354 og 1360, Christoffer den andens, Baldemar Griffens og Dlusfs Haandfæstninger.

hvortil der var Skibsfart; ligesom det og var naturligt, at Forsamlingen sædvanligviis blev holdt paa den mildere Aarstid, endstiondt der Modsatte i begge Henseender dog ogsaa stundom findes at være skeet¹⁾. Paa en Rigsdag under Kong Abel i Aaret 1251 siges det allerede at være bestemt, at Danehof skulde holdes hvert tredje Aar i Nyborg; men denne Efterretning er hoist upaalidelig²⁾. Derimod have vi fra Erik Glipping og flere følgende Konger en heel Række af Lovbestemmelser om denne Gienstand, der viser, hvor magtpaaliggende det var Folket, at Danehof regelmæssigen blev holdt; men til lige, at dette ikke altid er blevet iagttaget, hvorfor Kongerne ideligen maatte gjentage Lovten herom. Saaledes lovede Erik Glipping i den danske Forordning eller Rigsdagsact, som blev udstedt paa Danehoffet i Bordingborg i Martz 1282³⁾, „at han vilde holde Hof hvert Aar ved Midfastetid; Stedet kunde Kongen bestemme, dog saaledes, at der var Skibsfart dertil“⁴⁾; hvilken Bestemmelse blev gjentagen i den latinske Forordning, som i Juli Maaned samme Aar blev udstedt paa Danehoffet i Nyborg. Derpaa fastsatte de tre bekiendte Forordninger, som bleve givne for Rigets tre Hovedprovincer paa den nyborgske Rigsdag i Aaret 1284, at der aarlligen skulde holdes Danehof i Nyborg; men med Hensyn til Aarstiden, naar

1) See t. Ex. Script. rer. Dan. V p. 584. Svittfeldt p. 245.

2) Jfr. Suhm X. S. 180—181. Rosob Anchers Saml. Skrifter I. S. 475.

3) Denne og flere andre her paaberaabte Forordninger eller Rigsdagsacter fra det 13de og 14de Aarhundrede, om hvilke ikke henvises til noget andet Sted, findes trykte i Ghemens Udgaver af de gamle danske Provincsiallovbøger, og nogle andre Steder; jfr. R. Anchers Lovhistorie og Rosenvinges Retshistorie.

4) „Thet havær oc Koning jæt (j: lovet) riget, oc Danæ togæ with, at havæ Hof um midfastæ hvert ar; oc thet scal Koning göra kunngt i allæ land en maneth foræ æn hof holdes scal, i then stad ther han vil havæ thet; tho so at man ma meth skif tilkomme.“ Jfr. R. Anchers Saml. Skrifter I. p. 508.

dette skulde ske, stemme disse Forordninger, i det mindste saaledes som de have trykte i de gamle Udgaver af Provindsial-lovbøgerne, ikke overens. Den Siællandske Forordning foreskriver nemlig ingen bestemt Tid; den Skaanske siger Midfaste Søndag, men den Jydsk Søndagen efter Pinte¹⁾. I Christoffer den andens Haandfæstning af 1320 gientages blot, at Danehof aarligen skal holdes i Nyborg; men i Valdemar Griffens Haandfæstning af 1326 tilføies, at det skal holdes fiorten Dage før St. Hansdag. Endelig fastsatte de under Valdemar Uterdag paa Rigsdagene 1354 og 1360 givne Forordninger, samt Olufs Haandfæstning af 1376, at Danehoffet aarligen skulde holdes i Nyborg paa St. Hansdag, med Tilføiende, „at dette var efter Rigets gamle Sædvane“. Men som ovenfor er berørt, bleve disse Forskrifter ikke nøiagtigen overholdte. Stundom synes det at Danehof i enkelte Aar slet ikke er bleven holdt, hvorefter det atter i andre Aar findes holdt flere Gange, ligesom det ogsaa jævnlig forsamledes paa andre Steder end i Nyborg²⁾.

§. 2. Om de forskjellige Stænders Møde paa Rigsdagene.

De forskjellige Stænders Repræsentation paa Rigsdagene var ikke bestemt ved nogen skreven Lov, men ordnede sig af sig selv, saaledes som Forholdenes egen Natur, i Forbindelse med de ældre Tilstande, medførte. Men Sagens Natur ledede til, at alle de bleve kaldte til Rigsdagene, hvis Samtykke det ansaaes nødvendigt, eller dog forsigtigst, at sikre sig, for at de Beslutninger, som der bleve fattede, kunde bringes i Udførelse. Hertil horte da først og fremmest de tvende privilegerede Stænder, Adelen og Geistligheden, der efter det Ovenanførte endog synes at have været de oprindelige Bestanddele

¹⁾ Jfr. R. Ancher l. c. S. 540.

²⁾ Forordningen af 1360, der blev givet paa et Danehof i Kalunbborg, bestemte selv, at Danehoffet i de nærmest paafølgende tre Aar skulde holdes i samme By, men derefter atter i Nyborg.

af Danchoffet, og hvæs Magt og Indflydelse vare i bestandig Stigen. Ogsaa Kjøbstæderne havde i det 13de Aarhundrede opnaaet en saadan Kraft og Selvstændighed, og deres Indbyggere dannede allerede en saa talrig og vigtig sær egen Stand, at de ikke vel kunde forbigaaes ved mange Leiligheder, hvor almeenvigtige Beslutninger skulde sættes igennem. Endelig var Bondestanden ingenlunde endnu i den Grad eller i det Omfang bleven underkuet, eller Følelsen af tidligere Selvstændighed saaledes tilintetgjort hos denne Stand, at de privilegerede Classer, uden Frygt for blodig Modstand, vilkaarligen kunde paatvinge den hvad de ønskede*). Et af de vigtigste Anliggender, som hyppigst kom til Forhandling paa Rigsdagene, var udensvøl nye Statter, ny Told og andre slige Byrder, som de ældre Statsindtægters Utilstrækkelighed til Udgifternes Bestridelse efterhaanden mere og mere gjorde det nødvendigt at fordrø; og om end Kongen med de Fornemme i denne Periode havde anset sig berettigede til, paa egen Haand at paalægge Borger og Bønde slige nye Byrder: saa var det dog, ikke blot af Hensyn til hvad der tidligere havde været Brug, men ogsaa efter de daværende Forhold, i alt Fald raadeligt, at man saavidt muligt søgte ogsaa at erholde disse Stænders Samtykke dertil, og derfor kaldte dem til Forhandlingerne herover. Det er saaledes sandsynligt, at alle fire Stænder i den Periode, hvormed vi her beskæftige os, have været kaldte til Rigsdagene; og dette synes ogsaa at bekræftes ved de Efterretninger om disse, som ere os levned. Dog maa man ikke forestille sig, at man har kaldt samtlige Stænder til enhver Rigsdag, eller at de stedse ere bleve repræsenterede paa samme Maade; thi, i Mangel af en fast Regel, fandt der vistnok heri, efter Tid og Omstændigheder, mange Uoverensstemmelse Sted. Vi besidde imidlertid om alt dette ingen sikker og fuldstændig Efterretning;

*) Jfr. t. Ex. Suhms Historie af Danmark X. S. 287 ff.

men al vor Kundskab derom maa hentes fra de enkelte fragmentariske Angivelser, der findes i nogle Rigsdagsacter og hos Annalisterne. Hvad jeg saaledes har fundet om de forskjellige Stænders Møde paa Rigsdagene er Følgende:

1. Om Adelfstanden. Det fornemste Sæde paa Dannehoffet næst efter Kongen havde Kongens Søner¹⁾, og næst efter dem i Rangen var den flensborgske Hertug, som den nærmeste Aagnat af Kongestammen og Rigets vigtigste Vasal²⁾. Derefter nævnes sædvanligviis de fornemste tilstedeværende Geistlige, og først efter dem den øvrige Adel. For at en Adelsmand skulde være berettiget til at møde og stemme paa Rigsdagen, udkrævedes neppe i denne Periode, at han enten skulde have noget kongeligt Lehn eller eie Jordegods; men saadant synes at have tilkommet enhver myndig Adelsmand som en personlig Ret³⁾, undtagen hvor der netop handlede om Afgifter af Lehn eller Jordegods. Dog er det rimeligt, at Adelen i de forskjellige Provindser, istedetfor at møde i Masse, stundom har sendt enkelte Befuldmægtigede til Rigsdagen, som skulde handle paa Alles Vegne, hvortil der ogsaa synes at findes et Spor i en Rigsdagsact af 1303⁴⁾. For øvrigt er det mærkeligt, at ikke blot den indenlandske Adelsmand gav Møde paa Rigsdagene, men at ogsaa Kronens udenrigske Vasaller ansaaes berettigede hertil⁵⁾.

¹⁾ See t. Ex. 3ydste Lovs Fortale i Slutningen, og Forordningen eller Rigsdagsacten af 1360.

²⁾ See t. Ex. Acten fra Rigsdagen 1360, paa hvilken Rigsdag ikke blot den flensborgske Hertug Baldemar, men ogsaa hans Søn Henrik, var mødt.

³⁾ Jfr. de ovenfor S. 259 anførte Steder af Saxo samt Script. R. D. II. p. 258.

⁴⁾ Hvitfeldt S. 321: „*approbantibus . . . episcopis ac principibus, baronibus et aliis regnicolis in dicto parlamento per se et nomine absentium constitutis.*“ Dog sigter dette sidste maaskee blot til Riisflædernes og Bøndernes Befuldmægtigede. Jfr. ogsaa Hvitfeldt S. 521.

⁵⁾ See t. Ex. om Rigsdagene 1282 og 1284 de paa disse udsædte Forordninger; samt Suhm X. S. 837, 841 og 881 m. fl.

2. Om Geistligheden. Af denne Stand havde utvivlsomt Erkebiskoppen og Biskopperne altid Sæde paa Rigsdagene, og de af dem, som vare tilstede, anføres stedse navnlig i de udfærdigede Actstykker. Denne Ret udøvedes derhos endog af Biskopperne fra de Rigtet underkastede fremmede Lande, naar de opholdt sig her¹⁾. Det kan fremdeles ikke paatvivles, at ogsaa Abbederne og Priorerne af de store Klostre (Herresklostre), som ikke hørte til Tiggermunkenes Ordener, ordentligvis mødte paa Rigsdagen²⁾, og at ligeledes Domcapitlerne have sendt Fuldmægtige til samme³⁾. Men om ogsaa Repræsentanter af den ringere Geistlighed have været kaldte til Rigsdagene, er vanskeligt at bestemme, skøndt det dog er rimeligt, at dette, i det mindste ved enkelte Leiligheder, har været Tilfældet⁴⁾.

3. Om Kjøbstedborgerne. Befuldmægtigede fra Kjøbstæderne findes første Gang udtrykkelig omtalte som mødte paa en Rigsdag i Aaret 1250. Herom høves imidlertid alene en kort Notits hos Hvitfeldt⁵⁾; og det er end ikke klart, om

1) Jfr. den Siæll og den Staanste Forordning af 1284, samt Suhm X. S. 841, 881 og 1028, og XII. S. 9 og 15.

2) See t. Ex. en Rigsdagsact af 1284: "prior de Antworseogh," Suhm X. S. 1022; Rigsdagsact 1326: "prior de Antworskov et Abbas Ringstadiensis," Hvitfeldt S. 435. Jfr. Schlegels Statsret S. 97, og Falcks Handbuch des Schleswig-Holst. Privatrechts II. S. 208—209.

3) Om Rigsdagsacten 1326: "Capitula omnia cathedralia," Hvitfeldt S. 435. Jfr. Suhm VII. S. 172 og X. S. 862; Schlegel l. c. S. 95—96; og Münters Kirchengeschichte v. Dänem. II. S. 48 ff.

4) Saaledes nævnes i Forordningerne af 1282 og 1284: "oc sithen the beste men af riget hode lærde oc lege," og i en anden Rigsdagsact af 1284: "presentibus . . . multis aliis tam clericis quam laicis sive dignis." Suhm X. S. 1022.

5) S. 227: „Om Julen 1250 holdes der en Herredag ubi Roskild; der blev Abel kronet til Konge . . .; der hyldeb de oc svore hannem menige Stænder, oc Kjøbstedernis Fuldmægtige: han dennem igleu confirmered Kjøbstedernis Privilegier oc Friheder.“

Kjøbstædernes Fuldmægtige blot mødte ved den omhandlede Leilighed, for at deeltage i Kongens Hylдинг og ansøge om deres Privilegiens Confirmation; eller om de virkelig som en særegen stemmeberettiget Stand ere blevne kaldte til Forhandlingerne, hvilket sidste dog synes at være rimeligst. Men om Rigsdagen i Ringsted 1319, hvor Valdemar Atterdag gjorde Regnskab for Anvendelsen af de ham bevilgede Skatter, siger Svittfeldt med bestemte Ord, at Kjøbstedborgerne vare kaldte til samme¹⁾. Ved andre Leiligheder ere, saavidt jeg veed, Kjøbstedborgerne i denne Periode ikke specielt nævnte ved Rigsdagsmøderne²⁾, hvorimod de vel kunne være indbefattede under de i mange Rigsdagsacter forekommende Udtryk, som sigte til Folket i Almindelighed, og som jeg nedenfor, ved at omtale Bondestanden, skal anføre.

Kjøbstedborgerne lode naturligvis ifkun give Møde paa Rigsdagene ved affendte Fuldmægtige, saaledes som ogsaa de ovenanførte Vidnesbyrd godtgjøre. Dog vare disse Affendinger uden tvivl i de flestneste Tilfælde særligen udvalgte af Borgene til denne Forretning; hvorimod det vistnok sædvanligvis har været Enkelte af Byens almindelige Magistrat, som fungerede paa denne Maade, ligesom Tilfældet var i den følgende Periode.

4. Om Bondestanden. Endskjøndt denne Stands Raar bestandig forværredes, har den dog igiennem hele denne Periode jævnlig været kaldt til Rigsdagene. Saaledes t. Ex. berettes det udtrykkelig, at Almuen blev kaldet til en Rigs-

¹⁾ S. 498: „Et, Knuds Dag er holden en Herredag til Ringsted, hvor Adelen og den menige Mand udi Kjøbstæderne og paa Bygden (= Landsbyerne) deris Fuldmægtige vaare fordret.“

²⁾ Jfr. dog en Tractat af 1343, Hadorfs Eneviste Rimkrønike II. S. 29 og Eufm XIII. S. 77—78; samt Galtmarunionen af 1397.

dag i Nyborg 1293, hvor der skulde raadslaas om Rigets Forsvar imod den norske Konge og Marsk Stigs Parti¹⁾, og at Baldemar Atterdag kaldte Fuldmægtige af Bondestanden til den ovenmeldte Rigsdag i Aaret 1349, hvor han gjorde Regnskab for de oppebaarne Skatters Anvendelse; ligesom der ogsaa hyppigen i Rigsdagsacterne forekomme Udtryk, som vise, at de ringere Stænder, eller Bondestanden, og rimeligviis tillige Kiøbstædborgerne, have været tilstede²⁾. Bønderne mødte paa Rigsdagene ved Fuldmægtige; men om Maaden, hvorpaa disse bleve udvalgte, deres Antal m. v. haves fra denne Periode ingen Efterretning. Rimeligviis har i Almindelighed hvert Herred sendt sine Fuldmægtige, og disse have maaskee imod Slutningen af Perioden, ligesom i det følgende Tidsrum var Tilfældet, ordentligviis været Herredsfogden tilligemed nogle paa Thinget tilnævnte Bønder. Det synes derhos antageligt, at kun de Bønder, som vare Selveiere, have deeltaget i den her omhandlede Rettighed. Fæstebøndernes Interesse blev uden tvivl alene paaseet af deres geistlige

1) Action. advers. Erii regis et Johannis Grand archiepiscopi. Script. rer. Dan. VI. p. 368: Dominus rex archiepiscopum, episcopos et barones regni, ac etiam Almuge, propter adeo magna et ardua negotia defensionis sue et regni . . Nyborg vocaverat. Jfr. Suhm XI. S. 133. See ogsaa herved Hvitfeldt S. 371.

2) Jfr. Erik Blippings Forordning af 1276, i R. Ankers Lovhistorie II. S. 532; Rigsdagsacten af 1303, som ovenfor S. 250 Not. 4 er anført; Christoffer den andens, Baldemar Erilsens og Olufs Haandsæftninger af 1320, 1326 og 1376: convenientibus regni melioribus unacum popularibus ad electionem novi regis. Baldemar Atterdags Forordning af 1360 nævner foruden Adelen og Geistligheden: "ceteri regni Daciæ communitas et incolæ" og "tota communitas Daciæ"; og Kong Olufs Forordning af 1377: "ceteri alii regni Daciæ incolæ in parlamento convenientes". Herved kan ogsaa bemærkes: at da Geistligheden og Adelen i Aaret 1326 opsagde Christoffer den Anden Lydighed, forsvæde de i et udstedt Manifest Bønder og Almue at adlyde ham: "indtil de med dem kunde blive eens om en anden Konge at udvælge". Hvitfeldt S. 429, Suhm XII. S. 118.

og adelige Husbønder, hvis Samtykke vistnok blev anset tilstrækkeligt for at kunne paalægge dem nye Skatter og Afgifter¹⁾.

§ 3. Om de Anliggender, der forhandlede paa Rigsdagene.

Næsten alle Slags vigtige offentlige Anliggender bleve i denne Periode afhandlede paa Rigsdagene. Saaledes bleve der Kongevalg afgjorte²⁾, Love vedtagne, ikke blot almindelige³⁾, men ogsaa particulære for enkelte Provindser eller Districter⁴⁾, nye Skatter udfærdigede⁵⁾, Beslutninger tagne om Krig og Fred⁶⁾, vigtige Forlehninger bortgivne⁷⁾, Stridigheder imellem Kongen og Folket bilagte⁸⁾, Underhandlinger førte med Kronens udenrigske Vasaller og andre fremmede Fyrster m. m. Man maa imidlertid vel vogte sig for at antage, at alle disse Gienstande nødvendigvis skulde forhandles paa Rigsdagene. Da der herfor ikke gaves nogen fast Regel eller Vedtægt, saa afgjordes flere af disse Anliggender, som vi i det Følgende skulle see, ogsaa ofte paa Landstingene og andre Provindsialforsamlinger; ligesom uden tvivl Kongen ogsaa ofte paa egen Haand, i alt Fald efter Raadferrel med nogle af de fornemste Mænd, har taget Beslutninger i deslige Sager⁹⁾.

1) Jfr. Rosenvinges Retshistorie §§ 58 og 59.

2) See t. Gr. Indledningerne til Haandfæstningerne af 1320, 1326 og 1376. Jfr. Nordist Tidsskrift IV. S. 40—41.

3) Jfr. Haandfæstn. 1320 og 1326: Item non inveniantur novæ leges nisi de consensu totius regni in parlamento generali &c.

4) For Gr. Jydske Lov af 1241, Ribe Stadsret af 1269 m. fl.; jfr. Jur. Tidsskr. XIV. a. S. 65 ff.

5) See t. Gr. Hvitfeldt S. 229 og 511. Jfr. Thord Degn Art. 51: Item nulla nova theolonia sine consensu Danorum imponantur.

6) Jfr. det oven S. 253 anførte Sted af Script. rer. Dan. VI. p. 368. Haandfæstn. af 1320, 1326 og 1376: Item ut guerras contra aliquem rex inchoare non debeat, nisi cum consilio et consensu prelatorum et regni potenciorum.

7) See t. Gr. Suhm X. S. 1017; Hvitfeldt S. 421, 433 ff. m. fl. Steder.

8) See t. Gr. Hvitfeldt S. 509 og 521.

9) Jfr. f. Gr. Suhm X. S. 324.

Endnu maa bemærkes, at det ikke blot var egentlige Statsfager, som bleve forhandlede paa Danehoffet; men at der ogsaa tilkom denne Forsamling en dømmende Myndighed eller Jurisdiction. Det er ikke ganske klart, hvorledes denne Danehoffets dømmende Myndighed egentlig er opstaaet; om den har havt sit Udspring af den Kongerne tillagte Jurisdiction, derved at de have pleiet at holde Rette ting samtidigt med det egentlige Danehof, og benyttet de forsamlede bedste Mænd som Visdommere eller Raadgivere¹⁾, hvorved da den Anskuelse efterhaanden kan være opstaaet, at den dømmende Myndighed tilkom Forsamlingen selv: eller om der i hine Tider, hvor der ikke gjordes nogen skarp Forskiel imellem dømmende og administrative Functioner, oprindeligt er tillagt Rigsforsamlingen Ret til at domme i Retsfager, som en Myndighed, der naturligen maatte tilkomme en saadan Forsamling, paa samme Maade som Landstinget havde baade dømmende og administrative Functioner. Men hvorledes det end hermed har forholdt sig, er det vist, at Danehoffet tidligen opnaaede en selvstændig dømmende Myndighed, der ikke alene bestod ved Siden af den kongelige Jurisdiction, men endog blev denne overordnet. Endnu i Aaret 1314 omtales det vel som en betydelig Fornærmelse imod Kongen, at en Adelsmand havde appelleret fra Kongen til et Danehof i Helsingør²⁾. Men ved Haandfæstningerne af 1320 og 1326, samt Forordningen af 1354 § 6, blev udtrykkelig bestemt: at der fra Kongens Ting kunde i sidste Instants

¹⁾ I nogle Acter omtales Kongen, som den der egentlig domte paa Danehoffet; see Erik Menveds Forordning for Nørrejylland 1304, i R. Anders Lovhistorie II. S. 538: "quod si aliquis fecerit . . . in parlamento anno futuro celebrando . . . deliberato cum regni melioribus super hoc, ipsos gravius puniemus &c." . . . Rigsdagsact af 1327 hos Hvitsfeldt S. 438: "de meliorum regni nostri consilio et consensu adjudicamus &c."

²⁾ Hvitsfeldt S. 375.

appelleres til det almindelige Danehof¹⁾. Foruden at Danehoffet saaledes blev den øverste Domstol for Rigets Indbyggere i almindelige Retsager, var det allerede tidligere bestemt, at den, der formeente sig at have nogen Tiltale imod Kongen selv, kunde paatale sin Ret umiddelbart for Danehoffet²⁾; ligesom dette ogsaa domte i Tvistigheder imellem Kongen og Rigets Vasaller om deres Forlehninger³⁾. Overhovedet synes det, at Danehoffet, uden nogen fast Regel, ogsaa jævnlig har paa- kendt andre Sager af særdeles Bigtighed i første Instants⁴⁾.

§ 4. Om den formelle Fremgangsmaade, som fulgtes, naar Rigsdage blev holdte.

Naar Kongen havde bestemt, at et Danehof skulde holdes, blev dette ikke blot offentlig forkyndt over hele Riget⁵⁾; men særskilte Indkaldelseskrivelser blev ogsaa udsendte, i det mindste til de Fornemste blandt dem, der havde Sæde i Forsamlingen,

1) Jfr. Rosenvinges Retshistorie S. 187, d og S. 192; og min Afhandling om Kongernes Deeltagelse i Retspleien S. 4.

2) Kong Eriks Nyborgske Forordning af 1282: Item si aliquis nos impetere voluerit super bonis quibuscunque, tanquam minus juste occupatis, super hoc consilio stabimus et ordinationi fidelium nostrorum in parlamento nostro pro tempore celebrando.

3) See en Dom af 1285 i en Tvistighed imellem Erit Gipping og den slesvigiske Hertug Baldemar, hos Suhm X. S. 1024—1025; jfr. Hvitfeldt S. 288; og den bekendte Dom om den slesvigiske Forlehnung af 1413, hos Hvitfeldt S. 615 ff. — Jfr. ogsaa Forliget imellem Erit Menved og Hertug Baldemar af 1296 hos Hvitfeldt S. 308; Suhm XI. S. 219: "Hertugen skal ingen Uret giøre vore Bønder i Hertugdømmet, men den Deel som Ret er, naar han tiltales derom: Vil han det ikke giøre, da skal han svare os og Danmarks Raad til Parlament og Danehof som holdes"; samt tvende senere Foreninger med Hertug Erit af 1313, hos Hvitfeldt S. 365—366 og Suhm XI. S. 701—703.

4) Saaledes 1287 paa Danehoffet i Nyborg Sagen imed Erit Gippings Mordere, Hvitfeldt S. 298; og 1327 paa Danehoffet i Helsingborg en Sag imellem Erkebispen af Lund og Johan Uffeson om Rodneherred paa Bornholm, Hvitfeldt S. 437.

5) See den danske Forordning af 1282, som er anført ovenfor S. 247 Note 4.

hvilke Skrivelser uden tvivl som oftest tillige have angivet Anledningen til Sammenkaldelsen ¹⁾. For at Alle med Sikkerhed kunde besøge Danehoffet, blev derhos saavel den Tid, i hvilken Danehoffet holdtes, som den nærmest foregaaende og efterfølgende Tid, ved Lovene erklæret for fredhellig, saa at Brud paa denne Sikkerhed skulde straffes som Ubodemaal ²⁾.

I det her omhandlede Tidsrum pleiede Kongerne selv at have Forsædet paa Rigsdagene og styre Forhandlingerne; men under et Interregnum synes det, at Erkebiskoppen af Lund har havt dette Hverv. Alle Forhandlinger skete uden tvivl mundtlig, og i Særdeleshed holdtes der neppe nogen egentlig Protocol over dem. Dog synes stundom skriftlige Propositioner eller Besværinger samt Svar derpaa at være blevne fremlagte ³⁾. Hvorledes der forholdtes med Stemmegivningen, savne vi saa godt som al Efterretning om. I Almindelighed bemærkes blot i de udfærdigede Rigsdagsbeslutninger, at alle de Tilstedeværende havde givet deres Samtykke til samme. Exempel paa det Modsatte heraf findes dog i en paa Rigsdagen i Nyborg 1276 udstedt Forordning, der, synderligt nok, selv indeholder den Bemærkning: at den i samme indførte Bestemmelse, at Kongen skulde udnævne de Rævnere, hvormed

¹⁾ See Script. rer. Dan. V. p. 584, hvor der handles om et af Christoffer d. I. i Aaret 1256 sammenkaldt Danehof, og anføres, at Kongen i Convocationskrivelsen til Erkebiskoppen Jacob Erlandsen havde angivet, hvorledes han fornemmeligen med Hensyn til Forhandlinger med Greverne af Holsteen og de vendiske Fyrster havde berammet Danehoffet.

²⁾ Waldemar Atterdags Forordn. 1354 § 5, og 1360 § 20; Dlusfs Paandsæstning hos Suhm XIV. S. 499; jfr. Rosenvinges Rets-historie 2. Udg. § 161 Note c.

³⁾ See t. Er. om Tvistighederne imellem Kong Christoffer d. I. og Erkebisp Jacob Erlandsen paa Danehoffet 1256 Script. rer. Dan. V. p. 585 seq., Hvitfeldt S. 245.

den, der sigtedes for Majestætsforbrydelse, skulde værge sig, ikke havde vundet Bifald hos dem, der vare tilstede paa Rigsdagen, med Undtagelse af nogle Faa, da man paastod, at den Sigtede selv skulde vælge dem¹⁾. Maaſkee kan man heraf slutte, at der paa Rigsdagene ikke er blevet stemmet efter Stænder, men viritim²⁾. Med Hensyn til den betydelige Repræsentation af de ringere Stænder, der, som ovenfor er anført, synes at have mødt paa Rigsdagene, er det endog rimeligt, at disse Stænder ordentligviis slet ikke have været admitterede til de egentlige Raadsflagninger, i hvilke uden tvivl blot de adelige og geistlige Rigsdagsdeputerede, eller maaſkee endog kun de fornemste af disse, have deeltaget, hvorefter de af dem fattede Beslutninger ere blevne forelagte de øvrige Tilstedeværende til Approbation eller Forkastelse. Dette bestrækkes ved Indledningen til den ovenmeldte Forordning af 1276³⁾, samt ved et Sted af Processacten imellem Christoffer I. og Jacob Erlandsen, hvor Erkebiskpen klager over, at Kongen paa Rigsdagen i Nyborg 1256 havde fremført sine Betsværinger imod ham, ikke i sit Værelse eller Pallads, i Overværelse af de klogeste og fornemste Mænd, men under aaben Himmel, i et opreist Telt, for den hele Adels og Almue⁴⁾. Endelig stemmer det Ovennævnte ogsaa med

1) Quomodo autem supra dictum est, scil. quod rex quasi actor nominaret purgatores supradictos, nullis placuit de regno, exceptis paucis, qui tunc dicto concilio interfuerunt; sed affirmarunt, quod reus debeat eos nominare. R. Anders Levhist. II. S. 533.

2) Jfr. herved Hvitfeldt S. 401 og 423.

3) "Conditæ sunt istæ leges per consiliarios regis et ceteros meliores totius regni, assentiente toto regno." Herved lade sig da ogsaa de ovenmeldte medsigende Bestemmelser i denne Forordning forklare.

4) Deinde non in camera aut palatio suo coram discretioribus et melioribus regni, sed sub divo *prætorium constituens* coram nobilibus et popularibus sive plebejis arshiepiscopum nimis graviter et indecenter arguit, etc. Script. rer. Dan. V. p. 585. 3 Maret 1413

den Fremgangsmaade, der fulgtes paa Rigsdagene i den næste Periode. At det isøvrigt ofte er gaaet meget uroligt og uordentligt til paa disse Rigsdage, synes at kunne sluttes deraf, at den latinske Benævnelse „Parlament“ gik over i Folkesproget til at betegne det samme som Rik og Trætte¹⁾.

De paa Rigsdagene fattede endelige Beslutninger bleve i Almindelighed skriftligen udfærdigede, og, forsaavidt saadant var fornødent, publicerede over hele Riget eller i den vedkommende Provinds. I en saadan Rigsdagsact nævnes i Almindelighed af de Tilstedeværende blot Kongen, Prindserne, Biskopperne og de fornemste Adelige, saasom Drosten og Marsken, med hvis Sigiller Acten forsynedes. Dog forekomme ogsaa flige Acter, i hvilke samtlige de tilstedeværende Adelsmænd findes navnlig opregnede²⁾.

Swad i Særdeleshed angaaer Maaden, hvorpaa den Danehoffet tilkommende dømmende Myndighed blev udøvet, da synes det ordentligvis at have været Kongen, som, i det mindste efter Formen, affagde Dommen, efterat have hørt de vigtigste tilstedeværende Mænds Mening om Sagen³⁾; og naar Sagen vedkom Kongen selv, eller denne af andre Marsager ikke kunde fungere som Dommer, synes saadant at være skeet ved Erkebispens eller en af de fornemste Rigssem-

nævnes den store kongelige Sal paa Slottet i Nyborg som Rigsdagens Forsamlingssted. Hvitfeldt S. 648.

¹⁾ See Videnskabernes Selskabs Ordbog u. D. Parlament, og R. Anders saml. Skrifter III. S. 212. Hvitfeldt II. 993: „Saadant Parlemente og Lunust“; (om et Oprør).

²⁾ Saasom Forordningen eller Rigsdagsacten af 1360, der i § 14 udtrykkelig indeholder, at kun de skulde nyde den derved tilfagte Ret og Bestyttelse, som bekræftede samme med deres Sigiller, hvorefter der i Slutningen anføres 42 Riddere og 22 Bøbnere, som havde iagttaget dette; og ligeledes Rigsdagsacten af 1377, der navnlig anserer 43 Riddere og 87 Bøbnere, som tilstedeværende paa Rigsdagen.

³⁾ Jfr. ovenfor S. 255 Note 1.

bedsmænd ¹⁾). Men naar Sagen syntes at være særdeles tvivlsom, i Særdeleshed paa Grund af Uvisshed om de factiske Omstændigheder, blev der i Almindelighed udnævnt et vist Antal gode Mænd, som, efterat have undersøgt Sagen, ved en edelig Kiendelse bestemte, hvad der burde anses som Ret i samme, hvilket saaledes var den egentlige Dom, som Danehoffet derefter blot stadfæstede ²⁾).

Andet Afsnit.

Om Provindsialforsamlingerne.

§ 5. Om de forskjellige Landsting og deres regelmæssige Holdelse m. m.

Som ovenfor bemærket havde Landstingene fra gammel Tid af ikke blot dømmende Functioner i egentlige Retsager;

¹⁾ Jfr. Domme imellem Kongen og den slesvigste Hertug af 1284 og 1285, hos Suhm X. S. 1022 og 1024, og Hamsfortii Chronologia secunda ad ann. 1287: Comitibus inde Neoburgicis Ericus definit litem ex agro quodam Othoniensi ortam inter Priorem Canutorum et Michaelen et Nicholaum Ascerson, VII. Kal. April. *judicium ferente Petro regis Dapifero*; Script. R. D. I. p. 294. Den mærkelige Rigsdagsdom i den slesvigste Lehusag af 1413 blev affagt af Biskop Peder af Roskilde «som Rigtets Cantsler og almindelige Dommer» med Raad og Samtykke af de retslyndige Biskopper og det hele kongelige Parlament. Hvitfeldt S. 647, 648 og 651.

²⁾ Saaledes blev paa Rigsdagen 1287 udnævnt, foruden nogle Hertuger og Grever, 27 Adelsmænd til at undersøge og paakiende Sagen imod Erik Slippings Mordere, hvis Kiendelse derefter blev stadfæstet af Biskopperne og det øvrige Danehof. Jfr. Script. rer. Dan. I. p. 168 & 248, Hvitfeldt S. 298 og Suhm XI. S. 9 og 12. I Almindelighed bleve 12 Mænd udnævnte til at undersøge og paakiende lige Sager; see Dommene af 1284 og 1235, hos Suhm X. S. 1022 og 1025, og af 1327, hos Hvitfeldt S. 438. Det er disse Rævninger, som anvendtes paa Danehofferne, der i Særdeleshed synes at være kaldte «Borthals Rævninger»; jfr. Hvitfeldt Fol. Udg. I. S. 289 og 308 (hvor der Lin. 20 i stedetfor «vores Led» skal læses Borthals Et) og Suhm l. c. S. 1025: en Penævnelse, hvis egentlige Betydning er meget uvis. Jfr. Rosenvinges Retsbist. S 177 Note b.

men vare tillige Provindsialforsamlinger eller Landdage, paa hvilke Provindsens Indbyggere kom sammen for at tage Beslutninger om alle Slags offentlige Anliggender, og denne Skik vedligeholdte sig igiennem det hele Tidsrum, hvormed vi her beskæftige os, og endnu meget længere ned i Tiden.

Egtesom det af flere Smaariger samlede danske Rige med Hensyn til den gjeldende Ret deelte sig i trende Hovedlande, i hvilke jydsk, siællandsk eller skaansk Ret hver for sig havde Herredømmet, nemlig Nørre- og Sønder-Jylland med Fyen, Siælland med Kaaland, Falster og Møen, og Skaane med Halland, Bleking og Bornholm, saaledes synes der oprindeligt ogsaa at have været tre Hovedlandsting: det jydsk i Ribe, det siøllandske i Ringsted, og det skaanske ved Lund. Men efterhaanden, og tildeels meget tidligen, fik de fleste af hine Vilande, saasom Sønderjylland, Fyen, Kaaland og Falster, Halland o. s. v., deres særegne Landsting¹⁾, hvilke dog ikke alle synes at have opnaaet samme Ret og Anseelse, som de ældre Hovedlandsting²⁾. Landstingene bleve i det Tidsrum, hvormed vi her beskæftige os, ordentligvis holdte hver 14de Dag; i de jydsk og skaanske Provindser paa en Loverdag og i de siøllandske paa en Onsdag³⁾,

¹⁾ Landstinget i Halland omtales allerede i Slutningen af det 11te Aarhundrede, *Rnyttinga* cap. 28, og Urnehoved Landsting for Sønderjylland i Begyndelsen af det 12te Aarhundrede. Saxo ed. Stephan. p. 248, edit Müller p. 659.

²⁾ Saaledes synes Kongehylsding ordentligvis blot at være steet paa de tre Hovedlandsting, samt paa Urnehoved og Fyens Landsting; men ikke paa de øvrige mindre Landsting. Jvfr. *Hvitfeldt* S. 556 og S. 573—575 og *Slange* S. 29. Jfr. ogsaa om Appel fra Sønderjylland til Biberk Landsting *Script. reg. Dan. VII.* p. 402, 406, 409 og fl. St.

³⁾ *Jur. Tidsskr. XIV.* a. S. 89.

under aaben Himmel paa de dertil fra gammel Tid bestemte Steder ¹⁾).

§ 6. Om de Anliggender, som forhandlede paa Landstingene.

Foruden de egentlige Rettergangssager og Tinglysninger, der foretoges paa Landstingene som Provindsernes almindelige Overdomstole ²⁾, kunde i Almindelighed alle offentlige Anliggender, som blot angik en enkelt Provinds, afgjøres af det der forsamlede Folk. En særdeles vigtig offentlig Art, der endog efter Reglen skulde skee paa Landstingene, eller de i disses Nærhed liggende Lysdingssteder, var saaledes Kongernes Hylsning, efterat det egentlige Valg var skeet i en almindelig Forsamling ³⁾. Ved denne Leilighed aflagde ikke blot Undersaatterne Ed til Kongen; men denne maatte ogsaa høitideligen love at holde de Forpligtelser, som han havde paataget sig imod Undersaatterne ⁴⁾. Undertiden synes endog den egentlige Udvælgelse endnu i denne Periode, ligesom det i tidligere Ti-

¹⁾ See t. Ex. Danske Atlas III. S. 53; IV. S. 636; VIII. S. 305, og Suhm XI. S. 158. At Landstingene ogsaa holdtes en vis bestemt Tid paa Dagen, see Documentet hos Hvidfeldt S. 575: "hora placiti consueta et debita," og hos Suhm XIV. S. 543: "in placito generali, die, hora et loco debitis".

²⁾ See herom R. Ancher's saml. Skrifter II. S. 853-854 og Rosenvinges Retshistorie § 187.

³⁾ See t. Ex. om Baldemar den Andens Søn Baldemar: Suhm IX. S. 255, om Christoffer I. Suhm l. c. S. 219 og 315, om Baldemar Griffen: Suhm XII. S. 127, om Oluf: Suhm XIV. S. 21 og 146. Jfr. Molbech's nordist. Tidsskr. IV. S. 36 ff.

⁴⁾ See om Christoffer I. hvad Jacob Erlandsen anfører i sit Klageskrift i Script. rer. Dan. V. p. 594: Item conqueritur, quod cum tempore electionis vestrae in regem in *communibus placitis* . . . aperte promiseritis, omnia gravamina, a tempore avorum et patrum vestri per patrem et fratres vestros reges vel ipsorum exactores superinducta, relaxare et revocare; jfr. Nordist. Tidsskr. l. c. S. 42-43. Om Kong Oluf: Suhm XIV. l. c. og Hvidfeldt S. 570.

der Skundom havde været Tilfældet, at være foretaget umiddelbart paa Landstingene, hvilket navnlig gielder om Dronning Margrethes Udnævnelse til Rigets Herckerinde, der, saavidt er bekiendt, alene blev besluttet paa de enkelte vigtigste Landsting, og ikke paa nogen almindelig Rigsdag¹⁾.

Fremdeles kunde endnu i dette Tidsrum, ligesom tidligere²⁾, Love og Retsbestemmelser, som blot skulde have Gyldighed i en enkelt Provinds, vedtages paa vedkommende Landsting efter Kongens Forslag. Herom indeholder jydsk Lovs Fortale en almindelig Regel³⁾, paa hvis Anvendelse der igjennem hele Perioden forekomme Exempler⁴⁾. At Folket endog alene, uden Kongens Medvirkning, kunde beslutte egentlige autonomiske Retsnormer paa Landstingene i dette Tidsrum, kan, om end dertil ikke virkelig fandtes Spor⁵⁾, saameget mindre paatvivles, som saadant endog i en senere Tidals-

¹⁾ Hvitfeldt S. 573—575, Suhm XIV. S. 189—191.

²⁾ Jfr. ovenfor S. 256. Den skaanske og den siællandske Kirkeret bleve vedtagne paa Landstingene i Lund og Ringsted. Jfr. Jur. Tidsskr. XIV. a S. 10, Note.

³⁾ Engi man skal döma geen theen logh ther kuning giver oc land (o: Provindsen) takær with o. s. v.

⁴⁾ See om Valdemar II.s Forordning angaaende Mandebod i Skaane: And. Sun. V. 3: "Et ideirco, autoritate regis Valdemari, prudentiores Scaniae decreverunt etc. Dron. Margrethes Forordning for Nørrejysland af 1336: "Allæ tissæ forskrifnæ stykkæ oc artiklæ oc allæ the styckæ, som po koningens væyne oc vore i Viburg ether waare berættæ po lantzting, then thid wy ther nu i löwerdags sælfue ther wore, oc the alle vedhertogæ i Vyborg oc allæ sadæ ja gen aff alle land." o. s. v. R. Anders Lovhist. II. S. 561.

⁵⁾ Jfr. Erik's Siæll. Lov VI. 6: Forthy tok landet thær wethær etc. Efter den jydsk Bondeopstand under Erik Menved 1313 lagdes det Bønderne til Last: "at de vare dragne til Viborg Landsting, og havde der af egen Myndighed gjort Skikkelse og Straf over dem, som ikke fulgte dem, imod Kongens Forbud." Hvitfeldt S. 367, Suhm XI. S. 706.

der fandt Sted, saaledes som det i det Følgende skal blive godtgjort.

Endelig blev stundom ogsaa Udredelsen af Skatter og andre offentlige Byrder i de enkelte Provindsler vedtagne paa Landstingene ¹⁾).

§ 7. Om Folkets Møde paa Landstingene, Fremgangsmaaden ved Forhandlingerne m. m.

Landstingene vare endnu i denne Periode virkelige Folkeforsamlinger, i hvilke enhver fri Mand kunde møde og give sin Stemme, naar offentlige Anliggender bleve forhandlede. Vel opregnes stundom særligen de forskellige Classer af Statsborgere, der havde været tilstede; men Alle, der vare mødte, endog de ringeste Almuespersoner, nævnes dog med som Stemmeberettigede. Saaledes i Documenterne om Dronning Margrethes Valg og Hylдинг paa Landstingene i Aaret 1387, der nævne som Stemmegivende: Biskopper, Riddere og Svende, Bønder og Bofarke, Kjøbstædmænd og hele Menigheden ²⁾. Endskjøndt der, da Landstingene regelmæssigen holdtes til bestemte Tider, i Almindelighed ikke stete nogen Indkaldelse af Folket til samme, findes dog Spor til at dette har været iagttaget,

¹⁾ See t. Ex. Documentet om den jydsk Bondeopstand 1313, hos Svitsfeldt S. 368 og Suhm l. c. S. 707. Ved en Bevilling af Valdemar Atterdag, som paaberaabes i Liber donationum monasterii Sorrensis, Script. rer. Dan. IV. p. 529, blev Klosteret fritaget for alle Skatter og andre slige Præstationer "quæ vel in communi placito, vel in placitis provincialibus imponuntur interdum;" sft. Juridisk Tidsskr. XV. a S. 89.

²⁾ Svitsfeldt S. 573—575. Endog i at afgjøre vigtige Rettergangssager deeltog Almuespersoner i dette Tidsrum; saaledes dømte i Aaret 1314 paa Viborg Landsting en forenet Ret af 6 Riddere og 6 Bønder adskillige for Oprør sigtede Riddere og Bønder fra Liv og Gods. Svitsfeldt S. 373. Efter Dronning Margrethes Forordning af 1396 skulde Bønder tilligemed Adelige og Geistlige sidde Retterting paa den mindreaarige Konges Begne. Anders Lovb. II. S. 558.

naar særdeles vigtige Anliggender skulde foretages, navnlig Kongehylsding¹⁾, og rimeligvis have da især de fraliggende Communer sendt Deputationer eller Fuldmægtige, ligesom til Danehoffet; men at dog ingen egentlig Orden eller Regularitet herved har været iagttaget, kan skønnes deraf, at Dronning Margrethes oftnævnte Valg- og Hylsingsbreve udtrykkelig angive, at der ved den omhandlede Leilighed paa Landstingene i Skaane, Sjælland og Fyen, ogsaa vare mange Folk fra Rigets andre Provindser tilstede og stemmede med. Stemmegivningen skete, som disse Valgbreve ogsaa udvise, blot paa den Maade, at det forsamlede Folk med hoi Raab erklærede sig for eller imod det fremsatte Forslag. Om det, der saaledes var afgjort paa Landstinget, blev i Almindelighed udstedt et Tingsvidne af nogle af de fornemste tilstedeværende Mænd.

Landstingene fik vel i Begyndelsen af det 14de Aarhundrede, eller maaskee tidligere, særegne faste Forstandere: Landdommere, *rectores placiti*, der ved de vigtigste Landsting som oftest vare Adelsmænd²⁾; men disse havde fornemmelig kun Indflydelse paa Afgjørelsen af de egentlige Rettergangssager, der i det Hele behandlede paa en anden Maade end de almindelige offentlige Anliggender³⁾.

¹⁾ I Dron. Margrethes sjællandske Hylsingsbrev nævnes særligen blandt de Tilstedeværende paa Ringsted Landsting: „Menigheden af Laaland og Næsen,“ og ligeledes i det fynske „Menigheden af Langeland“, hvilke synes saameget mere at maatte være specielt tilkaldte, som i det mindste Laaland allerede paa den Tid havde sit eget Landsting; Sehm XIII. S. 872. Hylsingen var desuden en undersaatlig Pligt, som ingen enkelt Person af Vigtighed eller Commune vilkaarlig kunde unddrage sig fra; jfr. Forordningen af 1396. Anker I. c. S. 557.

²⁾ Jfr. R. Ankers saml, Skr. II. S. 849.

³⁾ Jfr. Rosenvinges Retshist. S 187 og min Afhandling om Kongernes Deeltagelse i Retsspleien § 1.

Anden Afdeling.

Om Rigsraadet.

§ 8. Om Rigsraadets Oprindelse.

Hvad Rigsraadet i de tvende Aarhundreder, der nærmest gik forud for Statsforandringen i Aaret 1660, egentlig var, er tilstrækkelig bekendt saavel af den Tids offentlige Løve, som af samtidige paalidelige Vidnesbyrd. Det var nemlig da et permanent Collegium eller Corporation, der stod selvstændig ved Siden af Kongen, med en betydelig lovbestemt Andeel i Regjeringen, og hvis Medlemmer, der alene vare tagne af de privilegerede Stænder, Kongen ikke efter Godtbefindende kunde entledige. Saaledes vare Rigsraaderne aldeles forskellige fra kongelige Raader, med hvilke Kongen efter Behag kunde raadføre sig om Regjeringsanliggender, og hvis Raad kunde forkastes eller følges af ham, som han selv vilde. Mere tvivlsomt er det, paa hvilken Tid hiin politiske Corporation egentlig kan siges at have dannet sig. Et misforstaaet Sted hos Caro, hvor denne taler om den Rang, som Knud den Hellige havde givet Biskopperne ¹⁾, og Hvitfeldts Unsiagtighed i Benyttelsen af statsretlige Udtryk, eller rettere hans aabenbare Forvanskninger af samme — i det han næsten overalt, hvor de ældre Kilder have potiores et meliores regni, parlamentum o. s. v. har sat Rigsraader og Herredag ²⁾ — have forledet Mange til at antage Rigsraadet for adskillige Aarhundreder ældre, end det virkelig er; og selv Mænd, der ellers maatte anses for vel underrettede, have deelt denne

¹⁾ Libr. XI. ed. Steph. p. 215, ed. Müller. p. 575; jfr. Maanedsskr. for Lit. I. S. 297—301.

²⁾ Stundom har han endog ganske paa egen Haand tilføjet »Rigsraadet« i aftrykte Documenter; jfr. Maanedsskr. f. Litter. I. S. 296.

Bildfarelse. Hvor lidet rigtig imidlertid denne Mening er, har vor lærde Historiker, Hr. Conferentsraad E. Engelstoft*), oplyst i en Recension over J. F. B. Schlegels „Danmarks og Hertugdømmernes Statsret“, som er indrykket i Maanedsskrift for Litteratur 1ste Bind. Det er her (S. 292 o. f.) udviklet, „at endskøndt vel Spiren til Rigsraadet tidligere eksisterede, er det dog først med det 15de Aarhundrede, at det med Bestemthed optræder som et selvstændigt politisk Collegium, der saaledes maa antages at have organiseret sig omtrent samtidig med Unionsforholdene, som ikke kunde andet end begunstige Dannelsen af et saadant aristokratisk Regieringscorps; hvilket ogsaa meget bestrækes ved Analogien af Naboriget Sverrig, hvor just i det fiortende Aarhundrede, under allehaande, for Aristokratiet gunstige, interimistiske Forhold (Mindreaarighed, indvortes Uroligheder, Forandringer i Dynasti o. s. v.) det af Kongen afhængige Statsraad blev til et af ham saa godt som uafhængigt Rigsraad.“ — I det jeg tillader mig at henvise til denne læseværdige Afhandling, med hvilken jeg i de væsentligste Punkter er enig, skal jeg søge her i Korthed at give en nærmere Begrundelse og Udvikling af den fremsatte Paaastand om Rigsraadets Oprindelse.

Det fulgte baade af Sagens Natur og er af Historien tilstrækkelig bekiendt, at Kongerne fra de ældste Tider have havt Mænd om sig, som de havde Fortrolighed til, og som de i vigtige Anliggender have raadført sig med, hvilke Mænd naturligviis som oftest beklædte de vigtigste Poster ved Hoffet og Hæren; men om man end tidligen har givet saadann

*) See ogsaa hvad der allerede tidligere findes bemærket i K. Rosenvinges Lovhistorie II. S. 21 og 23, samt i G. L. Babens histor. Afhandl. I. S. 246.

Mænd Navn af Kongens Raader¹⁾, synes det dog vist, at denne deres Stilling ikke udgjorde et særegt kongeligt Embede, men blot beroede paa den personlige Fortrolighed, som Kongen til enhver Tid fandt for godt at vise enkelte Mænd, saa at det ingenlunde var nogen Pligt eller Nødvendighed for Kongen at foretage saadan Raadsførsel, førend han handlede, og end mindre at følge det givne Raad. Men i Slutningen af det 13de eller Begyndelsen af det 14de Aarhundrede, da Kongerne, som Folge af Statsforvaltningens større Udvikling, efterhaanden omgave sig med flere og flere Embedsmænd, synes der at være dannet et bestandigt kongeligt Raad eller om man vil et Statsraad, hvis Medlemmer specielt udnævntes hertil af Kongen, ligesom til andre Embeder, og maatte aflægge en særegen Embedsced; hvilket Embede dog naturligvis kunde være forenet med andre Bestillinger. Der nævnes saaledes jævnligt fra Erik Blippings Tid Kongens Raader (*consilarii regis*) som en særegen Klasse af Dignitarier²⁾, og Christoffer den andens Haandsæstning indeholdt allerede en

¹⁾ Jeg erindrer imidlertid ikke i Documenter, der ere ældre end Slutningen af det 13de Aarhundrede, at have seet denne Benævnelse. Der nævnes vel hyppigen i Kongebreve fra hin Tid de fornemme Hofbetiente og Andre, der have været tilstede ved vigtige Handlinger; men seldse kun som Bidner, ikke som Raadgivere; jfr. *Diplomatarium Arna Magnæanum*. Derimod nævner en Steen med Runestrift, som forhen har siddet indmuret i det gamle Capitelshuus i Roskilde, en i Aaret 1128 afdød Helge "*consiliarius Nicolai regis*", og omtaler flere andre "*consilarii regum*". *Antiquariske Annaler III. S. 60 ff.* Muligen tilhører dog denne Steen en meget senere Tid, og er af Kannikerne opsat til Erindring om en forlangst afdød Belgjører.

²⁾ See t. Ex. Forordn. 1276, som ovenfor S. 258 Note 3 er anført; tvende Diplomer af 1287 og 1295, hos Suhm XI. S. 6 og 195, og tvende af 1288 og 1294 hos Dreyer de jure Naufragii p. 37 og 38; Lehnsbrev af 1326 og Rigsdagsact af 1327 hos Hvitfeldt S. 434 og 438; Privil. af 1328, Suhm XII. S. 371; Baldemar Atterdags Forordn. af 1354, m. fl.

Bestemmelse, der indskrænkede Kongens Ret til at optage i dette sit Raad hvem han vilde¹⁾. Man finder vel derhos i enkelte Acter paaberaabt, at disse Kongens Raader have givet ikke blot deres Raad, men ogsaa deres Samtykke til Regjeringshandlinger²⁾; men da Haandfæstningerne dog endnu intet indeholde om nogen det kongelige Raad tilkommende Andeel i Regjeringen: saa kan man neppe ifølge flige enkelte Ytringer antage, at nogen saadan lovbestemt og nødvendig Medvirkning, som den hine enkelte Acter kunde synes at hentyde til, allerede da har været tillagt Raadet; saameget mindre, som man da maatte finde denne Medvirkning meget stadigere paaberaabt i hien Tids offentlige Acter, hvorhos det heller ikke er noget usædvanligt, baade i offentlige og private Docu-

1) "Item ut nullus teutonicus castrum, munitiones, exactiones aut terras habeat nec aliquomodo in consilio regis fiat secreto vel jurato; jfr. Hvitfeldt S. 412 og 807, K. Anders Levh. II. S. 543 og Saml. Str. I. S. 637. Denne Bestemmelse viser, at Kongens Raader vare eedsvorne, hvilket ogsaa sees af et Revers, som Hertug Henrik til Slefen i samme Aar 1320, efterat være optagen i Kongens Raad, udstedte: "Nos Henricus Dei gratia Dux Slezix, dominus de Fürstenberg et in Javor, recognoscimus tenore presentium publice et fatemur, quod magnifici principis domini Christofori, regis Daciæ et Sclavorum, consilium juravimus, eidem firmiter suisque liberis promittentes saniora et meliora consulere, quæ parvitas nostri ingenioli comprehendere potest atque sensus etc. Suhm XII. S. 331.

2) Saasom allerede i Aaret 1295, i det hos Suhm XI. S. 195 anførte Document; i Lehnsbrevet af 1326 hos Hvitfeldt S. 434: "cum unanimi consensu et voluntate consiliariorum nostrorum et regni nostri meliorum;" i Forordningen af 1354: "ex consilio et consensu venerabilium patrum et dominorum episcoporum.... dapi-feri nostri... marscalci nostri ceterorumque consiliariorum nostrorum et hominum statuimus." Dog maa herved bemærkes, at af disse Documenter angaae de tvende af 1326 og 1354 Rigsdagebeslutninger, i hvilke de kongelige Raader kunne have samtykket, ikke som saadanne, men som Rigsdagsmedlemmer; hvortil kommer, at Acten af 1326 henhører til en mindreaarig Konges, Baldemar Griffens, Regjering.

menter fra ældre Tider at finde anført, at der var samtykket i Beslutningen af saadanne Personer, hvis Samtykke ikke var juridisk nødvendigt.

En ganske anden Forestilling om Raadets egentlige Stilling og Character i Begyndelsen af det 14de Aarhundrede maatte man rigtignok danne sig, hvis det kunde antages, at Rigets Biskopper allerede dengang paa Embedsvegne have havt Sæde i Raadet, og at dette saaledes indbefattede Personer, hvis Indtrædelse i samme ikke blot kunde ligge ganske udenfor Kongens Villie; men blandt hvilke der endog ofte fandtes Kongens personlige Fiender. Som Beviis for, at Kongens Raad paa den angivne Tid havde hin Sammensætning, kan nu rigtignok anføres de hos Suhm XII. S. 15—17 anførte tre Documenter af Aaret 1320, i hvilke de fleste af Landets Biskopper i Forening med endeel Riddere og Bøvner, samtlige under Vencævnelse af Kongens Raader (*consilarii Domini Christofori Regis Danorum*), have caveret for, at Kongen skulde opfylde den Forening, han som Hertug af Halland, tilligemed Erkebiskop Esger, i Aaret 1318 havde indgaaet med de tvende svenske Hertuginde Ingeborg; ligesom ogsaa et imellem Kongen og Erkebiskop Esger i Aaret 1321 indgaaet Forlig indeholder en lignende Yttring*). Men Indholdet af disse Documenter kan dog neppe, imod Haandfæstningernes og alle andre offentlige Loves Tausshed, afgive tilstrækkeligt Beviis for, at et saaledes sammensat Raad, der da egentlig vilde være et Rigsråd, og ikke længer Kongens eget Raad, allerede saa tidligt har eksisteret. Brugen af slike tekniske Udtryk var ingenlunde paa hine Tider saa bestemt og nøiagtig, at man deraf, at Biskopperne eller andre Mænd ved

*) Hvitfeldt S. 416: "*mediantibus omnibus Prælatibus et aliis potioribus consiliariis regni Daniæ.*"

en enkelt Veilighed, hvor de have deeltaget i Forhandlingerne, kaldes Consilarii regis, med Sikkerhed tør slutte, at de have været faste Medlemmer af Kongens Raad ¹⁾); ligesom man ogsaa har andre samtidige Documenter, i hvilke Prælaterne bestemt synes adskilte fra Kongens egentlige Raader ²⁾. Imidlertid er dog allerede den Omstændighed, at man saaledes begyndte, om end kun i Navnet, at henregne Biskopperne til Raadernes Stand, ikke af Uvigtighed, med Hensyn til det kongelige Raads Overgang til et af Kongen uafhængigt Rigsraad.

Denne Overgang var nemlig, som let sees, ikke ubetydeligen forberedt ved de i det Foregaaende omhandlede Omstændigheder, og den forandrede Anskuelse af Raadernes Stilling til Kongen, som efterhaanden indtraadte, tilkiendegav sig nu ogsaa derved, at Bencævnelsen Rigsraader (Consilarii regni) begyndte at komme i Brug, dog i Førstningen kun i Flæng med Bencævnelsen Kongens Raader, som var den, der sædvanligst blev anvendt ³⁾. Det var imidlertid først under

¹⁾ Exempel paa en saadan usigtig Brug af Ordet "consilarii" synes netop at forekomme i den ovenmeldte Forening af 1318, hvortil Forskringsbrevene af 1320 slutte sig. Hertug Christoffer og Erkebiskop Esger kalde nemlig deri de 11 Riddere og 6 Bøvner, som have forsynet Acten med deres Sigiller, "consilarii nostri". Suhm XI. S. 929 og 931.

²⁾ See det slesvigiske Forskringsbrev af 1326 i Script. rer. Dan. VII. S. 355.

³⁾ Allerede 1282, i et Document, som er ekstraheret hos Suhm X. S. 838, kaldes Grev Otto af Ravensborg "Rigets Cantøler"; men denne Extract er neppe paalidelig; jfr. sammesteds S. 841, hvor samme Mand kaldes "epistolarum magister". 1286 kaldes ligeledes Biskop Jacob af Slesvig "Rigets Cantøler", hos Suhm I. c. S. 925, men kun efter Hvitsfeldts Oversættelse af Documentet. Bigtigere er det, at ogsaa i tvende Documenter af 1288, som findes ekstraherede hos Suhm XI. S. 37, nævnes Mester Morten "Rigets Cantøler"; dog kaldes den samme Mand den følgende Tid sædvanligvis "Kongens Cantøler"; see sammesteds S. 57, 58, 104, 117,

Kong Valdemar Atterdag at hiin Bencævnelse, Rigsraader, begyndte at blive hyppigere anvendt, som en naturlig Folge af, at man under denne Konges jevnlige og langvarige Fræ- værelser i Udlandet, da de kongelige Raader, i Forening med andre af Rigets fornemste Mænd, paa egen Haand bestyrede de offentlige Anliggender, mere og mere maatte blive vant til at betragte Raadet som en selvstændig Autoritet¹⁾. Imidlers- tid findes dog endnu ikke i Kong Olufs Haandfæstning nogen Bestemmelse om en Medvirkning af Raadet i Landets Regie- ring. Den har end ikke nævnt noget Raad; men kun, ligesom de ældre Haandfæstninger, bestemt, at Kongen til visse enkelte Handlinger skulde indhente Raad og Samtykke af "regni po- tentiores", til hvilke naturligvis mange Andre vare at hen- regne, end Medlemmerne af Raadet²⁾. Men Forholdene, som fandt Sted under denne Konge og de nærmest paaføl-

m. fl. St. I et Document af 1293 nævnes vel ligeledes en "regni dapifer"; men af dette Document Hayes kun en upaalidelig Copi. Suhm XI. S. 132.; jfr. Maanedst. f. Lit. I. S. 302. I et hos Hvitfeldt S. 373 oversat Document af 1314 nævnes "Fr. Niels Oluffen Danmarks Drost" (saaledes skal der nemlig læses, og ikke Marst. jfr. Suhm XI. S. 58). Alle disse citerede Angivelser ere imidlertid mindre paalidelige, hvorimod der fra Christoffer den andens Tid Hayes flere Bidnesbyrd om den omhandlede Sprog- brug; see i det ovennævnte Forlig af 1321: "omnes Prælati et alii potiores consilarii regni Daniæ", og i et Document af 1333 hos Suhm XII. S. 388: "Dominus Laurencius Johannis regni Daciæ Dapifer".

1) See t. Ex. Tractat af 1364: "Kongens og Rigens Raad", Hvitfeldt S. 532; Tractat af 1365: "unse gantze rikes rade", Suhm XIII. S. 847, og især de Tractater, som i Aarene 1370—1371 af "Ri- gets Høvidsmand" Henning Podedufl og flere andre Rigsraader og Hovdinge bleve sluttede med Hanseslæderne; Hvitfeldt S. 546 og 549, Suhm XIII. S. 656 og 694; jfr. Gram i Kiøbenhavnste Selskabs Skrifter IV. S. 178—179, og G. L. Badens historiske Afhand- linger I. S. 246—247.

2) Jfr. Maanedst. f. Litter. I. S. 294.

gende Regenter, Margrethe og Erik af Pommern, i det et Fruentimmer, deels paa umyndige Kongers og deels paa egne Begne, nærmest havde Bestyrelsen af Statens Anliggender, og Unionen derhos foranledigede hyppige Fraværelser fra Riget, maatte naturligvis begunstige en Førgelse af Raadets Magt og Selvstændighed. Benævnelsen „Rigsraad“ kom nu i almindelig Brug¹⁾; ligesom nu ogsaa Biskopperne hyppigen anføres som hørende til dette Raad²⁾, hvis Samtykke fra denne Tid af næsten steds findes paaberaabt til vigtige Regieringshandlinger.

Den vigtigste Statslov fra denne Tid, Calmarunionen af 1397, nævner rigtignok flere Gange „Rigens Raad“³⁾, hvilket den dog ogsaa kalder Kongens Raad; men nogen almindelig Bestemmelse om Raadets Deeltagelse i Regieringen findes

1) See et Document af 1375: „potiores consilarii regni Dacie“: Suhm XIV. S. 494; Tractat af 1376: „des rikes rat to Dennemarken“, Suhm l. c. S. 501; Forordning eller Rigsdagsact af 1377: „consilarii jurati regni“; tvende Documenter af 1398: „Rikens Rathgevere“; Suhm XIV, S. 644 og 649; Documenter af 1401, 1409, 1410 og 1417: „wore Rikes Raad“, „Righens Raadh“ o. s. v. Danske Mag. I. S. 367; Ny danske Mag. V. S. 2 og 6, VI. S. 14—17; Jahns Danmarks Historie under Unionstongerne S. 495.

2) See blandt de i de foregaaende Noter citerede Steder: Suhm XIII. 656, 694 og 847, jfr. S. 850; XIV. S. 644 og 649; Ny danske Mag. V. S. 6, m. fl. Det maa dog herved bemærkes, at flere af de citerede Documenter synes at bruge den omhandlede Benævnelse „Rigets Raader“ paa den ovenberorte mindre væsentlige Raade, saaledes at derved ikke menes Medlemmerne af et sluttet Raad, men alle de, der have været kaldte til Deeltagelse i Forhandlingerne paa Rigets Begne.

3) Det hedder nemlig i Indledningen, at Foreningen er samtyktet „af alle Rigens Raadgivere og Mænd“, og i Slutningen: at den skulde forsynes med Rigens Raads og Mænds Indsegl. Men ellers omtales en Medvirkning af Raadet i selve Foreningen ikkun med Hensyn til Kongevalg; i det der bestemmes, at hvis Kongen døde barnløs, skulde Rigens Raadgivere og Mænd udvælge Efterfølgeren. Jfr. ibrigt herved Maanedsskr. for Literat. l. c. S. 296.

her endnu ikke. Det var først den saakaldte fornyede Galsmariske Forening af 1436, der tillagde Rigsraadet en almindelig og betydelig Andeel i Regieringen¹⁾; men dette Actstykke er ikke nogen virkelig Foreningslov, men kun et Udkast til en saadan, der ikke kom istand²⁾. Omtrent fra samme Tidspunkt synes det dog at kunne antages, at et Rigsraad, bestaaende af de fornemste Prælater, de vigtigste Statsembedsmænd og de øvrige adelige Raader, har fuldstændigen organiseret sig som en, til Andeel i Regieringen berettiget, permanent Autoritet. Det var nemlig et saadant Rigsraad, som saa Nar efter, uden at sammenkalde Rigets Stænder, paa egen Haand berøvede Erik af Pommern Thronen, og i hans Sted indkaldte Christoffer af Baiern til at regiere Landet³⁾; og dersom denne Konge har udstedt en formelig Haandfæstning i Danmark, hvilket ikke bestemt vides⁴⁾, har den uden tvivl indeholdt Bestemmelser om den Deelagtighed i Regieringsmyndigheden, som Rigsraadet havde sat sig i Besiddelse af⁵⁾. Efter Christoffer af Baierns Død var det atter Rigsraadet, som alene, „paa alle Rigets Indbyggere Vegne“, valgte Christian I til Konge, og det forsomte da ikke i den Haandfæstning, som Kongen maatte udsæde, at betinge sig den væsentligste Medvirkning i

1) See Sadorphs Svenske Rimkrønike II. S. 117; jfr. Hvitfeldt S. 797.

2) See Jahn l. c. S. 167 o. fl.

3) See herom Hvitfeldt S. 805 ff., og Jahn l. c. S. 180 ff.

4) Jfr. R. Anders Saml. Skr. I. S. 812.

5) See den af Kong Christoffer ved Hyltingen paa Viberg Landsting i Maret 1410 aflagte Ed, ved hvilken der tilskrives Rigsraadet Andeel i Udfattelsen af den Haandfæstning, der nærmere skulde udsædes; Hvitfeldt S. 824. Samme Konges svenske Haandfæstning af 1441 tillagde Rigsraadet i Sverrig den betydeligste Deeltagelse i Regieringen; Sadorph l. c. S. 145 og Jahn l. c. S. 191—192. Jfr. iøvrigt om det danske Rigsraads Virksomhed under denne Konge: Hvitfeldt S. 831, 837 o. fl. Et.

Regjeringen¹⁾. Denne Haandsæftning er saaledes den første bekiendte Lov, ved hvilken Rigsraadets Myndighed formelig er bleven anerkjendt og nærmere bestemt.

§ 9. Om Rigsraadets Medlemmer.

I den catholske Tid bestod Rigsraadet deels af geistlige, deels af adelige Medlemmer.

Al Geistlige havde Erkebiskoppen og Rigets øvrige Biskopper altid paa Embedsvegne Sæde i Rigsraadet; og ligeledes befad stedse nogle af de ringere Prælater, Abbeder, Prierer og Provster, denne Værdighed²⁾. At dog disse ringere Prælater ikke paa Embedsvegne, men kun ifølge speciel Udnævnelse, vare Medlemmer af Rigsraadet, kan ikke blot skjønes af den Afverling, hvormed de forekomme som saadanne Medlemmer; men fremlyser ogsaa ganske bestemt af de Acter, hvori nævnes baade de Prælater, som vare i Raadet, og Andre, som ikke vare i samme³⁾. Dog er det muligt, at Prioren af Antvors-

1) See Haandsæftningen af 1448 i Ny danske Mag. II. S. 127; ifr. Jahn l. c. S. 208 og 209.

2) Saafom: 1438 og 1439: Prioren af Antvorskov (Hvitfeldt S. 807 og 809); 1468: Prioren af Antvorskov og Abbederne af Sors og Ringsted (Jahn l. c. S. 555); 1487: Prioren af Antvorskov, Abbeden af Sors, Provsten af Dalby og Prioren af Dalum (Hvitfeldt S. 992); 1504: Domprovsten af Roeskilde, Prioren af Antvorskov og Abbederne af Sors og Esrom (Hadorphs Rimkrønike II. S. 387, 389, 391 og 396); 1513: Abbeden af Sors, Prioren af Antvorskov og Provsten af Børglum (Christian II's Haandsæftning); 1523: Abbeden af Sors, Prioren af Antvorskov og Provsten af Viborg (Frederik I's Haandsæftning).

3) See Rigsdagsacten af 1487, hos Hvitfeldt S. 992, og Frederik I's Haandsæftning. Ifr. iøvrigt Kong Hans's Haandsæftning, hos Hadorph, l. c. S. 326: "Skal engen annammas æller kommæ i rikesens radh, utan the æru rikens ædlinge, infödda men af riddara och svena; och swa manga klærke som behof görs, och thertil salne æru, och lagen udviser i Sverighe"; hvilket dog ikke findes saaledes hos Hvitfeldt S. 970.

stov herfra har gjort en Undtagelse¹⁾, ligesom ogsaa Abbederne af Sorø meget hyppigen forekomme som Medlemmer af Raadet.

Med Reformationen bortfaldt den hele geistlige Bestanddel af Rigsrådet, hvilket derefter alene bestod af adelige Medlemmer.

De adelige Rigsråder vare de høieste Rigsembedsmænd²⁾, som ifølge deres Embeder tilkom Sæde i Raadet, deels endel andre Adelsmænd. De fornemste kongelige Embedsmænd i Middelalderen vare Drostten (dapifer), Marsken (marechallus) og Cantzleren (Cancellarius)³⁾. Drostens oprindelige Bestilling synes at have været, at forestaae den kongelige Hofholdning⁴⁾; men efterhaanden fik han flere vigtige Forretninger, saasom Administrationen af Kongens Gods

¹⁾ Det synes i det mindste, at den hele Række af Prioer i dette Kloster, fra Rigsrådets egentlige Begyndelse og indtil Reformationen, har været Medlemmer af samme; nemlig Benedict Petri i Aarene 1438 og 1439 (Hvitfeldt S. 807 og 809); Johannes Jani Brun, 1465 (Hvitfeldt S. 902); Jacob Martini 1468, 1477 og 1487 (Jahn l. c. S. 555, Hvitf. S. 955 og 992); Mester Peder Pedersen 1492, 1494, 1498 (Ny danske Mag. I. S. 30; Hvitf. S. 1009, Hadorf S. 348 og 367); Peder Andersen 1504 (Hadorf S. 391 og 396); Estild 1507 og følgende Aar indtil Reformationen (Hvitfeldt S. 1068; den Kjøbenh. Reces af 1533). Jfr. Dagaard de danske Klostre i Middelalderen S. 277; hvor dog Marstallet i en Inscription urigtigen er angivet 1462 istedetfor 1472.

²⁾ I Aaret 1448 tog vel Hertug Adolf af Slesvig, i Anledning af Forhandlingerne om Christian 1s Valg, Sæde i det danske Rigsråd; men dette er uden tvivl den eneste Gang saadant er skeet, og har rimeligvis grundet sig paa en Forverling af Rigsrådet med Rigsrågene, paa hvilke de slesvigste Hertuger, som ovenmeldt S. 250, havde Sæde. Jfr. Privilegien der Schleswig-Holst. Ritterschaft S. 24, og Jahn l. c. S. 208.

³⁾ Jfr. overhovedet om disse Embedsmænd: Badens historiske Afhandlinger I. S. 287 ff.; Schlegels Statsret S. 68 ff.; Maanedsskr. for Litterat. I. S. 301 ff.

⁴⁾ Under Valdemar I. nævner Saxo edit. Steph. p. 350, ed. Müller p. 902: "Nicolaus qui regie mensæ præerat"; jfr. Suhm VII. S. 457. I Valdemar 11s Jordebog anføres en Dapifer major og en Dapifer minor. Script. rer. Dan. VII. p. 533.

og Indtægter, Overopsynet med Fæstninger og Slotte m. v.; og overhovedet synes han som den fornemste Minister at have havt den øverste Befaling overalt, hvor Kongen ikke selv var tilstæde. Marsken¹⁾ synes oprindeligt at have forestaaet Kongens Staldetat og sørget for Kongens Befordring paa dennes Reiser; men senere blev det hans vigtigste Bestilling at anføre Særen og forestaae Krigsvæsenet. Cantsleren²⁾, der næsten uden Undtagelse³⁾ var en Geistlig, og i det 13de og 14de Aarhundrede som oftest en af Biskopperne⁴⁾, var Kongens Secretair, under hvem Udfærdigelsen af de Documenter, der i Kongens Navn skulde udstedes, og Om sorgen for det kongelige Archiv henhørte, ligesom han fornemmelig ogsaa synes at have gaaet Kongen tilhaande ved Udøvelsen af Kongens dømmende Myndighed. I øvrigt har der neppe været nogen streng og nøjsom Udskillelse imellem de Forretninger, der henhørte under enhver af disse Embedsmænds Departement; men flere Forretninger synes at være besørgede af enhver af dem, saaledes som det efter Omstændighederne var belevligt, og isærdeleshed have de alle siddet Net paa Kongens Vegne⁵⁾. Som en

1) Tidligere: Stallier, stabularius. Endnu under Kong Niels og Valdemar I. forekomme Stabularii. Diplom. Arna-Magnæan. I. p. 3. Suhm VII. S. 433 og 502. Men i Valdemar II's Jordebog l. c. nævnes en mareschaleus og en submareschalchus.

2) Under Erik Emun nævnes en "regis notarius": Dipl. Arn. Magn. p. 7; men Cantsler forekommer allerede i Begyndelsen af Valdemar I's Regiering. Suhm VII. S. 47. Jfr. iøvrigt P. E. Müller Vita Andreae Sunonis p. 8-9.

3) Dog nævnes 1282 en Greve som Cantsler; Suhm X. p. 838 og 841. 1311 forekommer ogsaa en Vicecantsler; Suhm XI. S. 660-661, jfr. S. 603.

4) Saasom under Valdemar II: Biskop Peder Sunesen af Roskilde, Suhm IX. S. 156 og 180; under Erik Flovpenning: Biskop Niels Stigsen af Roskilde, Suhm X. S. 37 og fl.; under Christoffer I. og Erik Blipping: Biskop Niels af Viborg; Suhm l. c. S. 234 og 599, og fremdeles under sidstnævnte Konge: Biskop Jacob af Slesvig, Suhm l. c. S. 868.

5) Jfr. Script. rer. Dan. I. p. 594, Hvitfeldt S. 373, Valdemar Uters

Synderlighed fortjener endnu at bemærkes, at i det 13de Aarhundrede findes Drosten og Marsken, især den Forstnævnte, temmelig hyppigen at være entledigede, og Andre at være udnævnte i deres Sted, uden at Grunden hertil synes at kunne søges i nogen kongelig Unåde; da de Paagældende desuagtet vedbleve at nyde Kongens Fortrolighed, og at benyttes ved vigtige Forhandlinger¹⁾.

I det 14de og 15de Aarhundrede foregik betydelige Forandringer med de ovenmeldte Embeder, i det Drosten blev afløst af en anden Embedsmand: Hofmesteren, og Santslærembedet blev deelt imellem flere Santslere²⁾.

Den sidste Drost var uden tvivl den bekiendte Hr. Henning Podebusk, som beklædte dette Embede fra 1373 til sin Død omtrent 1390³⁾, efter hvis Afgang Embedet ikke findes igjen at være blevet besat⁴⁾. Allerede tidligere synes endeel af Drostens Forretninger, nemlig de, der vedkom Hofholdningen, at være overdragne til en ny Embedsmand: Kongens Hofmester (Magister curiæ), da en saadan allerede forekommer under Valdemar Atterdag⁵⁾; og efter Drost-Embedets Ophør har uden-

dags Forordn. af 1354 § 6; Kong Olufs Haandfæstning hos Suhm XIV. S. 499 og en Dom ibid. p. 519; den saakaldte fornyede Calmarunion af 1436, hos Sadorph l. c. S. 118, og Svittfeldt S. 798.

1) See t. Ex. Suhm X. S. 825 og S. 1022, paa hvilket sidste Sted i et Document forekommer en dapifer og tvende "quondam dapiferi".

2) De fleste af de følgende Efterretninger om de med disse Embeder foregaaende Forandringer skylder jeg en velvillig Meddelelse af Hr. Cand. J. H. Begtrup, som med megen Flid har samlet til Rigsraadets Historie, især Personalhistorien.

3) Jfr. Suhm XIV. S. 269 og 333.

4) Dog bestemte endnu Udkastet til den fornyede Calmarunion af 1436, at der skulde være baade en Drost og en Hofmester i hvert Rige; ligesom der ogsaa endnu i Aaret 1439 blev udnævnt en Drost for Norge. Zahns Unionshistorie S. 516.

5) I et Document af 1373 nævnes blandt flere Riddere: "Hr. Frenzel des Koninges Hoffmeyster". Suhm XIII. S. 872.

tvivl Hofmesteren faaet flere af de til samme hørende Forretninger. Dog synes dette Embede i Begyndelsen ikke at have været af betydelig Anseelse, da Titelen meget sjelden findes tillagt de Vedkommende i offentlige Documenter¹⁾, og i den sidste Deel af Erik af Pommerns Regjering synes det endog, at Posten ikke har været besat. I Begyndelsen af Christoffer af Baierns Regjering var Albrecht Morher eller Mører Hofmester, men synes just ikke at være bleven regnet blandt Kongens fornemste Mænd²⁾. Men hans tre Efterfølgere i denne Post: Hr. Otte Nielsen (Rosenkrants), Hr. Niels Grikfen (Gyldenstjerne eller Rosenkrants) og Hr. Erik Ditesen (Rosenkrants) henhørte blandt Rigets ypperste Mænd, og nævnes sjeldse blandt de første af de verdslige Raader³⁾. Titelen blev nu ogsaa modificeret saaledes, at den mere betegned et Statsembede, end et blot Hofembede, i det Benaævnelser „Kongens Hofmester“ eller „Kongens Hofmester i Danmark“ (i Modsætning til Hofmesteren i Sverrig) efterhaanden blev til Danmarks Riges Hofmester⁴⁾, hvilken synderlige Sammensætning fra Frederik Is Tid blev den sædvanlige og legale Titel, som Kongerne selv tillagde de Vedkommende, dog saaledes, at den stundom forfordedes til „Hofmester“ og „Vor Hofmester“, eller forlængedes til „vor og Danmarks Riges Hofmester“.

1) 1409 nævnes Hr. „Jens Due“, og 1423 „Hr. Anders Jepsen (Jacobsen Lunge)“ som Hofmestere. Hvitfeldt S. 633 og 694.

2) Jfr. Hvitfeldt 819 og 826, og Schleswig Holstein. Ritterschafts Privileg. S. 11.

3) Jfr. Hvitfeldt S. 838; Suhms ny Saml. III. 336; Hadorph l. c. S. 197, 198, 276 m. fl.; Danske Mag. III. S. 98, 323 og 329; Ny danske Mag. VI. S. 34.

4) Allerede i en Tractat med Lybekerne af 1469 nævnes: „unse Hoffmeister des Rykes Dennemarken“. 1497 kalder Poul Laxmand sig selv „Danmarks Riges Hofmester“; men Kong Hans kalder ham det følgende Aar: „Vor Hofmester i Danmark“; Hadorph l. c. S. 300 og 367. 1526 forekomme baade en „Rigets Hofmester“ og en „Kongens Hofmester“; N. D. M. VI. S. 211.

Hofmesteren var efter Reformationen¹⁾ altid den Fornemste i Rigsraadet, og regierede som Stattholder i Kongens Fraværelse, samt havde et almindeligt Overtilsyn med alle Regjeringsager. I Særdeleshed havde han Administrationen af Rigets Finantsvæsen, Tilsyn med Rentekammeret, Solden m. v., og skulde drage Omsorg for alt Fornødent til Kongens Hofstat, til Flaadens og Landarmeens Udrustning og Besoldning, til Ambassader, Kroninger, Begravelser o. s. v., og bestyrede overhovedet Kongens og Rigets hele Deconomie²⁾. Men denne vigtige Post lode Kongerne dog, naar det gik an, ofte være ubesat, t. Ex. Christian IV fra 1601 til 1630 og atter fra 1632 til 1643, da Kongen, som Slange siger, „ikke kunde overtale sig til at betroe saadant Embede til nogen Anden; men fandt mere Behag udi, at forrette det selv mestendels alene³⁾“.

Det andet vigtige Embede, med hvilket der i det nævnte Tidsrum foregik betydelige Forandringer, var Cantsler-Embedet, der blev deelt saaledes, at der en tidlang endog vare tre Cantslere: Rigets øverste Cantsler, Rigets Cantsler og Kongens Cantsler, af hvilke Embeder det forstnævnte dog maaskee ikke har existeret længe.

Adskillelsen imellem Kongens Cantsler eller den egentlige Cantsler, og den saakaldte Rigens Cantsler, skrives sig omtrent fra den Tid, da Kongens Retterting traadte i Virksomhed, eller fra Begyndelsen af det 14de Aarhundrede⁴⁾.

1) I en Forordning af Frederik I af 1528 nævnes derimod efter Bisopperne samt Abbeden af Sorø og Prieren af Antvorskov, først: „Mester Claus Giordson, vor Cantsler“, derpaa „Mester Knud Henrikson, Provst i Viborg“, og først derefter: „Fr. Mogens Gøe, Danmarks Riges Hofmester“. Danske Mag. V. S. 75.

2) See Magni Durells Relation, i Suhms Saml. II. 3. S. 58 og 60; Slanges Christian IVs Historie S. 1157—1158.

3) Slange S. 1158. I Tidsrummet fra 1500 til 1660 skal Posten have været ubesat i ikke mindre end 91 Aar.

4) Jfr. herved min Afhandling om Kongernes dømmende Myndighed § 4.

Ved Administrationen af denne Ret betiente Kongerne sig af en særegen Embedsmand, der i de udfærdigede Retsdocumenter, i den latinske Slutningsformel, i Almindelighed kaldes "Justitiarius"¹⁾, hvilket stundom paa Dansk giengives med "Rættære til Saghær i Danmark" og "Ræterethings Canceleser"²⁾, men for hvem dog "Rigens Cantsler" omtrent fra Midten af det femtende Aarhundrede blev den sædvanlige Benævnelser³⁾. Det var steds en Verdslig, som havde denne Post, og i det mindste fra det 15de Aarhundrede bestod den kun af Adelsmænd, sædvanligviis dog kun af simple Adelige og feldnere af Riddere⁴⁾.

1) Jfr. t. Gr. Danske Mag. I. S. 36 og II. S. 22.

2) Danske Mag. V. S. 38, 294 og 296. Jfr. Forordn. for Jylland af 1396. K. Anders Lovhist. II. S. 561.

3) Saaledes t. Gr. forekommer i Documenter, udstedte af Christian I. Aar 1459: "Fr. Jens Thorbernsøn, wor Righens Canceleser", 1472 "welburtigh Man Fr. Jsep Jensøn Riddere, wor Righens Canceleser".

4) Forestaaende stiones af følgende ved Fr. Begtrup meddeelte Fortegnelse over Rigscontslerne fra Midten af det 14de Aarhundrede indtil 1660: Niels Jensen til Koldbet (en Biske-Munk) nævnes som "Justitiarius" 1353, 1360 og 1361; Esbern Nicleson 1365 og 1367; Gottschalk Hemmingsen 1372 og 1374; Nicolai Thogersen Draghe 1376, 1377 og 1386; Jens Svendsen Bryms, Bæbner, 1396 og endnu 1408; Peter Falster 1419, døde 1420 eller 1421 (D. Mag. V. 301); Iver Foss, 1423 til 1436, og rimeligviis ogsaa 1438 og 1441, da han endnu havde Sæde i Rigsraadet; Jens Thorbernsøn (Sparre), først Bæbner, senere Ridder, 1443 til 1460, nedlagde Posten og levede endnu 1472; Ketil Nicolaisen (Grim eller Sparre), capitaneus castri Haraldsburg, 1461 og endnu 1467; Fr. Jsep Jensen af Sandby (Sparre), Ridder, 1469—1472; Evert Grubbe af Tryggevelde, 1473—1486; Hans Ketilsøn eller Kjeldsøn, Forstander i St. Clara Kloster, 1486—1492; Jørgen Marsvin til Lindved 1495—1521; Niels Henriksen (Arenfeld) til Gundsved, 1526—1433; Jørgen Dvitsov til Sandagger, 1539—1544; Anthonius Bryske til Langsø, 1544—1566; Axel Urne til Søgaard; 1568—1570; nedlagde Embedet og Rigsraadsværdigheden;

Kongens Cantslere fra Begyndelsen af det 15de Aarhundrede og indtil Reformationen vare derimod stedsse Geistlige, som dog ikke beklædte nogen høj Post i Kirken, men paa kongelig Forbud hyppigen aflagdes med indbringende Embeder ved Domcapitlerne, som Provstedommer, Døgnedommer og andre Cannikeposter, og derhos fritoges for den personlige Opfyldelse af de dermed forbundne Pligter. Disse Cantslere bleve hyppigen befordrede til Biskopper; men med denne Befordring ophørte de at være Cantslere. Rigsrådsvoerdigheden var ikke nødvendig forbunden med denne Post; dog ved man, at i det mindste de to sidste Cantslere før Reformationen, Ove Vilde og Claus Gjordsen, tillige vare Rigsråder. Stundom synes der samtidigen at have været flere saadanne Cantslere*). Af Kong Christian II. findes en Instrux for Kongens

Eiler Grubbe til Lystrup, 1571—1585; Arild Hvitefeld til Døsbjerg, skal være bleven Cantler 1585, men nedlagde Embedet i Januar 1609; Jacob Ulfeld til Ulfeldsholm, 1609—1630; Hr. Christen Thomesen Sehested til Stougaard 1630—1640; befordredes til Kongens Cantler; Hr. Just Høeg til Gjordslev 1640—1646; Hr. Christoffer Urne til Nasmarte, 1646, døde 1663.

*) Til Oplysning tiener følgende Fortegnelse af Hr. Wegtrup over Kongens Cantslere indtil Reformationen: Jens Anderssen, Provst i Odense, Septbr. 1416, blev kort efter Biskop i Roskilde (Danske Mag. V. 259); Johannes Petri, Archidiaconus Roskildensis, 1423, 1433 og 1434; bøde sidstnævnte Kar (Danske Mag. I. 99; II. 96; V. 322; Hist. S. 772); Oluf Mortensen, Provst i Roskilde 1445 (Hvitfeldt S. 838) og 1454; blev 1461 Biskop i Roskilde; Olavius Johannis, 1449; Jens Clausen, Cannik i Lund, 1453 (Ny danske Mag. VI. 31); Tetzje, Werkedegn til Roskilde, 1456; Mogens Krasse, Cannik i Lund, 1458, blev Biskop i Odense 1460; (D. Mag. II. 1.); Daniel (Lange) Cantor i Kjøbenhavn, 1463; Johannes Brostrop, 1469 og 1470; blev 1472 Werkbisp i Lund; Jøns Jæpfon eller Johan Bipsen (Johannes Jacobi Ravensberger), Provst i Dalby, 1491 og 1492; blev 1500 Biskop i Roskilde (Jahn S. 565); Johannes Clausen, artium et decretorum doctor, præpositus Roskildensis, 1496 (Jahn S. 572); Ove

Gantsler (Vor Cancellar), hvori der, foruden de almindelige Cancelliforretninger, mærkeligt nok ogsaa tillægges ham Ret til at dømme paa Kongens Vegne i mindre vigtige Sager¹⁾.

Endelig forekommer endnu, som ovenmeldt, en Rigtets øverste Gantsler. Allerede den bekiendte Biskop Peder Jensen af Roskilde har maaſtee havt denne Værdighed; thi i den Dom, som den danske Rigsforsamling i Nyborg i Aaret 1413 affagde i den Slesvigske Lehnſag, nævnes han: "*Judex et executor justitiæ, cancellarius regni Daciæ, per generale parlamentum et placitum Danorum specialiter deputatus*", samt "*Cancellarius regni Daciæ et judex ordinarius*"²⁾. At det Gantsler- og Dommerembede, som her tillægges Biskoppen, var forskielligt fra det sædvanlige Embede som Kongens Gantsler, synes klart, ikke blot af den forskiellige Betegnelsesmaade for begge, men ogsaa deraf, at Udnævnelſen siges at være skeet af Rigsforsamlingen, ikke af Kongen; ligesom der endelig ogsaa endnu i Biskoppens Levetid nævnes en Anden som „Kongens Gantsler“³⁾. Imidlertid er det dog ogsaa muligt, at den ovenmeldte særegne Function paa Rigsdagen 1413 blot har været Biskoppen tillagt i den enkelte vigtige Sag, som da skulde afgjøres, paa Grund af at Kongen selv var Part i Sagen, og altsaa ikke selv kunde have Præsidiet ved dens Paadømmelse. Derimod tillægges hans Efterfølger, Biskop

Bilde, ecclesie Lundensis Prepositus, 1509 til 1520, da han blev Biskop i Aarhus (N. d. Mag. I. 199, Sadorph II. 440; Nicolaus Petri, 1522 (Suhms ny Saml. II. b. S. 186); Mester Claus Gorbſen, Provst i Ribe, 1525 og endnu 1531; bøde samme Aar (Danske Mag. VI. 7; Ny Danske Mag. VI. 110).

¹⁾ Ny Danske Mag. I. S. 313 ff.

²⁾ Hvitfeldt S. 647.

³⁾ Nemlig hans Broderſøn, og Efterfølger paa Roskilde Bispestol, Jens Andersen, der i Aaret 1416, nogle Uger før Farbroderens Død, af Erik af Pommern kaldes: „vor ælselic Canceler“. Danske Mag. V. S. 259.

Jens Andersen, flere Gange meget bestemt Titel af Rigets øverste Cantsler, paa samme Tid som Andre nævnes som Rigets og Kongens Cantslere; saasom i et Forbund med Polen af 1419, i et af Biskoppen selv udstedt Vidnesbyrd af 1421, og i et Forbund med de vendiske Stæder af 1423¹⁾. Hvilke Functioner der have henført under Rigets øverste Cantsler, og i hvilket Forhold de tvende andre Cantslere have staaet til ham, haves ingen Underretning om. Har hans Bestilling ikke blot været at fungere som Cantsler, naar Sager skulde paadømmes ved Rigsforsamlingen, saaledes som i Maret 1413: da maa han rimeligviis have havt Overtilsynet med de tvende andre Cantsleres Embedsforelse, hvilket kunde synes bestrykt ved Indholdet af det Tingsvidne, som Erik af Pommern i Maret 1421 lod sig give af Sjællands Landsting²⁾. Muligheden har han ogsaa havt Rigets egentlige store Segl i Bevaring, hvorimod de andre Cantslere havde mindre Segl til de løbende Expeditioner³⁾. Biskop Jens Andersen døde 1431, og efter den Tid vides vel ikke Noget at være tillagt Titel af Rigets øverste Cantsler; men da Biskop Lauge Urne af Roskilde under Opsigelsesbrevet til Christian II. af 1523 kalder sig: "Regni Dacie Cancellarius"⁴⁾, hvilket ifølge det Ovenanførte ikke kan sigte til Justitscantslerembedet, og neppe heller til Kongens Cantslers Embede, saa synes her dog atter kort for

¹⁾ See Hvitfeldt S. 678 og 694; Danske Mag. V. S. 303 og 322.

²⁾ Danske Mag. V. S. 300—301.

³⁾ Jfr. den saakaldte fornyede Kalmarste Union af 1436, hos Hadorph S. 219, Hvitfeldt S. 798: „Och skal Konungen hafva en øverste Cantsler uti hvart sit rike, met Rikens Insigne til Saker, som thertil hörer"; samt Danske Mag. I. S. 36 og V. S. 301. I Norge synes derimod Drossten at have havt Rigets Segl i Bevaring: Jahn l. c. S. 194 og 515; hvilket maaskee ogsaa i tidligere Tider har været Tilfældet i Danmark, jfr. Supm XI. S. 31.

⁴⁾ Pontoppidans Annales eccles. II. S. 783. Jfr. Danske Mag. III. S. 289 og VI. S. 4.

Reformationen at vise sig et Spor af et høiere Cantslerembede, end de tvende sædvanligen forekommende. Der turde saaledes være nogen Grund til at formode, at Rigsembedet som øverste Cantsler ikke ophørte med Biskop Jens Andersen, men vedblev indtil Reformationen, og tilkom de Roeskildske Bisper paa Embedsvegne; for hvilken Formodning ogsaa kan anføres, at fra Biskop Peder Jensens Tid toge disse Biskopper strax efter deres Udvælgelse Sæde paa Rigsdagene og i Rigsraadet umiddelbart efter Erkebispens, og ikke, saaledes som de øvrige Bisper, efter deres Anciennitet¹⁾. Dog kan der naturligviis ogsaa have været en anden Årsag til, at denne høiere Rang er bleven tillagt de Roeskildske Bisper, og det er i sig selv paafaldende, at der ikke hyppigere skulde forekomme Spor af disse Biskoppers Cantslerværdighed, saafremt denne virkelig havde tilkommet dem²⁾.

Med den tredje vigtige Bestilling, Marskens Embede, foregik i det her omhandlede Tidsrum indtil Reformationen ikke nogen Forandring af Betydning; men Benævnelsen „Marsh“ eller „Kongens Marsh“ blev kun forandret til „Danmarks Riges Marsh“, hvilket dog først skete henimod Slutningen af det nævnte Tidsrum³⁾.

1) Jfr. Hvitfeldt S. 610, 678 og 991, Hadorph. I. c. 197 og 239; Suhms ny Saml. I. 3die Hefte S. 33 og III. S. 153. Tidligere i det 13de og 14de Aarhundrede have de Roeskildske Bisper ikke haft noget Forsæde over de øvrige Bisper; jfr. Suhm X. S. 1018; Diplom. Arna-Magn. S. 218; Hvitfeldt S. 523, 546, 560; Suhm XIV. S. 172 og 499.

2) Vel bemærker Suhm i Danmarks Hist. XIV. S. 354, at „alle Roeskildske Bisper vare Riges Cantslere“; men nogen Piemmel for denne Paastand er ikke anført Jfr. P. E. Müller Vita Lagonis Urne I. p. 5.

3) Endnu Claus Rønnow, som døde 1486, kaldes selv ifkun Kongens Marsh, endog paa Tiigstenen over ham; og det er derfor mindre rigtigt, at Langebet i hans Levnetsbeskrivelse i Danske Mag. III. S. 321 ff., kalder ham Riges Marsh. Derimod tillægges hans Efter-

Ved den vigtige Kiøbenhavnske Recess af 1536 blev bestemt, at „da det høieste Regimente i Riget hvilede meest paa Kongens Person, hvilket Regimente Kongen ikke kunde føre alene, skulde Kongen altid have en Rigenes Hofmester, en Kongens Cantsler¹⁾ og en Marschal, som vare fødte danske Mænd, og som skulde være Kongen og andre Rigenes Raader behjælpelige i Bestyrelsen af Rigets Grender og Sager“; hvilket samme gientages i Frederik II's, Christian IV's og Frederik III's Haandfæstninger Art. 45. Herved skete altsaa en væsentlig Forandring med Embedet som Kongens Cantsler; thi deels blev det ikke længer beklædt af Geistlige, saaledes som hidtil havde været sædvanligt, deels steg det ogsaa betydeligen i Rang og Indflydelse, da Kongens Cantsler efter denne Tid altid indtog den anden Plads i Rigsraadet næst efter Rigets Hofmester, naar denne Post var besat, og ellers den første Plads; og fik saaledes Rang over Marsken, som hidtil havde været den næste efter Hofmesteren. Dette lod sig, under Forsætning af at et høieste Rigs-cantslerembede hidtil havde existeret og tilhørt de Roeskildske Bisper, forklare deraf, at denne Bestilling nu blev forenet under eet med Kongens Cantslers Embede, ligesom denne Cantsler ogsaa succederede den Roeskildske Biskop i Værdigheden som Patron eller Cantsler for Kiøbenhavns Universitet²⁾.

Recessen af 1536 forudsatte selv, at Rigenes Cantslers eller Justitscantslerens Embede skulde vedblive paa samme

følger, Eskild Gise, denne Titel i Documenter af 1497 og 1501; Sadorph l. c. S. 360 og 396. Jfr. iøvrigt om Marskens Embede Magni Durells Relation S. 63.

¹⁾ Recessen siger vel alene »en Cancellar«; men strax efter kaldes han udtrykkelig »Roenningens Cancellar«, i Rødsætning til »Rigenes Cancellar«, som ogsaa omtales; see Rosenvinges Udgave af Recesserne S. 167.

²⁾ Jfr. iøvrigt om Kongens Cantslers Embede: Magni Durells Relation l. c. S. 61—62 og Suhms Ny Saml. I. S. 1. o. f.

Maade som hidtil. Til disse fire ældre Embedsmænd kom endnu i den følgende Tid: Rigets Admiral¹⁾, Norges Statholder²⁾ og Norges (Justits-) Cantzler³⁾, af hvilke Rigets Admiral fik Sæde i Rigsraadet næst efter Marsken; hvorimod Rigets Cantzler, Norges Statholder og Norges Cantzler havde Sæde imellem de øvrige Rigsraader efter de almindelige Regler for disses Rangfølge. Der saaes nemlig blot paa Ancienniteten i Raadet, uden Hensyn til om Rigsraaderne vare Riddere eller simple Adelsmænd⁴⁾.

I øvrigt synes Rigsraadernes Antal ikke at have været fast bestemt, men temmelig foranderligt til forskellige Tider. Om Antallet til enhver Tid lader sig dog saameget vanskeliggere noget med fuld Sikkerhed bestemme, som det i offentlige Acter, hvori Rigsraaderne nævnes, altid kun er de virkelig tilstedeværende Raader, hvis Navne anføres, og dette var ofte endog alene Raaderne fra en enkelt Provinds, uden at saadant udtryffeligt er bemærket. Efter det, der som oftest forekommer, kan det dog antages, at et Antal af imellem 20 og 30 har været det sædvanlige⁵⁾. Der forekommer vel nogle enkelte Steder, saasom i Krags Christian III's Historie og i et Andragende fra Adelen af 1615, Yttringer, som kunde synes at vise, at der gaves en vis Regel for Rigsraadernes Antal⁶⁾; men disse

1) Jfr. J. H. Schlegels Saml. II. 2. S. 185 og Magn. Durell S. 63.

2) Jfr. Magn. Durell S. 58.

3) Jfr. Slange S. 205; Danske Mag. III. S. 115 og IV. S. 207.

4) Slange S. 1157. Jfr. hvad han S. 1384 beretter om en Forandring heri, som Christian IV havde paatænkt.

5) Jfr. J. H. Schlegels Saml. II. 2. S. 143 ff.

6) N. Cragii Annales p. 157: "Tandem ita in supremum ordinem aliis restitutis, aliis allectis, *Senatus ad justum numerum completus est*"; jfr. Sandvigs Oversættelse S. 160—161. I Andragendet fra "Danmarks Riges Provinciers Deputerede af Adelen, Kiøbenhavn den 15 August 1645" hedder det: "Detsligeste ere wi underdanigst begierendis, at Hans Kongelig Majestet... efter høyploflige fremfarne Kongers Wiis

Yttringer have dog neppe Hensyn til andet end til hvad der i denne Henseende var det sædvanlige, og Kongens Svar paa Adlens ovenmeldte Andragende synes meget bestemt at vise, at der ikke eksisterede nogen Regel herfor, som nødvendigvis skulde følges¹⁾. Først ved Frederik III's Haandfæstning af 1648, Art. 45, blev det bestemt, at Rigsraadernes Antal skulde være 23²⁾.

Al vel saamegen Bigtighed, som Rigsraadernes Antal, er den Omstændighed, at de, som det synes, forholdsmæssigen vare fordeelte paa Rigets enkelte Provindser. Hertil findes allerede meget tidlig Spor³⁾; og flere af den senere Tids Forslag og Anordninger knytte deres Bestemmelser til denne Tingenes Orden⁴⁾, hvilken jeg i det Følgende vil faae Leilighed til nærmere at berøre.

och Skich, wille samtycke 22 af Rigens insøde goede Mend aff Adell ubi Rigens Raad at maatte antages, och aff dennom saa mange ubi enhver Danmarks Riges Provincie maat were, som samme Provincies Leilighed og Wilkor udkreffuer“.

- 1) „Kongelige Majestets naadigste Erchlering, Kiøbenhavn d. 3 Septbr. 1645: For det andet Rigens Raads Antal til 22 at formeere anlangendis, da waar Os intet kiere end at Cronens Tilstand kunde taale, at Regieringen til Etyrcke Tallet paa Rigens Raad bleff auget; medens estersom disse beswerlige Tider paa Cronens Indkomst icke ringe Affgang forarsaget haffuer, da kunde Vi Os denne Gang herpaa anderledis naadigst icke erchlere, end saa mange ubi Rigens Raad at wille antage, som Vi naadigst kunde besinde Cronens Tilstand at kunde tilstede“.
- 2) Saaledes som denne Haandfæstning haves trykt hos Holberg, Danmarks Historie III. S. 40; hvorimod Magnus Durel l. c. S. 59 siger 30; men maastec han har forstaaet Bestemmelsen saaledes, at der skulde være 23, foruden de ovenmeldte 7 Rigsmedlemmer.
- 3) L. Ex. i Karene 1468 og 1481: Jahn l. c. S. 556 og 560—565. Allerede Forordningen eller Rigsdagsacten af 1377 taler om „consiliarii jurati regni in illa terra regni commorantes, in qua“ &c.
- 4) Jfr. Adlens foranførte Forslag af 1645; Frederik III's Haandfæstn. Art. 45; Forordn. 9 Juni 1651, Holberg l. c. III. S. 141.

§ 10. Om Rigsraadernes Udnævnelse, Embedstid, m. m.

At der i de catholske Tider vare Geistlige, som paa Embedsvegne, uden speciel Udnævnelse, havde Sæde i Rigsraadet, er allerede ovenfor omtalt, om hvilke det altsaa her ikke er fornødent videre at handle.

Med Hensyn derimod til de øvrige Rigsraaders Udnævnelse, da er det den almindelig antagne Mening: at Kongerne havde frie Hænder til at udnævne hvem de vilde, saavel til de høieste Rigsembeder, som til de almindelige Rigsraadsposter, naar de blot lagttog at vælge indfødte danske Udelige; og at denne kongelige Rettighed først blev forandret ved en Bevilling af Kong Christian IV af Aaret 1645, som findes indført i Frederik III's Haandsæstning Art. 45, hvor Følgende læses:

„Og skal Rigets Raad vare ubi Tal 23, og naar nogen af dennem ved Døden afgaaer, da skal Rigets Raad og Adelen, efter den Anno 1645 givne Bevilling, ubi den Provintz, hvor den døds er, Magt have, sex eller otte at naungive, hvoraf samtlige Rigens Raad, og ingen anden, skal udvelge og eligere en i den Adødes Sted; men naar nogen Rigets Hofmester, Cansler, Rigets Marsk, Rigens Admiral, Cansler eller Stattholder i Norge bortdøer, da maa Rigets Raad De tre foreslaa, som samme Plads kunde betiene, hvoraf Vi en ville forordne, og ingen anden, den Adødes Plads og Embede at betiene; og alt dette til første Danehof eller Herredage at stille ubi Bert, efterat nogen Rigens Raad er ved Døden afgangen.“

Der gives imidlertid adskillige Grunde, som synes ikke lidet at tale for, at disse Indskrænkninger i Kongens Ret til at udnævne Rigsembedsmændene og de øvrige Rigsraader ingenlunde vare noget aldeles nyt; men at noget Egnende allerede fra ældre Tider har fundet Sted. For det første vare saadanne Indskrænkninger i Kongens Myndighed allerede paa Unionstiden indførte i Sverrige og Norge. Saaledes bestemte et Forlig imellem Erik af Pommeren og de Svenske af 1435 § 5, at Drostsen og Marsken i Sverrige skulde udnævnes i Forening med Rigsraadet; hvilket strax efter saaledes blev iværksat, at

Rigsraadet foreslog tre Candidater, blandt hvilke Kongen skulde vælge¹⁾; ligesom ogsaa Christoffer af Baierns svenske Haandfæstning af 1441, Art. 2 indeholdt, at Kongen ikke maatte udnævne Rigsraader uden efter Rigens Raads Raad²⁾. Og i Maret 1439 foreslog Rigsraadet og de øvrige Stænder i Norge tre Candidater, af hvilke Erik af Pommern udnævnte en Drost for Norge³⁾. Derhos mangle end ikke lignende For skrifter, som ogsaa angaae Danmark. Foruden at Udkastet til den fornyede Calmarunion af 1436 indeholdt, at Kongen skulde have Drost og Marsk i ethvert Rige, som vare bedst stiftede dertil efter Rigens Raads Raad⁴⁾, bestemte Kong Hans's almindelige Haandfæstning af 1487 udtrykkelig dette samme, med Hensyn til Rigsraaderne i Almindelighed⁵⁾. Da Rigsraadet i Danmark herved synes at have erholdt samme Ret og Myndighed, som Raadet i Sverrige og i Norge, er det mindre rimeligt, at det igien skulde have opgivet denne Ret, efterat den engang var erhvervet. Dette stemmer ogsaa med, at Rigsraadet gennem hele denne Periode viste ikke blot en stor Uafhængighed af Kongerne, men endog i Almindelighed megen Oppositionsaand imod disse; hvilken Omstændighed derimod ikke svarer til den Mening, at Kongerne kunde besætte Rigsraadsposterne med hvem de vilde. Den ovenmeldte gamle Skik, at Rigsraadets Medlemmer vare forholdsvis fordeelte paa de enkelte Provindser, synes heller ikke vel at have kunnet bestaae med et Kongen tilkommende uindskrænket Valg af Rigs-

1) See Sadorph Sv. Rimekon. II. S. 97; Jahn's Unionshist. S. 151.

2) Sadorph l. c. S. 146.

3) Jahn l. c. S. 516.

4) Sadorph l. c. S. 118; Hvitfeldt S. 898.

5) »Item skal ingen annammes eller komme i Rigens Raad, uden de ere Rigens Uedlinge, indfødde Mand af Riedere og Evenne . . . oc de skulle tagis efter menige Rigens Raads Raad, oc svære den Eed, som dertil horer«. Hvitfeldt S. 970; Sadorph S. 326.

raaderne. Det er efter Sagens Natur heller ikke sandsynligt, at der fra en saadan fuldkommen Valgret af Rigsraaderne, som man vil, at Kongen tidligere skal have havt, skulde være skeet en pludselig umiddelbar Overgang til de ovenanførte Bestemmelser, hvorved denne Valgret ikke blot betydeligen blev indskrænket, men endog for største Delen ganske ophævet. Her- til kommer endelig, at den i disse Sager saa vel underrettede N. Slange udtrykkelig har bemærket, at slige Indskræn- ninger allerede eksisterede før Bevillingen af 1645. Han siger nemlig med Hensyn til denne Bevilling Følgende:

Kongen gjorde denne Anordning, at naar en Plads udi Rigenes Raad blev ledig, da skulde af vedkommende Pro- vinds foreslaaes sex eller otte Personer, eller i det mindste fire, til at vælge een udaf. Tilforne bleve ikkun tre foreslagne til saadant Valg; ligesom det ogsaa endnu fremdeles blev staaende fast, med ikkun tre at foreslaae til de tre høieste Embe- der: Righofmesterens, Rigenes Marskes og Rigenes Admirals, saa og til disse tvende, Ri- gens Cancellers og Statholderens i Norge. Hvad Kongens Cancellar angik, hvis Embede var det andet overste i Raadet og næst Rigenes Hofmesters, da blev han af Kongen alene nævnet og antaget, uden Nogens Forslag; dog var allerede den samme, naar han dertil antoges, i de Dage een af Rigenes Raad*).

Alt dette kan imidlertid ikke afgjørende bevise, at Kongens Ret til at udnævne Rigsraaderne og de høie Statsembedsmænd allerede før 1645 har været indskrænket ved Adelen og Rigs- raadets Forslagsret, da ikke mindre betydelige Grunde tale for det Modsatte. Saaledes indeholde Haandfæstningerne efter

*) Slange l. c. S. 1183—1184.

Kong Hans's Tid, uagtet den Omhyggelighed hvormed de begrænsede Kongens Rettigheder, intet om nogen saadan Medvirkning; men i det de alene formene Kongen at optage Udlændinger i Rigens Raad¹⁾, synes de endog tydeligen at forudsætte, at Kongens Valg i øvrigt var frit, da denne Forskrift vilde være ganske intetsigende, hvis Kongen alene kunde vælge iblandt dem, som Adelen eller Rigsraadet foreslog ham²⁾. Paa lideligheden af Slanges Angivelser svæktes allerede derved, at de i det mindste i eet Punkt maae ansees som unøiagtige eller urigtige; thi naar han angiver, at der forhen blev bragt tre i Forslag til en Rigsraadspost, og at dette blev forandret til 8 eller 6, saa vilde dette ikke være en Udvidelse, men en Indskrænkning af Adelen's tidligere Deeltagelse i Valget³⁾; men ligesom denne Indskrænkning allerede, ifølge de daværende Forhold, aldeles mangler indvortes Sandsynlighed, saaledes vise ogsaa selve Forhandlingerne af 1645 imellem Kongen og Adelen, at der netop handlede om at indrømme Adelen større Rettighed end hidtil. Endnu vigtigere er det, at disse Forhandlinger, saaledes som de have i Geheimearchivet, ikke indeholde mindste Spor til en saadan tidligere Forslagsret⁴⁾ med Hensyn til

¹⁾ See Christian II's Haandfæstn. Art. 28; Frederik I's, Art. 32; Christian den III's, Art. 5 o. f. v.

²⁾ Rigtignok indeholder Frederik III's Haandfæstning, Art. 4 og 5 netop det samme Forbud imod Udlændingers Optagelse i Raadet, som de foregaaende Haandfæstninger, uagtet Art. 45 end ikke lærer Kongen Valget af Rigsraaderne; men dette kan dog, i denne enkelte Haandfæstning, forklares som en Feil, der er indløben derved, at man uden tilbørlig Agtsomhed har udskrevet den foregaaende Haandfæstning.

³⁾ Muligen er det dog Slanges Mening, at ikke Adelen, men Rigsraadet forhen bragte 3 i Forslag til Rigsraadsposterne; men det sees da ikke, hvorledes Kongen ved sin Resolution kunde fratage Raadet denne Forslagsret, og overlade den til Andre.

⁴⁾ Til Oplysning herom hidfattedes Fortsættelsen af den ovenfor S. 287—288 anførte Forhandling:

Rigsraadsbrevne, som den Slange angiver, og ligesaaledes findes, saavidt jeg har kunnet erfare, noget saadant Spor i Cancelliregistranterne fra Christian III's eller Frederik II's Tid, eller i de mange egenhændige Breve, der findes fra Christian IV til Rigsraadet. Meget mere findes blandt disse sidste flere Skrivelser, der tydeligen synes at vise, at Kongen, saaledes som ogsaa J. S. Schlegel i Oversættelsen af Slanges Værk bevidner*), bortgav efter eget Behag saavel de høie Rigsembeder, som de øvrige Rigsraadsbrevne; saasom tvende Skrivelser af 1ste Decbr. 1616 og 12 Marts 1624, hvorved ikke blot adskillige Rigsraader og en Kongens Cantoler, men ogsaa en Rigens Admiral bleve udnævnte, uden mindste Hentydning til en foregaaende Forhandling herom med Raadet. Vel findes det ogsaa, at der nogle Gange er givet Raadet eller Udelen en betydelig Indflydelse ved Besættelsen af de høie Rigsembeder. Saaledes lod Kongen ved den ovennævnte Skrivelse af 1ste Decbr. 1616 de tilstedeværende Rigsraader votere om den Person, der

Danmarks Rigis Provinciers Deputerede af Udelen, dets Begiering, d. 15 Aug. 1645:

„Naar det sig och herefter hender, at en af de goede Mend i Raadet ere, ubi en aff fortreffne Provincier ved den timelig Død affgick, at da Rigens Raad med Landtcommisarierne ubi den Provincie, samt det Udell, som der til strar af den Provincies Raad och Landtcommisariarier skulle forstriffues, maate underdanigst for Hans Kongelig Maestett t v e n d e Rigens indføde Udell og gorde Mend naffngiffue, och en aff dennom aff Hans Kong. Majestett naadigst at udtages, och i den affgangne Rigens Raads Sted indfettes, hvilken aff dennom Hans Maestett sielff naadigst eragter dygtigst at vere.“

Kongelig Majestæts naadigste Erchlering; d 3 Sept. 1645.

„Naar och en aff Rigens Raad ved Døden affgaar, ere Wi och naadigst tilfreds, at bemelte Rigens Raad och Commisariat i den Provindh, den Affgangne aff Rigens Raad boed haffuer, Ds sex eller otte underdanigst naffngiffue, som de til Rigens Raads Bestilling at betiene dygtigst formene, huoraff Wi naadigst en at eligere Ds vilde befalde lade.“

*) Geschichte Christian des Vierten III. S. 340 Note.

kunde være dygtigst til at blive Marsk. Ved en anden Skrivelse af 5 April 1632 indstillede Kongen endog Marskens Udnævnelse til Raadet, efter det af Kongen fremsatte Forslag¹⁾. Og i Maret 1627 tillod Kongen Adelen som en særdeles Gunst at udnævne den, der skulde være Marsk²⁾. Men alt dette maa uden tvivl saameget mere betragtes som særegne Undtagelser fra den almindelige Regel, som der i ethvert af de ovennævnte Tilfælde brugtes en forskiellig Fremgangsmaade.

Men hvorledes det end hermed har forholdt sig, vil det dog af det Foranførte være klart, at ingenhunde alt det, som man, ifølge Frederik III's Haandfæstning Art. 45, skulde troe var indbefattet i Bevillingen af 1645, virkelig fandtes i denne. Denne Bevilling lagde nemlig ikke Rigsraadernes Udnævnelse, efter Adelen's Forslag, i Raadets Hænder, men lod den forblive hos Kongen selv; og den herfra afvigende Bestemmelse i Frederik III's Haandfæstning var altsaa en ny betydelig Indskrænkning af Kongens hidtilværende Prærogativer. Heller ikke indeholder Bevillingen, saaledes som man ifølge Haandfæstningen tvivle troe, noget om Forlagsret til de fire hvide Rigsembeder³⁾; men dette er ligeledes at ansee som en ny Bestemmelse, saafremt man ifølge det Ovenanførte ikke kan antage, at det var en Skik, som allerede længere tilbage i Tiden havde været iagttaget, men nu først blev nedskreven i Haandfæstningen.

Endelig kan her endnu bemærkes den Synderlighed, at uagtet Frederik III's Haandfæstning gav Rigsraadet selv Ret til at besætte de ledige Rigsraadsposter, saa var det dog senere

¹⁾ De ovennævnte egenhændige Skrivelser fra Christian IV., som Hr. Justitsraad Moltke har haft den Godhed at meddele mig, findes trykte som Bilag ved Slutningen af denne Afhandling. (No. 2 og 4).

²⁾ Oplysning om Fremgangsmaaden herved findes hos J. P. Schlegel l. c.; jfr. Holberg III. S. 13.

³⁾ Til det syvende eller Kongens Cantslers Embede synes Kongen endnu efter Frederik III's Haandfæstning at skulde have et frit Valg.

i Aaret 1660 Kongen, hvem denne Ret antoges at tilkomme, og som virkelig udøvede den¹⁾; men at Haandfæstningen i de mellemliggende Aar skulde i dette Punkt være blevet forandret, havez dog ikke nogen Efterretning om.

Naar Nogen var bleven udnævnt til Rigsraad, eller havde erholdt et af de høiere Rigsembeder, aflagde han Eed til Kongen om troelig Opfyldelse af sine Pligter i denne Egenskab²⁾, og beholdt derefter i Almindelighed Embedet paa Livstid; med mindre han enten selv onskede sig entlediget, eller han gjorde sig skyldig i saadant ulovligt Forhold, at der var Grund til hans Afsættelse, i hvilket sidste Tilfælde det dog stundom findes, at Kongen har gjort Anvendelse af sin Venaadelsesret³⁾. — Rigsraaderne nøde vel ikke nogen særegen Embedsløn; men de bleve sædvanligen aflagte med Rigets bedste og fornemste Løn, som gave dem rigelige Indtægter⁴⁾.

§ 11. Om de Anliggender, som henhørte under Rigsraadets Virksomhed.

Allerede ved Christian I's Haandfæstning erholdt Rigsraadet den betydeligste Indflydelse paa de offentlige Anliggendes Bestyrelse. Den fastsætter ikke blot ganske almindeligt: at Kongen ikke maatte foretage eller fuldføre noget mærkeligt Grinde, som vedkom Kronen, uden Rigsraadets Samtykke og Tilladelse⁵⁾; men den paa-

¹⁾ See Spittler Geschichte der dänischen Revolution im Jahr 1660 S. 24—25; jfr. Holberg, III. S. 451.

²⁾ Jfr. Slange S. 92; J. H. Schlegel l. c. S. 245. En af R. Christian IV. selv opsat Formular til en saadan Eed er aftrykt blandt Bilagene. (No. 6.)

³⁾ Jfr. Krags Christian III's Historie, ved Sandvig, I. S. 161; Slange S. 495, og en Skrivelse fra Kong Frederik II. til Jacob Ulfeldt, af 10 Decb. 1570, der findes trykt blandt Bilagene. (No. 1.)

⁴⁾ Jfr. Frederik III's Haandfæstn. Art. 4. Magn. Durell l. c. S. 58—59. Holberg Danm. Hist. III. S. 451.

⁵⁾ Art. 6. „Item skule wy enghen merkeliq arende foretaghe och fuldraghe, som Kronen upa røre, uden meth mestebelen aff Righens Radsz Fulbordh och Tilladelse, og ænghen Slot forantworde uden Righens Radsz Radsz“. 3 Særdeleshed forbyder ogsaa Art. 5, at

lægger endog Kongen at holde og regiere sin Hofstat efter Rigens Raads Raad¹⁾. Allerede efter denne Haandfæstning kunde Kongen saaledes saa godt som intet foretage uden Raadets Samtykke; og de følgende Kongers Haandfæstninger have ikke blot i alt Væsentligt steds mere og mere udviklet og befæstet denne Rigsraads Myndighed, men tillige udvidet den; saa at Kongen endog ved disse i den Grad blev gjort afhængig af Raadet, at han var pligtig at underkaste sig dets Dom i ethvert Tilfælde, hvor Nogen fandt for godt at klage over hans Handlinger²⁾. I Særdeleshed under Kong Christian IV, i hvis lange Regieringstid Raadets hele Organisation udviklede sig med mest Fuldstændighed, ligesom de skriftlige Kilder til Kundskab om samme ere de talrigste³⁾, finder man saaledes, at Rigsraads Deeltagelse i Regieringen strækkede sig til Alt, hvad der vedrorte den hele udvortes og indvortes Politik og Statsforvaltning; saasom Beslutninger om Krig og Fred, Forbund med og Fredsmæglinger imellem fremmede Magter, Prindsernes Giftermaal m. m.; fremdeles Rigets Forsvarsvæsen, ~~Fæstningers Anlæg, Flaadens og Irjenaternes Tilstand, Rostienesten og Udskrivning af Krigsfolk, dets Exercering og~~

begynde Krig med nogen, og Art. 10 at lægge Landstat paa Rigens Indbyggere, uden Rigsraads Samtykke og Billie. See denne Haandfæstning i Ny Danske Mag. II. S. 127—128.

- 1) Art. 9. „Item schule wy holde och regere vor Gærdh og Staat efter Rigens Raths Rath“. En saadan almindelig Forfæstning herom findes dog ikke i de følgende Haandfæstninger.
- 2) See Christian II's og følgende Kongers Haandfæstninger; saasom Frederik III's, Art. 30: „Item efterdi Danmarks Riges Raad, Udel og Indbyggere skulle være pligtige at stande hver Mand til Rette for Os og Danmarks Riges Raad: da ville Vi udi lige Maade være pligtige til at stande hver Mand til Rette for Danmarks Riges Raad, og derudi uden nogen Ugunst til nogen annamme og fuldgjøre deres Dont“. Ifr. ogsaa Art. 45.
- 3) De følgende Traktat ere hentede fra adskillige af denne Konges Skrivelser til Raadet, der findes i den rige og høit vigtige Samling af Kong Christian IV's Breve, som Pr. Justitsraad Moltbech besidder.

duelige Officerers Ansættelse m. m.; endvidere Alt hvad der vedkom Finantserne, saasom at skaffe Penge tilveie for nødvendige og betydelige Statsudgifter, at bevilge og bestemme Sold og andre extraordinære Stattepaalæg, at undersøge Statsregnskabet — Udgifterne til Hoffet og dets Underholdning („Udspilsning“) ei engang undtagne; og at gjøre Udveie til at bringe Indtægterne i Eigning med Udgifterne, og afbetale hvad Gjæld Kongen havde maattet gjøre paa Statens Vegne, samt erstatte Kongen hvad han af egne Midler havde forstrakt til Statsfornødenhederne, m. m. Endog Anliggender, som nærmest vedkom Kongens Person og Familieforhold, gave Anledning til Forhandlinger imellem Kongen og Raadet; t. Ex. Udladesser om Kongens Person af „fornemme Personer i Sverrige“ (1640), og Arvestridigheder med hans Søster Hertuginde af Holsten-Gottorp. I adskillige af de nævnte Tilfælde indhentede Kongen vel blot Raadets Bestænkning; men i Almindelighed finder man, at Kongen har henvendt sig med Forslag og Andragender til Rigsraadet som dette havde Magt til at bevilge eller at afslaa; ja, ikke sjældent seer man endog, at Kongen har været foranlediget til at forsvare og retfærdiggjøre sig for Raadet, eller at afgive Erklæringer og Dplysninger, for at møde dets Forestillinger, Klager og Tilrettevisninger¹⁾.

Ligesom Rigsraadet saaledes paa den ene Side i en højst utilbørlig Grad indskrænkede den kongelige Myndighed, saaledes berøvede det paa den anden Side ogsaa de øvrige Stænder næsten ganske den dem forhen tilkommende Andeel i Statsstyrelsen²⁾; og det blev derfor i denne Periode ikkun i saa

1) Saaledes t. Ex. under 15 Mai 1639, hvor Kongen (ikke uden et Snært til „Calvinisterne“) eftertrykkelig forsvarede sig imod Rigsraadets Beklagelse over, at „han var det keiserlige og catholske Parti alt for vel affectioneret“.

2) Mærkeligt nok understøttede Christian IV. selv Rigsraadets Anmasselse

Lilsælde holdt for nødvendigt, at underkaste noget Anliggende de almindelige Stænders Forhandling og Sancton¹⁾.

Endelig gik ogsaa den høieste dømmende Myndighed, der endnu i Begyndelsen af det 15de Aarhundrede blev udøvet af Rigsdagen²⁾, over paa Rigsraadet, enten i Forening med Kongen eller alene³⁾. Rigsraadet var saaledes, da det fuldkomment havde uddannet sin Forfatning og Myndighed, den vigtigste Statsautoritet, i hvis Hænder næsten al virkelig Regieringsmagt beroede, og imod hvis Villie ordentligviis af Kongerne meget lidet, og af de øvrige Stænder saa godt som intet kunde sættes igennem⁴⁾.

§ 12. Om Fremgangsmaaden ved Rigsraadets Forhandlinger.

Den Fremgangsmaade, som fulgte ved Forhandlinger imellem Kongen og Rigsraadet, var i Almindelighed ikke den, som man nærmest maatte tænke sig at have fundet Sted imellem Kongen og et ham sideordnet Raad; men lignede langt mere den Forhandlingsmaade, som pleier at finde Sted med Stænderforsamlinger.

Rigsraaderne vare nemlig ikke, som et egentligt Raad, bestandigen samlede hos Kongen; men den største Deel af dem opholdt sig sædvanligviis forskellige Steder i Landet paa deres Godser og Lehn. Hvert Aar havde ordentligviis en alminde-

i denne Henseende; sfr. en Skrivelse ud. Aarstal, men formodentlig fra et af de sidste Aar af hans Regiering, som findes trykt blandt Bilagene.

¹⁾ I hvilke Lilsælde det te dog pleiede at see, skal blive omhandlet i den følgende Afdeling.

²⁾ Sfr. Hvitfeldt S. 648.

³⁾ Sfr. ovenfor S. 296, og min Afhandling om Kongernes Deeltagelse i Retspleien § 5.

⁴⁾ Sfr. Beretningerne af de nederlandske og svenske Gesandter von Faen, eller Faing, og Baron Johan Skytte, fra Aarene 1612 og 1615, i Nyerups „Karakteristik“ af K. Christian IV., S. 35 og S. 47-48; og Magnus Durell, Suhms Saml. I. S. 58.

lig Sammenkomst Sted, for at tage Beslutninger om offentlige Anliggender og paadomme de indstævnte Retsager; dog kunde Raadet ogsaa flere Gange i samme Aar sammenkaldes, naar Omstændighederne gjorde det fornødent. En saadan Forsamling af Rigsraadet kaldtes „Herredag“ eller „almindelig Herredag“¹⁾, og kunde ordentligviis alene finde Sted, naar Kongen befalede saadant²⁾; hvilket da blev bekendtgjort de Vedkommende ved særskilte Convocationsbreve³⁾, og tillige publiceret over hele Riget til Efterretning for dem, der ønskede Sager indstævnte og paadømte⁴⁾. Dog blev det ved Frederik II's Haandfæstning ikke blot bestemt, at der aarlig til en vis Tid skulde holdes en saadan Herredag; men der gaves endog de hos Kongen tilstedeværende Rigsraader den Myndighed, under visse Omstændigheder selv at kunne sammenkalde deres Colleger⁵⁾; ligesom det ogsaa fulgte af sig selv, at Rigs-

1) See t. Ex. Danske Mag. V. S. 113 og 120; Ny D. Mag. II. S. 199. Dog bruges dette Udtryk i dette Tidrum ogsaa hyppigen om Forsamlinger af Rigets Stænder; jfr. næste Afdeling.

2) Jfr. Slange I. c. S. 26.

3) See t. Ex. en saadan Convocationskrivelse i Ny danske Mag. I. S. 76. Jfr. Christian II's Beretning om de Jybskes Oprør 1523, hos Behrmann Chr. II's Hist. II. S. 194, der omtaler, at Tilføjelsen blev ombragt ved en kongelig Herold.

4) See t. Ex. Holberg III. S. 10; Danske Mag. V. S. 113 og 120.

5) Frederik II's Haandfæstn. Art. 52: „Herredage eller Danehof ville Vi aarlig en gang, 8 Dage efter Pingedag, ved Bort aabne Brev lade paabiude og siden holde, med mindre menige Rigens Raad for vigtige Aarsager det anderledes got befinder“. Art. 55: „Oc dersom noget kunde falde, som kunde være imod denne Vores Haandfæstning, Lovg eller Ret, oc Vi af alle de nærværende Rigens Raad ikke skulle ville lade Os raade og sige . . . da skulle Vi efter deres Erindring være pligtige alle Rigens Raad at forskrive oc deres Betenkende da fornemme. Gjør vi det ikke . . . da skal de tilstedeværende Rigens Raad pligtige være og selv Magt have at forskrive deres Medbrødre, de andre Rigens Raad, paa en bekvem Sted“ o. s. v.

raadet, naar Thronvacance fandt Sted, paa egen Haand kunde forsamle sig. Slige almindelige Herredage holdtes ikke paa noget bestemt Sted, men stundom i en og stundom i en anden Kiøbstad, men dog hyppigst i Kiøbenhavn.

Over Forhandlingerne i Rigsraadets Sammentømster blev der neppe ført ordentlig Protocol, endskiøndt man vel besidder samlede Optegnelser over det Vigtigste af hvad der paa adskillige saadanne Herredage er passeret¹⁾. Naar Rigsraaderne vare samlede, pleiede Forhandlingerne at begynde dermed, at Kongen, ved en eller flere dertil udnævnte Mænd, der vare som Mellemandlere imellem ham og Raadet²⁾, lod fremsætte sine Propositioner og andre Bemærkninger, hvilke sædvanligviis vare skriftlige affattede og begyndte med, at Kongen takkede Raaderne, fordi de efter Opfordring velvilligen havde givet Møde³⁾. Herpaa meddeelte da Rigsraadet skriftligt eller mundtligt Svar, paa hvilket atter kunde følge Gien svar fra Kongens Side; og saaledes kunde man fremdeles verke Svar, indtil man forenede sig om et Resultat, eller Propositionen blev frafalden. Paa samme Maade kunde der fra Rigsraadets Side fremkomme Propositioner og Besvælinger til Kongen, hvorpaa denne gav Raadet Svar. Forsaavidt de Beslutninger, som vare blevne fattede, skulde meddeles Andre til Efterretning

1) Saaledes Hayes bl. a. især den vigtige Samling af Forhandlingerne paa Herredagene under K. Frederik I. i Ny Danske Magazin V. S. 8 ff. og VI. S. 108 ff.; og Forsættelsen af samme under Mellemriget 1533, sammesteds II. S. 193 ff.

2) Jfr. t. Er. Ny D. Mag. V. S. 308, VI. S. 108 og 109.

3) See t. Er. Ny D. Mag. VI. S. 109: „Først at Kong. Majest. betæder Danmarkes och Norges Rigers Raadt, at the haffue theñnom ladet welwilligend findes at besøge theñne almyndig Herredag, som Hans Nade berammeth haffuer at stande udi Kiøbenhaffn, fore hvilcketh Hans Kong. Majest. theñnom ganck kærligend tæder, och will thet met sønderlig Gunst og Nade met theñnom alle och hwer serdeles forskyldes och bekiendhes“.

eller endog offentlig bekendtgjøres, stete saadant ordentligviis ved et udfærdiget kongeligt Brev eller en Forordning, hvori Raadets Samtykke paaberaabes; men Love af større Omfang, eller saakaldte Necesser, bleve ofte udfærdigede af Kongen og Rigsraaderne i Forening, og forsynede med Alles Sigiller¹⁾.

Foruden saadanne almindelige Herredage, blev der ogsaa hyppigen holdt provindsielle Herredage af Rigsraaderne i de enkelte Provindser, hvor da Kongen med nogle af de høieste Rigsembedsmænd sædvanligen indfandt sig²⁾. Stundom findes endog de forskellige Provindseres Rigsraader paa samme Tid at have været forsamlede paa forskellige Steder, saasom i Aaret 1528, da det Siøllandske og det Skaanske Raad var forsamlet i Kiøbenhavn, paa samme Tid som det Jydske og det Fyenske Raad var samlet i Aarhuus³⁾. Paa slige provindsielle Herredage kunde, i det Hele taget, forhandles og afgjøres de samme Anliggender, som paa de almindelige; kun med den Indskrænkning, at intet kunde anordnes for de Provindser, hvis Rigsraader ikke havde deeltaget i Forsamlingen⁴⁾. Det var dog fornemmeligen for at paadomme Retsfager, at der holdtes saadanne provindsielle Herredage.

De daglige mindre vigtige Forretninger, og andet som ikke kunde opsættes, afgjordes af Kongen med de hos ham væ-

¹⁾ Exempler paa det her Anførte findes i mange af de Love og Forordninger, som ere givne under K. Christian III., Frederik II. og Christian IV.

²⁾ See t. Ex. Hvittfeldt S. 1245; Jahn l. c. S. 563—564; jfr. Slange S. 26.

³⁾ Ny Danske Mag. V. S. 308—309; jfr. S. 130—131.

⁴⁾ Jfr. Ny danske Mag. V. S. 309; VI. S. 135. Uagtet saaledes Raadet i hver enkelt Provinds ofte findes at have optraadt med en vis Selvstændighed, erkendes det dog tillige, at samtlige Rigsraader udgjorde een uadskillelig Corporation: «effterthv at Danmark er eth riige oc en Koning oc eth righens raadt, tha kunde wi!» o. s. v. Ny D. Mag. V. l. c.

rende Rigsraader, i Særdeleshed de fire høieste Rigsembedsmænd, som vare forpligtede at residere i Kiøbenhavn¹⁾; hvorhos de Rigsraader, som boede saaledes i Nærheden, at de snart kunde komme tilstede, i uopsættelige vigtige Anliggender bleve tilkaldte; og endelig blev ogsaa stundom de fraværende Rigsraaders skriftlige Samtykke til en eller anden Foranstaltning indhentet²⁾. I Kiøbenhavn havde Rigsraadet ogsaa et særskilt Forsamlingsværelse, eller en saakaldet Raadstue, hvor Kongen efter Regelen ei engang maatte komme³⁾.

Naar Raadet handlede som Domstol, var Fremgangsmaaden væsentlig forskjellig fra den ovenomhandlede. Kongen præsiderede da i Raadet, og affagde Dom efter Overlæg med dette; forudsat at Sagen ikke vedkom Kongen selv, da Raadet alene domte. Det var, som ovenberørt, ikke blot i de almindelige Møder, men fornemmeligen ogsaa i de provindsielle, at Raadet paadømte Sager; ligesom det endog jævnlig findes, at Kongen udenfor slige egentlige Herredage har med de tilstedeværende Rigsraader paadømt Sager. Dommene bleve i Almindelighed conciperede af Rigenes Samvir⁴⁾.

Endelig kan endnu her bemærkes, at under Thronledighed havde Rigsraadet alene Rigets hele Bestyrelse i sine Hænder; og det synes da at i de catolske Tider en af Biskopperne, og

1) Magn. Durell. l. c. S. 60; jfr. Ny D. Mag. VI. S. 121 og 131.

2) Jfr. P. B. Jacobsens Fremstilling af Stattevæsenet under Christian III. og Frederik II. S. 74 og 150.

3) Dette beretter i det mindste Magnus Durell l. c. S. 58: "Raadets modus procedendi er saaledes: allerførst bliver Sagen foretaget i deres Raadstue, hvor Kongen aldrig maa komme; siden sendes Kongens Cantaler med nogle flere op paa Slottet, hvor de saalange conferere derom med Kongen, til han antager Raadets Mening".

4) Jfr. Slange S. 26, og de i min Afhandling om Kongernes Deeltagelse i Retspleien § 5, citerede Domme.

senere hen Rigshofmesteren, har indledet Forhandlingerne ved et Forslag om de Gienstande, hvorom der kunde være Anledning til at tage Beslutninger*).

Credie Afdeling.

Om Rigsdagene og de provindsielle Forsamlinger fra Begyndelsen af det 15de Aarhundrede indtil Statsforandringen 1660.

Første Afsnit.

Om Rigsdagene.

§ 13. Om Rigsdages Holdelse i denne Periode i Almindelighed, deres Benævnelse m. v.

Den afgjørende Indflydelse paa de offentlige Anliggender, som Rigsraadet i denne Periode opnaaede, da det ved de kongelige Haandfæstninger tillegnede sig næsten hele Statsstyrelsen, maatte naturligviis bevirke, at egentlige Rigsdage nu bleve meget sjeldnere holdte end forhen. Da Rigsraadet indeholdt ligesom en Repræsentation af Adelfstanden, og i de catholske Læder tillige af Geistligheden, og disse de mægtigste Stænder herved fik den betydeligste Deel af Regleringsmagten i Hænde, saa havde de ikke let nogen Anledning til at fordre egentlige Rigsdage holdte; og de uprivilligerede Stænder, hvis Kaar Geistligheden ved Reformationen kom til at dele, havde for liden Kraft til at kunne hævde deres tidligere Deeltagelse i de almindelige Anliggendes Afgjørelse. Den endnu i Kong Oluf's Haandfæstning indførte Bestemmelse om, at der aarliggen skulde holdes *Danehof*, blev derfor udeladt i alle de følgende Haandfæstninger, som vi besidde; og først i den sidste Haandfæstning af K. Frederik III. Art. 52, findes vel atter indført den Forskrift, „at der aarlig skulde holdes *Herredag* eller *Danehof*;

* Jfr. Ny Danske Mag. II. S. 193 ff. og Holberg III. S. 24.

men herved sigtes uden tvivl til noget ganske andet end til Rigsdage, nemlig blot Rigsraadet's Sammenkomster¹⁾. Imidlertid bortfaldt dog Rigsdage eller egentlige Stænderforsamlinger ingenlunde aldeles, men bleve ogsaa i denne Periode ikke sjelden sammenkaldte, i Anledning af forskellige vigtige Anliggender. Dette synes imidlertid i de fleste Tilfælde ikke just saameget at være skeet, fordi det blev anseet som juridisk nødvendigt, at Rigets Stænder bleve adspurgte; men snarere fordi Magthaverne undertiden, for bedre at kunne opnaae hvad de vilde, holdt det for raadeligt og hensigtsmæssigt, at give Sagen i det mindste Udseendet af, at den havde hele Landets Samtykke og Bifald; og fornemmelig fordi man jævnlig under mislige Tidsumstændigheder var nødsaget til, med det Gode at søge Hjælp og Bistand hos hele Folket²⁾. Det er især rimeligt, at i Løbet af det første Aarhundrede af denne Periode ere Rigsdage sjeldnere og sjeldnere bleve indkaldte, eftersom Kong Christian III i det Skrift, han lod oplæse paa Rigsdagen i Kiøbenhavn i Aaret 1536, kunde sige: at denne Rigsdag var paa sat anderledes, end Sædvane og brugeligt havde været af gammel Tid; i det at han havde ladet forskrive did saavel Borgere og Bønder, som Adelen, og dog tilforn ikke havde været brugeligt at forskrive til Herredage uden Ridderstabet og Adelen³⁾; thi endskøndt denne Yttring vistnok, som den her følgende Fremstilling vil vise, indeholder meget Overdrevent og Urigtigt, saa kunde den dog ikke vel være bleven brugt, med mindre Rigsdage dengang virkelig regnedes til Sjældenhederne. Men efter den Tid synes atter de ovenfor paapegede Omstændigheder at have bevirket, at Rigsdages Indkaldelse i Periodens

¹⁾ Jfr samme Haandfæstning Art. 45, Slutn., og ovenfor S. 299.

²⁾ Jfr. P. B. Jacobsen's oftere anførte Skrift, S. 89.

³⁾ Ny Danske Mag. III. S. 3.

sidste Halvdeel saameget hyppigere fandt Sted, jo stærkere Rigsraadets og Adelsens Herredomme nærmede sig sin Ende. Dog kan herom intet med Bestemthed siges, saalænge der kun havees en saa ufuldstændig og usiagtig Kundskab om de virkelig holdte Rigsdage, som den, der ved de hidtil i Trykken meddeelte Efterretninger kan opnaaes.

Eigefom det i øvrigt i de fleste Tilfælde ansaaes som noget, der beroede paa Kongens eller Rigsraadets egen Bestemmelse, om Stænderne skulde høres over et vist Anliggende eller ikke: saaledes fandt man det ofte ogsaa tilstrækkeligt, kun at indkalde en eller anden enkelt Stand til en Deliberation med Rigsraadet. Man finder nemlig, at der hyppigen er blevet holdt Møder, der ligesom vare en Mellemting imellem Rigsdage og Herredage, eller Rigsraadets Sammenkomster. Saaledes har Adelen eller Deputerede af denne Stand meget ofte mødt alene paa Herredagene, og forhandlet med Kongen og Rigsraadet de samme vedkommende Anliggender¹⁾. Og ligeledes have Deputerede fra Kiøbstederne ikke sielden mødt eller været kaldte til Herredagene i Anledning af Anliggender, som angik Kiøbstederne²⁾. Men saadanne Møder, paa hvilke ifkun Deputerede fra en enkelt Stand sammentraadte med Rigsraadet, kunne ikke anses som Rigsdage, saalidet som de Forsamlinger, paa hvilke vel alle Stænder, men kun fra en enkelt Provinds, gave Møde; hvorimod til Rigsdage ifkun bør henregnes de Forsamlinger,

¹⁾ Dette er t. Ex. seet i Aarene 1527, 1542, 1580, 1588 og 1604; see Ny Danske Mag. V. S. 293—294; Krag's Christian III's Historie ved Sandvig II. S. 132; Resens Frederik II's Krønike 340; Slange I. c. S. 11 og 208; Jacobsen I. c. S. 150 ff. Jfr. ogsaa den ovenfor S. 304 anførte Yttring under Forhandlingerne paa Rigsdagen 1536.

²⁾ Saasom i Aarene 1481, 1526, 1530, 1535, 1537, 1540 og 1546; see Ny Danske Mag. II. S. 125 og V. S. 103; Frederik I's Reces af 1530 og Christian III's Reces af 1540, (Rosenvinges Udg. S. 141 og 198), Jacobsen I. c. S. 77 og 109; Krag II. S. 175. I Fortalen til Frederik II's Eret af 1561 paaberaabes Samtykke af Fuldmægtige fra Søstebørn e.

i hvilke alle, eller dog flere af Stænderne fra hele Riget mødte for at forhandle om fælleds Anliggender. De Benævnelser, under hvilke saadanne Stænder-Forsamlinger i denne Periode forekomme, ere: Rigsdag, Rigets Mode og Stændernes Mode; men hyppigen ogsaa blot almindelig Herredag, i det man kun betragtede Stændernes Mode som et Accessorium til Rigstraadets Mode¹⁾. Den ældre Benævnelse „Daneshof“ var i denne Periode ganske gaaet af Brug, og findes vel atter anvendt i Frederik III's Haandfæstning; men sigter neppe der til andet end Rigstraadets Moder, saaledes som allerede ovenfor er bemærket. Iøvrigt tilkom det uden tvivl alene Kongen at bestemme, om en Rigsdag skulde holdes, ligesom han ogsaa valgte det Sted, hvor den skulde forsamle sig, hvilket snart var en, og snart en anden Kiøbsted. Dog synes det, at der i denne Periode meget hyppigere er holdt Rigsdage i Kiøbenhavn end i nogen anden Kiøbstad²⁾.

§ 14. Om de Anliggender, til hvis Forhandling Rigsdage bleve indkaldte.

Som ovenfor er bemærket, gaves der ikke i denne Periode, saaledes som i den foregaaende, nogen Forskrift om, at der regelmæssigen til bestemte Tider skulde holdes Rigsdage; men

¹⁾ See om disse Benævnelser Ny Danske Mag. III. S. 3 og V. S. 208—209; Slange S. 26; Recessen af 1536 og Recessen af 1547 i Fortalen (Rosenvinges Udg. S. 170 og 214); Hvittfeldt S. 1189; Jacobsen l. c. S. 213 og 214.

²⁾ Saaledes er der, som af det følgende vil sees, holdt Rigsdage i Kiøbenhavn i Aarene 1536, 1547, 1570, 1608, 1615, 1648, 1650 og 1660; men forsaavidt Rigsdagene hidtil ere bekendte, kun enkelte Gange i Lund (1487), Kallundborg (1482, 1491), Necessilde (1523), Odense (1627, 1657), Ringsted (1645) m. fl. Ifr dog herved Slange S. 27, som bemærker „at Rigsdagene sædvanligviis bleve holdte i Odense i Tjen, fordi dette Land laae i Midten“; samt „at Rigens Raad og Adelen saae alle Tider til, at de ei bleve holdte i nogen Fæstning, af Frygt for at tvinges til noget, som de ikke vilde, af de Andre, som vare de fleste og stærkeste“; men disse Bemærkninger synes efter det Ovenanførte at mangle Grund.

dises Indkaldelse foranlediges i ethvert Tilfælde ved et eller andet forefaldende Ualiggende; og som Folge heraf falder Spørgsmaalet om: naar Rigsdage i denne Periode bleve holdte? sammen med det Spørgsmaal: hvilke de Ualiggender vare, som det blev anset for nødvendigt eller passende, at forelægge almindelige Rigsdage til Overveelse? Som saadanne Ualiggender kunne fornemmelig mærkes:

1. Naar Statens hidtilværende Forfatning skulde forandres, eller Staten i det Hele efter voldsomme Rystelser skulde ordnes og reorganiseres. Bekjendte Exempler herpaa ere: Rigsdagen, som efter den treaarige Borgerkrig blev sammenkaldt i Kiøbenhavn 1536, paa hvilken saavel Reformationen blev iværksat, som i Forbindelse hermed andre meget vigtige Forandringer i Rigets hidtil bestaaende Forfatning bleve besluttede¹⁾; og Rigsdagen, som efter den ulykkelige svenske Krig blev indkaldt til Kiøbenhavn i Maret 1660, paa hvilken Rigets nuværende Forfatning blev grundlagt²⁾. Det blev imidlertid ingentunde anset som Regel, at der til enhver Forandring i den offentlige Ret behøvedes en Rigsdagsbeslutning. Saaledes blev ved K. Christian IVs, i det Foregaaende omhandlede, Bevilling af 1645 indført en ikke uvigtig Forandring af den offentlige Ret, som det synes blot ifølge en Forhandling imellem Kongen og Adelen; og ved en Forordning af 9 Juni 1651, som blev given blot med Rigsraadets Samtykke, anordnede K. Frederik III hvorledes der skulde forholdes med Rigets Bestyrelse under en Konges Mindreaarighed³⁾.

2. Naar der var Spørgsmaal om en Deling eller om Af-

1) Jfr. Krags Christian III's Historie I. S. 156 ff.; Ny Danske Mag. III. S. 1 ff. og Necessen af 1536.

2) Jfr. især L. T. Spittlers Geschichte der dänischen Revolution im Jahr 1660, Berlin 1796.

3) Holberg III. S. 140 ff.

staelfer af Stædens Territorium. Da saaledes Hertug Frederik fordrede af sin Broder Kong Hans en Andeel af Riget, erklærede Kongen med Rigsraadet, at da dette var en Sag, som „vorte menige Rige paa“¹⁾, kunde derpaa ikke gives noget Svar, uden med alle Rigets Indbyggeres Samtykke; og en almindelig Rigsdag blev derfor i Maret 1494 udskreven til Kalundborg, som gav et afflaaende Svar²⁾. Og forend K. Christian IV i Maret 1645 sluttede den Bronsebroiske Fred, sammenkaldte han Rigets almindelige Stænder i Kiøbenhavn, for at raadslaae med dem, om Krigen videre burde fortsættes, eller Freden sluttes med nogle Provindsers Tab³⁾. Dog synes dette heller ikke at kunne ansees som noget, der var grundet i en bestemt Regel, da der ikke mangle Exempler paa, at Riget er blevet formindsket blot med Rigsraadets Samtykke, uden nogen Indkaldelse af Stænderne, saasom ved Fredsslutningerne til Roeskilde 1658 og Kiøbenhavn 1660.

3. Naar Kongevalg skulde finde Sted. Det er allerede i det Foregaaende bemærket, at Rigsraadet i det 15de Aarhundrede tiltog sig den Myndighed, selv at vælge Konge, og saaledes udvalgte saavel Christoffer af Valern som Christian I uden Stændernes Samtykke. Men i den nærmest følgende Tid synes denne vigtige Ret dog fornemmeligen at være ud-

1) Jfr. K. Hans's Haandfæstn. Art. 7: „Item skulle vi ingen Mact haffve, Kronen i noget Rige at formindste paa Land, Læn, Stæder eller Slot, Gaarde, Jordegods, Kronens Landbo eller aarlige Rente“.

2) See herom Hvijsfeldt S. 1009—1010. Det er imidlertid ikke ganske klart, om Hertug Frederik virkelig fordrede en Deling af Riget, eller om han blot forlangte nogle Provindser som personlig Forlehnung. Til at afgjøre dette syntes en Rigsdagsbeslutning ikke egentlig at have været nødvendig; jfr. K. Hans's Haandfæstn. Art. 3: „og ingen antvorde Slot eller Læn . . . uden med de ypperste Rigen's Raads Raad“; men Kongen og Raadet have da helst villet skyde det afflaaende Svar over paa Stænderne.

3) Slange S. 1353—1354; Ny Danske Mag. VI. S. 206 ff.

øvet af egentlige Rigsdage. Saaledes blev Kong Hans, endskiøndt han allerede tidligere var bestemt til Thronfølger, endelig valgt til Konge paa en i dette Niemed udfreven Rigsdag i Kallundborg i Maret 1482¹⁾; og ligeledes blev hans Søn Prinds Christian paa en Rigsdag i Lund 1487 valgt til Faderens Efterfølger²⁾. Fremdeles er Frederik I antagen til Konge paa en Rigsdag i Roskilde 1523, saaledes som hans Haandfæstning viser³⁾. Derefter blev det vel under Forhandlingerne paa Herredagen i Kiøbenhavn 1533 nævnet som Regel, at Kongevalg skulde skee paa en Rigsdag⁴⁾; men Christian III's Valg 1534 blev dog egentligen fuldført af Rigsraadet og Adelen i Jylland og Fyen⁵⁾; og den bekjendte Kiøbenhavnske Reces af 1536, der selv forkynder sig som en bestandig Constitution for Riget, synes ligefrem at tillægge Rigsraadet den Myndighed at udvælge Konge⁶⁾. Desuagtet synes man dog i den følgende Tid

1) See Convocationskrivelsen hos Jahn l. c. S. 564: „Thi bethe wi Ether alle oc wele, Prelater, Riddere og Swene, fri og frels Men, een Borgemeister oc tre (?) Raadmen aff hver Købsted, two Bonder af hwert Herret, meth Fultmacht paa alle theris Begne, som hiemme sidde, at I ære ther paa samme Tid oc Stedh tilskæde, at hielppe oc raade Nigens Beste og Bestand om Konning oc Herre at keese oc hylde efter Danmarkis Nigis Lagh“. Jfr. sammesteds S. 342 ff.

2) Hvitfeldt S. 991—992.

3) See Babens histor. Afhandlinger III S. 72 ff. Denne Haandfæstning er giden i August 1523; og det af Hvitfeldt S. 1251—1252 omtalte Valg i Marts Maaned s. A. i Viborg, har altsaa blot været et foreløbigt provindsielt Valg for Jylland.

4) „Item Dan. R. Raadt wille oc well betende, att nar nogen Herre pleggher att kaares till Koning offuer Ritget, tha pleggher thertill at forschriffues og esges noghre aff the bedste og merdeligste aff Adelen aff huer Landt offuer all Ritgett, oc sammeledes en Borgemeister oc noghre aff the beste Borghere aff Kiøpstederna her i Ritget“. Ny D. Mag. II. S. 201—202.

5) Krug I. S. 56 ff.; jfr. samme Konges Haandfæstning i Fortalen: „epthersom wi tilforne then Tidt Danmarkis Nigens Raadt Os udvelde, keese, korede oc sambtydte for Herre og Konning“ o. s. v.

6) R. Rosenvinges Saml. af gamle Danske Love IV. S. 168.

at have anseet dette som noget, der rigtigst burde stee paa en Stænderforsamling. Vel er det ikke ganske klart, om den Forsamling i Odense, der i Aaret 1580 designerede Christian IV. til Faderens Efterfølger, var en virkelig Rigsdag, da, foruden Rigsraadet, blot Adelen nævnes som nærværende¹⁾; men det er aldeles vist, at det var en almindelig Stænderforsamling, der i Aaret 1608 blev indkaldt til Kiøbenhavn, og udvalgte Prinds Christian til at succedere Faderen paa Thronen²⁾; og da Kongen, efter denne Prindses Død, i Aaret 1617 henvendte sig til Rigsraadet med Begiering om Prinds Frederiks Udvalgelse til hans Efterfølger, svarede Raadet: at dette var noget som vedkom Stænderne; hvorefter ogsaa en virkelig Rigsdag i dette Niemed blev sammenkaldt til Kiøbenhavn i Aaret 1618³⁾, ligesom endelig ogsaa Prinds Christian paa en saadan Rigsdag i Kiøbenhavn i Aaret 1650 blev valgt til Thronfølger⁴⁾.

Paa Rigsdagen 1618 fremsatte imidlertid Rigsraadet den Paaastand, at det egentlige Valg tilkom det og Adelen, saa at hvem de vilde vælge, den havde Geistligheden og Borgerskabet ligefrem at samtykke og antage som Konge; imod hvilken Paaastand disse tvende Stænder dog udtrykkelig protesterede⁵⁾. Men

1) See Refens R. Frederik II's Krønike S. 340; jfr S. 319. I Indledningen til Christian IV's Haandfæstning (Slange S. 103) omtales vel ogsaa de øvrige Stænders Samtykke; men det er uvist, om der herved sigtes til andet end den Hylдинг, der efter Valget stete ved Stænderne i de enkelte Provindsfer; jfr. Slange S. 4-5.

2) See Slange S. 241.

3) Slange S. 1454 og 1459. Holberg III. S. 25.

4) Holberg III. S. 51; jvf. Suhms ny Saml. I. S. 254.

5) Holberg III. S. 25. Jfr. Indledningen til Frederik III's Haandfæstning: „Efterdi Danmarks Riges Raad paa Cronens Begne og menige Ridderkabet ved deres Huldmægtige Os haffuer keist, kaaret og udvalgt, og Geistligheden og Borgerskabet iligemaade bevilget og samtykt haver o. s. v. Hermed stemme i det Bæsentlige Frederik II's og Christian IV's Haandfæstninger; dog at de ogsaa nævne

om end de ringere Stænder for et Syns Skyld indrømmedes et Slags Deeltagelse i Kongevalget, saa var det dog i Almindelighed alene Rigsraadet, som handlede med den udvalgte Konge om hans Haandfæstning, og bestemte de Vilkaar, som skulde indføres i samme¹⁾. Endelig kan her endnu bemærkes, at man fra det egentlige Kongevalg vel maa skielne den derpaa følgende høitidelige Hylдинг af Undersaaterne. Til denne blev vel steds en Repræsentation af alle fire Stænder indkaldt; men den stete sædvanligviis ikke paa en almindelig Forsamling, men paa særskilte Provindsialforsamlinger, saaledes som i følgende Ufsnit nærmere skal blive omhandlet.

4. Naar extraordinære Skatter og Afgifter skulde udskrives. Hvorvidt der hertil behøvedes en Rigsdagsbeslutning, synes at have beroet paa, hvad der derom var bestemt i Haandfæstningerne, hvis Forskrifter om denne Gienstand vare temmelig forskellige. K. Christian 1s Haandfæstning fordrede saaledes blot, at Kongen skulde have Rigsraadets Samtykke til at udskrive nye Skatter²⁾; men under Kongerne Hans, Christian II og Frederik I var det den gieldende Regel, at saadan Skat skulde samtykkes paa en almindelig Rigsdag³⁾. I K. Christian 11s og de følgende Kongers Haandfæstninger blev

Bondestanden. Jfr. ogsaa Cantzler Christen Friis's Ytringer til den svenske Gesandt Johan Schytte, i Myerups Karakteristik af Christian IV. S. 47—48.

- 1) Jfr. Kong Hans's, Christian 11s, Frederik 11s og Christian IVs Haandfæstninger i Indledning.
- 2) Christian 1s Haandfæstn. Art. 10: „Item schule wy enghen Landskat legge upa Righens Indbyggere, uden meth mene Righens Radhs Guldbord og Wilghe“.
- 3) K. Hans's Haandf. Art. 11, Christian 11s Art. 31, Frederik 1s Art. 35: „Item skulle Wi ey paalegge noghen Landskat po Almuen og Røystederne uten epter menige Righens Rodz Rod, Prelathernes oc Ridderflabs Tilladelse oc noghens Almuens Samtycke“. Svillet dog ikke steds synes at være iagttaget; t. Ex. i Aaret 1524; jfr. Ny Danske Mag. V. S. 20.

dette atter saaledes forandret, at det blot formeentes Kongen at lægge Skat paa Adelsens Bønder uden Rigsraadets Samtykke¹⁾; hvorefter syntes at følge, at Kongen isøvrigt skulde være berettiget til at lægge Skat paa de ringere Borgerklasser, uden dertil at behøve Rigsraadets Samtykke, end sige at en Rigsdagsbeslutning hertil skulde være fornøden²⁾. Dog blev under disse Konger Rigsraadets Samtykke som oftest indhentet, naar en saadan Skatteudskrivning skulde finde Sted³⁾; og stundom bleve endog Stænderne indkaldte i denne Anledning, saasom i Aaret 1570 til Kiøbenhavn⁴⁾, 1627 tvende Gange, først til Odense og senere til Antvorskov⁵⁾, og 1645 til Ringsted⁶⁾. Slange antager endog, at det paa Christian IVs Tid var den almindelige Regel, at Stænderne saaledes skulde sammenkaldes, „naar nogen usædvanlig Skat eller Paalæg skulde paabydes, enten til Landets Opkomst eller naar Krig skulde begyndes eller afværges, saa og naar der skulde skee stor Kostiøeneste, eller og naar Soldater og Vaadsfolk skulde udskrives og udredes; thi saadant kunde ikke paabydes uden alle og menige Mands Samtykke⁷⁾; og endskiøndt denne Bemærkning, ifølge det ovenfor

¹⁾ Christian IIIs, Frederik II's, Christian IVs, og Frederik III's Haandfæstn. Art. 9: „Ikke ville eller skulle Vi paalegge eller bezjere nogen Landeskatt paa Adelsens Dienerne, uden det skeer med menige Danmarks Riges Raads Raad, efter som gammel Sædvane haver været.“

²⁾ See Jacobsen l. c. S. 72—83, 108—112 og 130—131. Herved kan dog bemærkes, at de samme Haandfæstninger deels i Art. 4 tillægge Rigsraadet en almindelig Andeel i Rigets Regiering og Bestyrelse, deels i Art. 2 i Almindelighed stadfæste enhver Stands ældre Rettigheder og Privilegier.

³⁾ See Jacobsen l. c., Slange S. 353 og Myrup l. c. S. 47, samt ovenfor S. 297. Jfr ogsaa Frederik III's Haandf. Art. 51: „Jngen Told, Accise eller anden Paaleg, i hvad Naam det have kand, maa foruden samtlige Danmarks Riges Raads Samtykke paabiudes eller forandres.“

⁴⁾ Jacobsen l. c. S. 206 fl., jfr. Suhms Saml. II. 3 S. 4.

⁵⁾ Slange S. 614; jfr. Suhms ny Saml. I. S. 207.

⁶⁾ Ny Danske Mag. VI. S. 206—207.

⁷⁾ Slange l. c. S. 27. Herved kan ogsaa bemærkes, at da Christian IV.

Ansøgte, neppe kan ansees som nysigtig, saa taler den dog for, at Slange oftere har fundet, at Rigsdage ere blevne indkaldte i de nævnte Anledninger. I Forbindelse hermed kan bemærkes, at der ogsaa efter samtlige Haandfæstningers tydelige Indhold ikkun fordredes Rigsraadets Samtykke, for at begynde Krig¹⁾; endskjøndt Stænderne stundom ogsaa i denne Anledning findes indkaldte, t. Ex. til den Rigsdag i Odense 1657, hvor det blev besluttet at erklære Sverrig Krig²⁾.

5. Endelig finder man ogsaa, at enkelte almindelige Love, der ikke vedkom saadanne Gienstande, som allerede i det Foregaaende ere omhandlede, ere givne paa Rigsdage, saasom Christian III's Kiøbenhavnste Reces af 1547³⁾. I Frederik I's Haandfæstning bestemmes endog udtrykkeligt, at Rigsraadets Samtykke alene ikke skulde være tilstrækkeligt til at give nye almindelige Love Gyldighed⁴⁾. Men herom findes Intet i de

i Rigsraadets Forsamling i Kiøbenhavn i Aaret 1615 havde andraget paa, at der maatte tillægges hans yngste Sønner, naar de vare komne til deres myndige Aar, de samme Fordele, som tilforn havde været tilstaaede Kongens Sødskende, svarede Raadet: "at de sligt ikke kunde bevilge uden menige Rigens Stænders Bevilling, efterdi samme Umødning var ganske fremmed" (i: usædvanlig). Men hertil replicerede Kongen: at Raadet tidligere ved lignende Leiligheder, saasom da Kongens Søstres Brudekat blev bevilget, selv havde fattet Beslutning derom; hvorfor Kongen stolede paa, at Raadet ikke vilde henslyde den Sag under Stænderne, uagtet Kongen ikke frygtede for, at "di erlige Folk, menige Danmarks Rigis Stender" vilde være ham imod.

1) "Item skulle vi oc ingen Krig begynde eller paaslaa, uden det skeer med menige Danmarkis Rigis Raads Vilge, Fuldbyrð oc Samtycke".

2) See Holberg III. S. 227 - 228 og Biskop Jens Bircherods Dagbøger S. 4. Dog have Stænderne maaskee blot været indkaldte for at bevilge de fornødne Udgifter til den Krig, som Rigsraadet havde besluttet; jfr. Krigsmanifestet hos Holberg l. c. S. 229, som blot omtaler Raadets Samtykke. Jfr. iøvrigt herved Holberg II. S. 829, Jacobsen l. c. S. 66 ff. og Frederik III's Haandfæstn. Art. 15.

3) See Fortalen til denne Reces, sammenholdt med Fortalen til den Dronningborgste Reces af 1551. Rosenvinges Udgave S. 214 og 237.

4) Frederik I's Haandfæstn. Art. 73: "Item skulle Vii aldrig polegge,

øvrige Haandfæstninger, og lige til Periodens Slutning var det, som mangfoldige Love fra den Tid vise, den almindelige Regel, at Kongen blot behøvede Rigsraadets Samtykke til nye Love og Anordninger¹⁾.

§ 15. Om Stændernes Møde paa Rigsdagene.

I Almindelighed var det de samme fire Stænder, som i forrige Periode, der ogsaa i dette Tidsrum kaldtes til Rigsdagene. Paa den høist vigtige Kiøbenhavnske Rigsdag af 1536 manglede imidlertid Geistlighedens Repræsentation²⁾, hvilket dog kun var en Udtagelse, og henimod Periodens Slutning ophørte Vondestanden at være en Rigsdagsstand. Vel mødte Vondestanden endnu paa Rigsdagen i Kiøbenhavn 1570, hvor der handlede om Skattepaalæg, og ligeledes siges den at være mødt paa Rigsdagen sammesteds 1608, da Kongevalg skulde foretages³⁾. Men allerede 1615 og 1625 forekomme Yttringer, der synes at vise, at man ikke længere betragtede Vondestanden som stem-

giøre eller giffue nogen ny Log, Skif eller Ordennans, uden mett vor eifelige Danmarks Riges Raadz Raad, oc Landet vill ther ved tage.

¹⁾ Jfr. Nyerup l. c. S. 47. En af de Yttringer, for hvilke den uslykkelige Dr. Christoffer Dybvad i Aaret 1620 maatte bøde saa haardt, var ogsaa: "Senatus regni. . seligitur ex sola nobilitate, neglectis in universum votis cleri, civium et rusticorum, unde omnium legum promulgatio solius nobilitatis commodum respicit". Pontoppidans Annal. Eccles. Dan. III. S. 722.

²⁾ See Krag l. c. I. S. 156, og selv den Kiøbenhavnske Reces af 1536. Synnerligt nok henvises dog i Fortalen til den Kiøbenhavnske Reces af 1547 og den Koldingiske af 1558 til en ældre Reces, "som Kongen med Rigets Raad, Prelater, Adel, Kiøbstedmænd og Bønder havde befeglet og ladet udgaae"; hvorved neppe kan menes andet end Recesfen af 1536, da det end mindre synes at passe paa Kongens Haandfæstning, saaledes som denne findes hos Krag II. S. 56 ff.

³⁾ See Slange S. 211.

meberettiget Rigsstand¹⁾; og denne Stand blev et heller kaldet til Rigsdagene i Kiøbenhavn 1615, 1648 og 1660²⁾, hvorimod den blot i de tvende sidstnævnte Aar, efterat alt var afgjort, blev befalet at møde til Kongens Bylding³⁾, hvilket, som jeg allerede ovenfor har berørt, ikke maa forveksles med en Deeltagelse i Rigsdagsforhandlingerne.

Med Hensyn til den Maade, paa hvilken hver enkelt Stand gav Møde paa Rigsdagene, kan Følgende bemærkes:

1. Om Adelfstanden. Den vigtigste Bestanddeel af Rigsdagsforsamlingerne var det adelige Rigsraad, saa at, som ovenfor bemærket, Navnet paa sammes Møde, Herredag, endog ofte uden videre indbefatter Stændernes Møde. Derhos blev Rigsraadet i Periodens sidste Halvdeel betragtet som en særskilt Afdeling af Adelen, eller en særegen høiere adelig Stand, der handlede for sig selv, adskilt fra den øvrige Adels, og jævnlig endog stod i et Modsætningsforhold til denne⁴⁾. Paa den almindelige Adels Vegne mødte stundom ifkun enkelte Repræsentanter paa Rigsdagene, saasom paa den Kallundborgske Rigsdag 1494, da fire Riddermændsmænd af hvert Stift

1) Paa Johan Skyttes Spørgsmaal til Cantzler Christen Friis (1615) om, hvilke Stænder der mødte paa Rigsdagene? svarede Cantzleren: alle Stænderne, nemlig Kongestanden, Rigens Raads Stand, Adelfstanden, den-geistlige Stand og Borgerskabet; Nyerups Karakteristik af Christian IV. S. 47. I Borgerstandens Besvælinger over Adelen, under Christian IV., nævnes (1625) ligeledes: »alle Rigets Stænder: Adelen, Geistligheden og Borgerskabet». Suhms nye Saml. I. S. 206.

2) See om Rigsdagen 1645: en Indtaldelseskrivelse i Friis Edvardsens Skieltsker Kjøbstads Beskrivelse S. 467; om Rigsdagen 1648: Holberg III. S. 25 og Indledningen til Frederik III's Haandfæstning, sammenlignet med de tidligere Haandfæstninger; jfr. ovenfor S. 310 Note 5; og om Rigsdagen 1660: Spittler l. c. m. fl.

3) Jfr. Holberg III. S. 44 og Nyerups Efterretninger om K. Frederik III. S. 328—329.

4) Jfr. t. Er. Hvitsfeldt S. 992; Slange S. 11 og 209; Suhms ny Saml. I. 207 og 208—209, og ovenfor S. 305 Not. 1 og S. 310 Not. 5.

vare tilstede¹⁾, og paa de Kjøbenhavnske Rigsdage af 1615 og 1618, i hvis Acta Adelens Deputerede eller Fuldmægtige udtryffeligt omtales²⁾. Som oftest hedder det derimod, at al Adelen var indkaldt, t. Gr. til Rigsdagene 1482³⁾, 1536⁴⁾ og 1570⁵⁾. Det er imidlertid tvivlsomt, om dette Udtryk „al Adelen“ skal forstaaes bogstaveligt, eller om derved alene menes de Adelige, som havde Jordegods eller Forlehninger. Den hyppigste Anledning til Adelen's Indkaldelse var nemlig at erholde dens Samtykke til Skattepaalæg paa den selv eller dens Bønder, og da slige Skatter sædvanligviis svaredes af Jordegods og Forlehninger⁶⁾, kunde det let blive Regel, alene at indkalde de Adelige, der vare i Besiddelse af saadanne. Convocationsbrevet til Rigsdagen 1570 synes ogsaa at vise, at al Adelen, som blev indkaldt, kun var de Adelige, som det paalaa at udrede Kostiensste. Endelig bestrykes dette ogsaa ved hvad der berettes om Adelen's Møde paa Rigsdagen 1660; thi til denne siges det ligeledes, at hele Adelen var indkaldt⁷⁾, og desuagtet mødte ifkun omtrent 33 Adelsmænd, af hvilke dog de fleste havde Fuldmagt til at stemme paa adskillige Fraværendes Begne, en Enkelt endog for ikke mindre end tyve Fraværende; og da der blandt dem, der saaledes lode stemme ved Andre, endog nævnes enkelte adelige Fruer⁸⁾, saa synes det heraf

1) Hvitfeldt S. 1010.

2) See ovenfor S. 287 Not. 6, og S. 310 Not. 5.

3) Jfr. Convocationsstrivelsen, som er anført ovenfor S. 309, Not. 1.

4) Cragii Annales p. 252: „ex nobilitate superstites universos“; jfr. den paa samme Rigsdag givne Reces, der nævner omtrent 400 Adelige af hele Danmark som nærværende. Slange S. 26 bemærker ogsaa, at paa slige Rigsdage pleiede Adelen at møde 3 til 400 Mand stærk og vel derover.

5) Jfr. Convocationsstrivelsen hos Jacobsen l. c. S. 206; see ogsaa en Indkaldelse til et Provindsalmøde i Viberg, sammesteds S. 202.

6) Jfr. Jacobsen l. c. S. 150 ff.

7) Holberg III. S. 142.

8) Holberg l. c. S. 160—161.

temmelig klart, at det egentlig har været Besiddelsen af adeligt Gods eller Forlehninger, som paa den Tid kvalificerede de Adelige til Stemmeret paa Rigsdagene.

2. Om Geistligheden. Om Geistlighedens Møde paa Rigsdagene i den Deel af nærværende Tidrum, da Catholicismen herskede, gielder i Almindelighed det samme, som i den foregaaende Periode herom er anført¹⁾. Ved Reformationen tabte Geistligheden vel, som allerede berørt, sit Sæde i Rigsraadet, men ikke sin Stemmeret paa Rigsdagene, da den regelmæssigen blev indkaldt til disse tilligemed de andre Stænder²⁾. Saaledes blev til Rigsdagen 1570 indkaldt: alle Biskopper, alle Herredsprovster, en Præst af hver Kiøbsted, og en Præst af hvert Herred³⁾, og en lige Repræsentation synes at have mødt paa den Kiøbenhavnske Rigsdag 1615⁴⁾; men til Rigsdagen 1660 blev kun indkaldt Biskopperne, og nogle Provster af hvert Stift, som dertil bleve udnævnte af de andre Provster og Præster⁵⁾. Fremdeles vedbleve Domcapitlerne, endskøndt de havde ophørt at være egentlige geistlige Ju-

1) Saaledes nævnes paa Rigsdagen 1487, foruden de geistlige Rigsraader (jfr. ovenfor S. 275), følgende Prælater: Abbederne af Esrom, Ringsted, Skovkloster, Herridsvad, Pankloster og Ebelholdt, samt Provsterne af Lund, Roeskilde, Odense, Borsum og Vestervig, m. fl. Svittfeldt S. 992; See ogsaa om Rigsdagen 1523: Frederik 16 Haandfæstning i Indledning, hos Baden l. c. S. 73. Jfr. Haborphs Rimkrønike II. S. 16.

2) Jfr. Slange S. 26—27 og ovenfor S. 315 Note 1.

3) See Indkaldelsesbrevet hos Jacobsen l. c. S. 210.

4) Stielsfors Beskrivelse S. 467.

5) See Indkaldelseskrivelsen til den Sjællandske Geistlighed, som findes i Zwergius's Sjællandske Cleresie S. 265—266, ifølge hvilken »menige Provster og Præster i Stiftet skulde fremskikke nogle Fuldmægtige af Provsterne, og det i ringeste Tal see kan, paa det at det dem til mindst Beføstning muligt er seer«. Denne Indkaldelse til den egentlige Rigsdag maa ikke forverles med den, der senere fandt Sted til Arvehyldingen; jfr. Nyrups Efterretninger om Frederik III. S. 329.

stituter, at sende Fuldmægtige til Rigsdagene¹⁾. Og endelig tilkom der ogsaa Kiøbenhavns Universitet denne Rettighed. Saaledes sendte Universitetet til Rigsdagen i Ringsted 1615 tre, men til Rigsdagen i Kiøbenhavn samme Aar, samt til Rigsdagene i Odense 1657 og i Kiøbenhavn 1660 tvende Deputerede²⁾; ligesom det er vist, at i det mindste Universitetets Rector var nærværende paa Rigsdagen 1648³⁾; og disse Deputerede handlede ikke blot for Universitetet selv, men ogsaa for alle dem, der i Kiøbenhavn henhørte under den academiske Jurisdiction⁴⁾.

3. Om Borgerstanden. I Almindelighed sendte enhver Kiøbsted nogle Medlemmer af sin Magistrat som Deputerede til Rigsdagene, sædvanligviis tvende: en Borgemeester og

¹⁾ Jfr. Jacobsen l. c. S. 139—144, og Indkaldelseskræftens til Rigsdagen 1570, sammesteds S. 209, ifølge hvilken en Prælat og en Canonic af hvert Capitel skulde møde. Holberg nævner vel ikke Capitlerne som indkaldte til Rigsdagen 1660; men at de dog have mødt paa denne, er tilstrækkelig bekendt; jfr. Niegel's Christian V's Historie S. 67 og 75 ff.

²⁾ Ny danske Mag. VI. S. 206-209; Biskop Bircherods Dagbøger S. 4; Acta Consistorii d. 4 Sept. 1660: »Blef sluttet, hvo der skulle være Universitetets Deputati til forestaaende Møde, nemlig Magnificus Rector og D. Thomas Bang, hvilket sig det oc, efter samtlige Professorum Begiering, paatog. Og skal dennem strax gives noyagtig Fuldmact».

³⁾ Holberg III. S. 25. Det var Universitetets Rector, som paa denne Rigsdag, paa de ringere Stænders Begne, protesterede imod Rigsraadets Paastand om, at disse Stænder alene havde at samtykke den som Rigsraadet vilde udvælge til Konge.

⁴⁾ Ny danske Mag. VI. l. c. Universitetets Ret som Rigsdagsstand synes iøvrigt at have havt sin Oprindelse fra den Maade, hvorpaa det var blevet fundet paa Frue Kirkes Collegiat-Stift. Universitetet henhørte som Følge heraf egentlig blandt Domcapitlerne, og Professorerne vare Canonicer, hvilken Stilling ogsaa ved andre Leiligheder paaberaabes som Kilde for særegne Rettigheder; jfr. en Herredagsdom af 1630 i Pontoppidans Origines Hafnienses S. 320—321.

en Raadmand¹⁾. Til Rigsdagen 1660 mødte for Kiøbenhavn fire Deputerede, foruden tvende fra Christianshavn; adskillige af de betydeligste Kiøbstæder, saasom Helsingør, Sløge, Slagelse, Næstved, Nykiøbing paa Falster, Odense, Aalborg, Viborg, Randers og Ribe, sendte hver tvende Deputerede; men de mindre Kiøbstæder sendte hver kun een Deputeret, og nogle havde derhos slaaet sig sammen (t. Ex. Roskilde og Ringsted) for i Forening at sende en saadan²⁾. Tyve Kiøbstæder havde endog aldeles ikke ladet møde paa Rigsdagen³⁾.

4. Om Bondestanden. For denne Stand mødte i Almindelighed nogle Fuldmægtige fra ethvert Herred paa Rigsdagene. Saaledes blev til Rigsdagen 1482 kaldet tvende Bønder af hvert Herred, og til Rigsdagen 1570 Herredsfogden med tvende gode, agtede og forstandige Bønder, med behørig Fuldmagt paa de Dvriges Vegne⁴⁾; hvilket saameget mere maa antages at have været den almindelige Regel, som denne Stand netop paa lignende Maade blev kaldet til Møde paa de provinssielle Forsamlinger⁵⁾. I Begyndelsen af Perioden findes vel nogle Spor, der synes at vise, at ikkun

¹⁾ Saaledes til den Skallundborgske Rigsdag 1494, Hvitfeldt S. 1010; og til de Kiøbenhavnske Rigsdage 1570 og 1645, Jacobsen l. c. S. 209 og Skielstors Beskr. S. 467. I Convocationskrivelsen til Rigsdagen i Skallundborg 1482 hos Zahn l. c. S. 564 staaer vel: een Borgemeester og tre Raadmand af hver Kiøbstad; men dette er rimeligvis en Strik eller Trykfeil.

²⁾ Jfr. Holberg III. S. 442-443, samt Underkrifterne paa de hos Riisgels l. c. S. 67, 75 og 83 aftrykte Documenter.

³⁾ Ryerups Efterretn. om Fred. III. S. 327.

⁴⁾ Zahn l. c. S. 564; Jacobsen l. c. S. 207-208; jfr. om Bondestandens Møde paa Rigsdagen 1536 ibid. S. 83 Note og Hvitfeldt S. 1489.

⁵⁾ Jfr. følgende Afsnit. Paa denne Maade blev ogsaa Bondestanden indkaldt til at aflægge Arvehyldingen 1660; see Indkaldelsen hos Ryerup l. c. S. 328, der tillige bestemmer Fuldmagtens Form: „af hvert Herred Eders Herredsfoged og to andre lovfaste Dannemand, hvilke tilforn af menige Herredsmændene til Ting skulle være fuldmægtiggjorte, og derpaa af dennem samtlige taget

i ordene Bønder have sendt Fuldmægtige til Rigsdagene¹⁾; men senere, da Bøndestandens Indfaldelse uden tvivl blev betragtet som en blot Formalitet, førend den endelig i Slutningen af Perioden, som ovenfor meldt, aldeles ophørte, synes man i denne Henseende ikke at have gjort nogen Forskiel imellem Selveiere og Fæstebønder²⁾.

Endelig kan her bemærkes, at der ikke gaves de Rigsdagsdeputerede Diæter eller anden Godtgørelse af Statskassen; men Reisen til og Opholdet ved Rigsdagen maatte bekostes af dem selv, eller af det District eller den Stiftelse, paa hvis Vegne de mødte³⁾.

§ 16. Om den formelle Fremgangsmaade paa Rigsdagene.

Om den Fremgangsmaade, der blev fulgt ved Stændernes Sammenkomster og Forhandlinger, have vi for denne Periode, i det mindste i de Acta, der ved Trykken ere giorte tilgængelige, ikke meget fuldstændigere Efterretninger, end for den ældre Periode. Det synes efter de Efterretninger, som vi besidde, og som for største Delen allerede i det Foregaaende i andre Anledninger ere bleve berørte, at Fremgangsmaaden langt ned i dette Tidrum i alt Væsentligt har været den samme, som den der i forrige Periode blev fulgt; og jeg skal derfor her blot føie nogle Bemærkninger til hvad jeg allerede derom i § 4 har anført.

et Instrumentum og Tingsvidne, hvilket de som en Fuldmagt skulle med dennem have«.

¹⁾ I Aaret 1421 nævnes „12 Odelbønder“ som deeltagende i en Provinzialforsamling i Ringsted; Hvitfeldt S. 682; og ifølge Udkastet til den fornævnte Calmarunion af 1436 skulde Jylland, Staane, Siælland og Fyen hver sende tvende Odelbønder (eller Adelsbønder) til Kongevalget; Hadorph l. c. S. 121. Hvitfeldt S. 799 har urigtigen udeladt de tvende fra Siælland.

²⁾ See Jacobsen l. c. S. 82 og 216.

³⁾ Jfr. ovenfor S. 317 Note 5; samt Skielstors Beskr. S. 76, og Uddr. af Biskop Bircherods Dagbøger, 1 Hefte, S. 4.

Betænker man den meget talrige Repræsentation af de forskjellige Stænder, der endnu meget langt ned i Tiden mødte paa disse Rigsdage, og som vel ofte har udgjort over 1000 Personer¹⁾, af høist ulige Dannelse og Oplysning, saa vil man uden tvivl let overbevise sig om, at der paa disse Rigsdage ikke kunde være Tale om en saadan Undersøgelse og Døftelse af de forelagte Anliggender i deres Detail, som den, der i vor Tids Stænderforsamlinger pleier at finde Sted. Naar der var Spørgsmaal om Bevilling af Skatter og Afgifter, synes der i Almindelighed blot at være underhandlet herom med hver Stand for sig, og hver for sit Vedkommende derom at have givet sin Beslutning²⁾. Og naar andre Gienstande skulde afgjøres, har den hele Forhandling uden tvivl som oftest blot bestaaet deri, at hvad Kongen og Rigsraadet i Forveien havde forhandlet og besluttet, blev i en almindelig Forsamling, der ofte holdtes under aaben Himmel, forelagt den forsamlede Mængde, hvorefter da denne ved høie Raab tilkiendegav sit Bifald eller Mishag med Forslaget.

I det mindste berettes det udtrykkelig, at denne Fremgangsmaade blev fulgt paa en af de allervigtigste Rigsdage i denne Periode, nemlig den Kiøbenhavnske i Maret 1536. Efterat nemlig Kongen og Rigsraadet havde indbyrdes forenet sig om de Beslutninger, der skulde tages, blev der holdt et saakaldet „Vursprog“³⁾ med „menige Adel, Borgere og Bønder“ paa gammel Torv, hvor der var opreist en Forhøining, som Kongen og Raadet stode paa, og hvorfra Kongen for det for-

1) Til Rigsdagen 1570 var der, som tilforn bemærket, indkaldt 2 Geistlige og 3 Bønder fra ethvert af Landets omtrent 150 Herreder. Tøies hertil 3 til 400 Adelige, samt Kiøbstedernes Deputerede m. fl. vil udkomme et Antal af 1000 til 1200 Personer, som have overværet denne Rigsdag.

2) Jfr. Jacobsen l. c. S. 211 ff.

3) Jfr. om dette Ord Ny Danske Mag. II. S. 262.

samlede Folk lod oplæse et Skrift, saavel om de Forandringer i Henseende til Kirkevæsenet, der agtedes iværksatte, som om de andre vigtige til Statsretten og den borgerlige Ret henhørende Bestemmelser, der findes indførte i den paa bemeldte Rigsdag udfærdigede Reces. Og efterat denne Oplæsning var tilendebragt, gav Folket sit Bisald tilfiende ved høie Raad, hvormed da Rigsdagsforhandlingen var færdig¹⁾. Saadanne „Bursprog“ findes ogsaa omtalte under Frederik I.²⁾, og synes at have været meget almindelige i Raboriget Sverrige.

Henimod Periodens Slutning, da Antallet af de Mødende paa Rigsdagene, især ved Vondestændens Udelukkelse, var formindsket, synes en regelmæssigere Fremgangsmaade at være indført ved Rigsdagene's Forhandlinger. Herom haves især adskillige Oplysninger i Beretningerne om den sidste Rigsdag i Aaret 1660, og det er at formode, at de Regler, som man da iagttog, for en stor Deel grundede sig paa ældre Skik og Brug. I det jeg nu om denne Gjenstand i øvrigt maa henvise til de Skrifter, hvori denne vigtige Statsbegivenhed omhandles, i særdeleshed til Spittlers allerede i det Foregaaende nævnte Hovedværk, skal jeg indskrænke mig til korteligen at udhæve de Omstændigheder, som især vedkomme os her.

De mødende Rigsdagsdeputerede maatte indlevere deres Fuldmagter i Cancelliet, hvor det blev undersøgt, om de vare i behørig Form. Derefter organiserede enhver af de tre Stænder sig for sig selv, og udnævnte saavel Secretairer som Ord-

¹⁾ „Da raabte Almuen den ene i den Andens Mund o. s. v. . . . Dermed blev hver hiemforlovet, og dette Bursprog fik Ende“. Hvitfeldt II. S. 1489—1490; jfr. Krag's Christian III's Historie I. S. 156—159; Ny Danske Mag. III. S. 1 ff.

²⁾ See Ny Danske Mag. V. S. 107. Jfr. ogsaa i det foregaaende Tidrum ovenfor S. 258.

førere 2: de, som skulde benyttes til Forhandlinger med Rigsraadet og imellem Stænderne indbyrdes. Rigsdagen aabnedes derved, at samtlige Stænder bleve tilfagte til et Møde paa Slottet hos Kongen og Rigsraadet, hvor Rigshofmesteren holdt en Tale, der i Almindelighed forklarede Anledningen til Rigsdagens Indkaldelse, hvorhos det blev tilkiendegivet Stænderne, at Kongen havde udnævnt tre Rigsraader til, som kongelige Commissarier, at meddele Stænderne de Forslag, som Kongen agtede at fremsætte, og derom at underhandle med dem. Næste Dag samlede plenum af Stænderne i det islandske Compagniehuus, hvor de af Kongen udnævnte Commissarier mødte og fremsatte de kongelige Propositioner. Hver Stand havde sit eget Forsamlingslocale*), hvor den i Almindelighed særskilt delibererede og fattede Beslutninger, saa at Rigsdagen ligesom bestod af tre Curier, foruden Rigsraadet. I øvrigt communicerede Stænderne indbyrdes med hinanden ved de dertil udnævnte Ordførere, hvorhos ogsaa saavel plenum af alle tre Stænder, som i Særdeleshed Geistligheden og Borgerstanden, stundom traadte sammen til fælleds Raadslagning.

I hver enkelt Stændercurie synes der at være stemmet viritim, og enhver af disse tre Curier, kan man sige, tilkom een Hovedstemme paa Rigsdagen; dette sidste dog i en meget uegentlig Forstand. Thi for det første betragtede man kun enhver Stands Botum som forbindende for den selv, og tillagde den ingen Retsvirkning i Forhold til de andre Stænder. En Pluralitet af disse Vota kom altsaa ikke i Betragtning, saaledes t. Ex. at en Beslutning, hvori den geistlige Stand og

*) Udelen, affondret fra Rigsraadet, pleiede at samles i Holmens Kirke eller i det islandske Compagniehuus, Geistligheden i Helliggeistes Kirke eller i Conventhuset ved Frue Kirke, og Borgerstabet i Bryggernes Laugshuus.

Borgerstanden vare enige, kunde blive forbindende for Adelsstanden, saalænge den ikke selv havde tiltraadt samme. Og dernæst var det, i Overensstemmelse med hvad jeg i det Foregaaende har bemærket, ingenlunde Rigsraadets Mening, at et Samtykke af de ringere Stænder egentlig var nødvendigt, før at paalægge dem nye Skattebyrder, om hvilken Stienstand Forhandlingerne i Begyndelsen fornemmeligen dreiede sig. Midt under Rigsdagen udkom nemlig en Forordning om Brugen af stemplet Papir, af 1 October 1660, hvori alene paaberaabtes Rigsraadets Samtykke, og hvori flere Punkter vare anderledes bestemte, end hine Stænder i deres afgivne Erklæringer havde samtykket. Dog indgav Borgerstanden et Slags Protest imod denne Fremgangsmaade.

Med Hensyn til det Spørgsmaal, om Stænderne vare indskrænkede til at deliberere over de Propositioner, som forelagdes dem, eller om de ogsaa havde det saakaldte Initiativ, eller vare berettigede til selv at fremkomme med nye Forslag, kan bemærkes: at da Geistligheden og Borgerstanden indkom med deres Andragende om, at indføre Arveregisteringen, svarede Rigsraadet blandt andet, „at man paa den nærværende Rigsdag ikke kunde raadslaae eller beslutte noget om denne Sag, da der slet ikke var tænkt derpaa i Rigsdagspropositionerne“. Men ligesom denne Indvending intet frugtede, saaledes synes den ogsaa at have manglet tilstrækkelig Grund, da allerede tidligere paa samme Rigsdag endog Borgerstanden alene havde uden Modsigelse udøvet den Ret, at fremsætte selvstændige Forslag, udenfor de forelagte Propositioner.

Over Stændernes Forhandlinger paa Rigsdagen synes der ikke at være ført Protocoller; men Propositioner, Erklæringer og Beslutninger bleve skriftligen udfærdigede, og som oftest understrevede af enhver Stands samtlige Deputerede, som deri vare enige.

Under Afsnit.

Om Provindsialforsamlingerne.

§. 17. Om Landstingenes Virksomhed som Provindsialforsamlinger.

Landstingene tabte i denne Periode efterhaanden deres tidligere Vigtighed og Anseelse som Provindsialforsamlinger¹⁾, i det Folkets uopfordrede Møde paa samme Stedse blev mindre talrigt, og Forhandlingerne mere og mere indskrænkede sig til egentlige Retsager og Tinglysninger om private Aliggender; hvorhos de næsten ganske kom til at staae under Adelsens Indflydelse, da det ved Haandfæstningerne blev bestemt, at ifkun Adelsmænd maatte ansættes som Landsdommere, fra hvilken Regel der ifkun gjordes Undtagelse med Hensyn til enkelte ubetydelige Landsting.

Imidlertid vedblev det dog ligetil Periodens Slutning at være Regel, at den udvalgte Konge skulde lade sig hylde paa Landstinget i de vigtigste Provindser, eller paa en anden lignende sammenfaldt Provindsialforsamling²⁾; hvilken Skik først ved Frederik III's Thronbestigelse 1648 synes at være bleven forandret saaledes, at en almindelig Hylingsceremonie fandt Sted i Kiøbenhavn³⁾. Ved en saadan Hylsning blev der ikke blot aflagt Ed af Fol-

¹⁾ Jfr. G. L. Vadens Afhandling om Retsagerne til Tabet af Oldtidens Ret for Thingene; i histor. Afhandl. I. S. 3. o. ff.

²⁾ Denne Hylsning paa Landstingene berettes udtrykkelig om Christoffer af Baiern, Christian I, Christian II og Frederik I hos Hvittfeldt S. 821, 844—845, 1094 og 1251—1254, samt om Hans, i det genealogisk Biograph. Selskabs Tidsskr. I. S. 11; jvf. Hvittfeldt S. 1206—1207 om at Christian II i Aaret 1523, i Anledning af den jydskke Opstand, lod sig paa ny sværge Troskabsed paa Landstingene i Fyen, Sjælland og Staane; og ligeledes lod Grev Christoffer af Oldenborg sig 1534, paa den fangne Konges Begne, hylde paa Landstingene ved Rindsted og Lund; Hvittfeldt S. 1421—1422. See fremdeles om Christian III's og hans Søn Prinds Frederik's Hylsning: Krag, ved Sandvig, I. S. 60, 103 og 256, samt om Christian IV og hans Søn Prinds Christian: Slange S. 5 og 262—264.

³⁾ Holberg III. S. 43—44.

ket til Kongen, men ordentligviis ogsaa af denne til Folket, ligesom i den foregaaende Periode¹⁾.

Af egentlige Love synes endnu paa Christian I's Tid enkelte at have deres Oprindelse fra en Forhandling imellem Kongen og Provindsernes Indbyggere paa Landstinget, saasom denne Kongs saakaldte Privilegier for Sjælland af 1454 og for Jylland af 1466²⁾. Fra Begyndelsen af denne Periode have ogsaa en mærkelig Retsvedtægt, som uden nogen kongelig Medvirkning blev oprettet og besluttet paa Landstinget, nemlig de saakaldte Saalands Vilkaar af 1416³⁾. Ligeledes blev der stundom indhentet Betænkninger fra Landstinget om, hvad der var den gældende Ret i Tilfælde af en vis Veskaffenhed⁴⁾, saasom den, paa Erik af Pommerens Forespørgsel, af det Sjællandske Landsting i Maret 1428 afgivne Erklæring, om hvad der efter gammel Sædvane og Ret var Straf for dem, som sade hjemme, naar almindeligt Udbud imod Fienden fandt Sted, eller som forlode Banneret i Feldten; hvilken Erklæring Christian II i Maret 1517 lod læse og tage en Vidisse af paa samme Landsting⁵⁾.

1) See Christoffer af Baierns Eed hos Hvitsfeldt S. 824, og Christian I's Eed, sammesteds S. 844—845, hvor Hvitsfeldt tilføjer: „Samme Eed haver han siden svoret til alle Landsting, og der igjen taget Hylbingsæed af Adelen og Almuen, som det sig udi hver kongelig Indtagelse egner og bør“; jvf. samme Forfatter S. 206: „den sydske Lovbog, som vi nu paa denne Dag (1603) bruge, og hver Konge sverger paa i deres Indtagelse“.

2) See Danske Mag. I. S. 351—352 og 318—319. Her kan ogsaa bemærkes, at Christian II's Love 1523 bleve brændte paa Viborg Landsting, som Tegn paa deres Afkaffelse; Hvitsfeldt S. 1183.

3) See Hvitsfeldt S. 839—840.

4) Saadanne almindelige Erklæringer kaldte man *Domme*, ligesom de *Decreter*, der afgjorde en enkelt bestemt Retsag.

5) Danske Mag. V. S. 319—320. Jfr. isøvrigt Schlegels Afhandling om Retsautonomien i Videnskaberne's Selskabs historiske Afhandlinger III. S. 317 ff.

Fremdeles udstedtes ogsaa paa Landstingene Vidnesbyrd om andre offentlige Forhold, som maatte være almindelig kundbare i Landet. Saaledes indhentede Eric af Pommeren i Aaret 1421 Vidnesbyrd af det Siøllandske og det Skaanske Landsting om, at Sønderjylland fra Arildstid havde været en Bestanddeel af Danmark¹⁾. Og i Aarene 1468 og 1497 lode K. Christian I og K. Hans sig af Landstingene give Vidnesbyrd om Eognagtigheden af de Beshyldninger angaaende deres Opførsel her i Danmark, som vare bleve udsprede imod dem i Sverrige²⁾.

At det endelig endnu temmelig langt ned i Perioden maa have været i Brug, at forhandle paa Landstingene om Uddelsens af Skatter og Afgifter, synes den Omstændighed at vise, at Grev Christoffer af Oldenborg i Aaret 1535 kaldte Provindsens Indbyggere til Siøllands Landsting, for at handle med dem om en Landehjælp og Skat³⁾.

§ 18. Om Folkets Møde og om Forhandlingsmaaden paa Landstingene.

Naar Kongehjælden skulde finde Sted, bleve Provindsens Indbyggere altid formeligen indkaldte til at være nærværende ved denne Act; nemlig som det synes alle myndige Adelsmænd, samt Deputerede fra Geistligheden og fra alle Riøbstæder og Herreder⁴⁾. Ogsaa ved adskillige andre af de ovenmeldte offentlige Forhandlinger, som endnu i Periodens sidste Halvdeel stundom foretoges paa Landstingene, har dette været iagttaget, naar man vilde være sikker paa en talrig Forsamling. Saaledes har dette uden tvivl været Tilfældet ved Udstedelsen af det ovenmeldte Vidnesbyrd af 1421 om Sønderjylland, saa-

1) Hvitfeldt S. 682 og Jahn S. 75—76.

2) Jahn l. c. S. 305; Genealogisk biographisk Tidsskrift I. S. 7; og Ny Danske Mag. V. S. 149. Herved kan ogsaa bemærkes det Vidnesbyrd af 1421, som findes i Danske Mag. V. S. 300—302.

3) Hvitfeldt S. 1438.

4) See de ovenfor S. 325 Not. 2 citerede Stæder, samt Thesstrups Relation om Thingene S. 39.

vidt kan skønnes af den hos Svitsfeldt anførte Extract^{*)}; det ovennævnte Vidnesbyrd af 1497 omtaler udtrykkelig, foruden endeel Geistlige og Adel, Købstedmænd, Bønder og menige Almue, som den Dag til Ting vare forsamlede og forbedne (=: indbudne), nemlig „to agtede Mænd af hvert Kirkesogn over hele Fyen, med Fuldmagt paa hele Menighedens Vegne“; og til den ovenberørte Forhandling i Maret 1535 blev efter Svitsfeldts Beretning stævnet Adelen, Bønder og menige Almue. Dog bleve de ovennævnte saakaldte „Baalands Vilkaar“ af 1416 oprettede paa Landstinget, som det synes, alene af Adelen og et Par Prælater, uden nogen Medvirkning fra Bønderstandens Side, uagtet de deri optagne Forfrister nærmest vedkom denne Stand.

Maaden hvorpaa offentlige Anliggender forhandlede paa Landstingene var iøvrigt uden tvivl i det Hele den samme, som i den foregaaende Periode. Dog blev, naar en Retsbetænkning eller et Vidnesbyrd skulde afgives, som oftest anvendt en lignende formel Fremgangsmaade, som den, der fandt Sted ved egentlige Retsfagets Afgiørelse, at nemlig et vist Antal af de kyndigste og bedste Mænd bleve udnævnte, som efter foregaaende Undersøgelse og indbyrdes Derveielse afgave Svaret. Noagtigst Oplysning herom indeholder den ovenmeldte Sjællandske Landstingsbetænkning af 1428, som viser, at Landsdommeren tog til sig tvende Riddere, Prioren af Antvorskov og adskillige Adelsmænd, samt tvende Mænd af hver Købsted og tvende af hvert Herred i Sjælland, og efter Raadforsel med dem besvarede de forelagte Spørgsmaal.

§ 19. Om andre lignende Provindsialforsamlinger.

Ogsaa udenfor Landstingene blev der stundom holdt provindsielle Forsamlinger til offentlige Anliggenders Afgiørelse.

^{*)} Jfr. ogsaa i næste § om Fremgangsmaaden ved det af Iyberne samtidigen udfærdigede Vidnesbyrd.

Saaledes findes Kongehyldingen enkelte Gange, istedetfor at foretages paa Landstinget, at være fuldført af en paa et andet Sted sammenkaldt Provindsialforsamling, saasom 1534, da Christian III blev hyltet af Jyderne og Fyenboerne ved Horsens¹⁾; og 1610, da Stænderne fra Siælland, Laaland og Falster samlede til Prinds Christians Hylding i Kiøbenhavn²⁾. Det ovenmeldte Vidnesbyrd af 1421 om Sønderjyllands Forhold til det øvrige Danmark, som i Siælland og Skaane blev taget paa Landstingene, blev derimod for Jyllands Vedkommende givet af en i Ribe indkaldt Provindsialforsamling for Nørre- og Sønderjylland i Forening, bestaaende af 5 Biskopper, 4 Capitler, 8 Abbeder, 4 Provster, endel Riddere og andre Adelsmænd, og Borgemestere og Raad af 11 Kiøbsteder, samt lige af Nørre- og Sønderjylland³⁾. Og til at samtykke et Skattepaalæg indkaldte Kong Frederik II i Maret 1569 en Provindsialforsamling i Viborg, bestaaende af Adelen, Biskopperne, Herredsprovsterne, samt en Præst af hver Kiøbsted, og 2 Præster af hvert Herred, en Borgemester, en Raadmand og to Borgere af hver Kiøbsted, og Herredsfogden med fire Bønder af hvert Herred⁴⁾.

1) Hvitfeldt S. 1426; Krag l. c. S. 60.

2) See Slange S. 262—264, hvor de Ceremonier, som herved fandt Sted, udførligen beskrives. At det ogsaa ved slige Hyldinger paa Landstingene gik stabseligt til, sees blandt andet af et Regnskab fra Kong Hans's Tid for Maret 1487, hvori som Udgift anføres: „13 Mars fore et Stycke rødh Klæde, som kom till thet Umhang paa Landstinghet i Viborg, thet myn Herres Son wor thet samtykt samme Dag“. Molsbech's Nordisk Tidsskrift I. S. 443.

3) Hvitfeldt S. 682.

4) See Indkaldelseskrivelsen hos Jacobsen l. c. S. 202; jfr. sammesteds S. 80 ff.

Bilag til forestaaende Afhandling.

1. En Skrivelse fra K. Frederik II. til Jacob Ulfeldt, af 1570; efter Cancellie-Registranterne. (Jvf. ovenfor S. 295. S. ogsaa om denne J. Ulfeldt Refens K. Frederik II. Krønike. S. 315. Slanges Chr. IV. Hist. overf. af Schlegel, I. p. 75. Suhms Samlinger. I. 1. S. 165. o. ff.).
2. K. Christian IVs egenhændige Skrivelse til Rigsraadet af 1. Decbr. 1616. (Af Molbechs Samling, ligesom de efterfølgende). Jfr. ovenfor S. 293—294.
3. Christian IVs Skrivelse til Rigsraadet, af 12 Marts 1624.
4. Samme Konges Skrivelse til Raadet, af 5 April 1632.
5. En Skrivelse af Christian IV. uden Datum, (maaskee 1646) enten til Raadet eller til Cantøseren. Jfr. ovenfor S. 297 Note 2.
6. Et egenhændigt Udtast af Christian IV. til en Tved for Rigsraadets Medlemmer. (Maaskee 1646). Jfr. ovenfor S. 295.

I.

Til Jacob Ulfeldt:

Friderik ic. Vor Gunst tilførn. Viid, at efterforn Vi Dig nogen Tid siden forleden have ladet fordre og tage udi vort Raad, og Vi siden blev forarsaget Dig igien at sætte af Raadet, da efterdi Vi have med Dig andraget hviss Skylding Vi til Dig havde og ladet al Unaade falde, ere Vi tilfunds Dig igien at annamme udi Vort Raad. Thi bede Vi Dig og ville, at Du herefter retter Dig efter at holde og fuldkomme den Raads Ed Du Os tilforn svoret haver, og strax begive Dig til Kiøbenhavn til de andre Vore elskelige Rizens Raad, som der forsamlet ere, med dennem at raadslaae og overveie hvad som foresalder, der Os og Riget Magt paaligger, og Dig i alle Maade saa forholder, som Vor tro Raad vor at giøre. Dermed skeer Vor Vilge, thi lad det ingenlunde. — Actum Frederichsborg 10 Decbr. Aar 1570.

II.

Danmarks rigens Raad til hande.

Eptersom Gud Allsommechtigste nestforleden Sommer haffuer henkallit uorriß Chanseler Christian Friis til Borrebø, Saa haffuer uy aff uychtige Marsag skild, icke nu lenger uylt uerre vden

Chanseler, huorfor uy nu till samme Bestilling og haffuer udueelit Christian Friis til Kraagerup, huilcken ochsaa os derpaa haffuer giordt syn Sed, hueß persohn y eder skall laade uerre befsalit. Och eptherdi en ganske hob aff riigens Naad ued doden erre henkallit, och en paardt aff dennom som ygenleffuer, gamle och wformugsom erre, Saa haffuer uy for sliig aarsag skild for raadsom erachtit at samme taall med ted forderligste skulle formeerig. Huorfor uy disse eptherstreffne persohnner uill haffue uduessnit som er Jorgen Lunge, Albret Steel, Jfuer Jull, Anders Bille, Jens Jull och Holger Rosenkrantz isorgenson. ybland huilcke uy Albret Steel till Riigens Admirall haffuer forordnit och saat.

Du uyll ted ochsaa uerre fornoden at dette Riige bliffuer forsorgit med en diichtig Maars, som y all forfallende Leylighed Riigens Madell och kriigsfolck kan fore, huorfor meenige Danmarks raad som heer tilsteede erre, om samme persohn skall Votere, och deris mening en huer serdelis paa en lyden seddell med et Raffen skall giffue tilkende, och dennom tilluckt tilstille uorriß Chanseler. Och er saa detthe hueß uy paa denne tyd worriß Elskelige riigens raad haffuer naadigst uyllet laade forstaa, Och erre uy eder samdtliigen med all kongelige gunst och benegenhed altiud beuogen. — Datum paa uordt Slot kolding den 1. Decembris Anno 1.6.1.6.

Christian.

III.

Danmarks Riiges Naad som nu her tilsteede Erre till hande.

Epther som en Stor deell af Riigens Naad tyd epther anden ved doden erre henkallid, Saa och en paardt aff dem som ygenleffuer med Skrobelighed erre beladen, Saat icun saa tilbaage erre, Som paa reisser eller opuardtning udi worriß ebrinder kan brugis.

Huorfor uy haffuer for gaadt ansiet y denne Madgens forsamling med Mogens Kaas och taage tot Ottesøn Madgens antbal at formehre.

aff Kobenhaffuen den 12 Martii Anno 1.6.2.4.

Christian.

IV.

Danmarks Rigs Raad tiill hande.

Epttersom denne tiidig tiilstand vdkressuer at Rigs Raads Embede, Som leddig Er, med en bequem och dychtig person forsumis, Och wy formener Jorgen wrne tiil Samme bestilling at werre tienslig, Seer hannem och Nadigst gerne dertil at bliiffue brugdt: Saafremt nu Rigs Raad Erachter hannem dertil at kunde brugis, Skall dette uorrijs Nadigste forslaag Rigs Raad fremdelis bliiffue wpreiudicerlig udi Rigs Raads waal, Saa som seduanligt uerred haaffuer med uorrijs och uorrijs Epttersom kommeris Ja och Samtycke. Datum Otthensgard den 5 Aprilis Anno 1.6.3.2.

Christian.

V.

Man haaffuer att see sig well for, att Adelen inted faar den friihed att contradicere ded, som aff Rigs Raad och konningen befahlis; ty ded uylle giiffue selsamme consequentias; wylle Rigs Raad derom Nogit, daa uyl jeg haaffue ded vnder alle Rigs Raads Nadz hand, fordi myn mening Er slett inted, att det compereterer dennem y nogen made at contradicere ded, Som af Rigs Raad och konningen landit tiill beste commanderis; ty, naar ded skall uerre anderledis, da betyder Rigs Raad En Ringe ting, och ded kan aldrig beder corrigeris End nu.

(Uden Datum; maasse af A. 1646.)

VI.

Danmarks Rigs Raad Samdtligen tyl hande.

Allernaadigste herre og kon: Epttherdi E. k. M. mig N. N. nadigst haaffuer tilbetroet at uerre E. k. M. og Rigs Raad, da loffuer och tilsiget Jeg E. k. M. sand huldskab, trostak og lyd, achtighed, Al skade och forderf uyl ieg af myn yderste formue och macht affuerge, Derymod uyl Jeg med yderste sliid forfremme aldt ded E. k. M. och desser Riger och land kan komme til Reputation, gasn og beste, Worris Christelige Religion som udi disse

Miiger og lande, Gud uerre Etrit, Er y suang, wiil Jeg af al macht og formue hielpe at besohdere for dem som derudi søger nogen forandring at gorre. Udi de sager mig forekommer at domme y, ded uerre sig liiff, Ehre godtz eller penge angaendis, uyl ieg domme Retferdeligen, Och indted anse wysd eller uenstak, frendstak, siindskak, haad, affuind eller Miid, Mens hielppe sa uel den fattige som den Miige, och den Miige som den fattige, tiil Nette. Jeg uil ingen Stadfore y nogen sag, som ieg wed ieg skal domme y. Ikke heller abenbare nogen, huad myne medbredris Votum uerit haffuer, Endten sagen var aff stor eller lyden Importans. Jeg uyl och Indted sette myn hand under ded Om huilckit mit Votum tilforn haffuer uerit anders ledis. Offuer E. l. M. Mandater och forordninger wiil ieg holde, at de Eptherkommis, Ikke allene y myt Giigit Lehn Som E. l. M. mig Nadigst med forlendt haffuer, Mens ochsa haffue Indseend huorledis dy udi den prouincie Jeg y boer holdis och Obserueris, Och derom forst lensmendene huor Eptherladenhed fyndis paminde, Och om ded da Ikke hielpper, da sadant pa tilbørlige steder at giiffue tilkende, Aldt ded ieg horer, lesser Eller Erfahrer, som bor at holdis hiemmeligt, ded uyl Jeg Ingen abenbare, mens tage ded med mig y myn grass, Och mig y aldt andit, som ded En Erlig Mand och E. R. M. Naad uel anstar och egner, forholde, Saa sandt hielppe mig Gud her tytelig och hiiffit y al Guighed.

(Uden paa:)

Heraff skall leggis En Copia y
Chanseliet sub titulo, att at den Er
Epther myn Eigen hand.